

Lumivaaralaisia
evakkotarinoita

LUMIVAARALAISIA EVAKKOTARINOITA

Etelä-Suomen Lumivaaralaiset ry.

toimittanut Kalevi Rapo

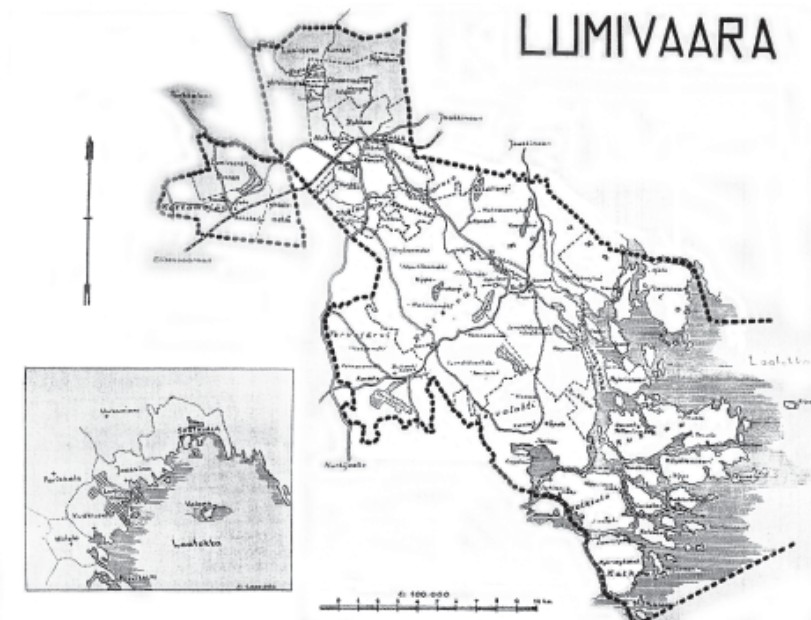
Kansikuvassa ollaan evakkoon lähdössä.
Takakannessa Lumivaaran kirkko 90-luvulla.

©Etelä-Suomen Lumivaaralaiset ry 2002
toimittanut Kalevi Rapo
kieliasun tarkistus Maire Kuismin
taitto ekiteki
painatus ekiteki
ISBN 952-91-4771-6

Sisällysluettelo

Tarinan taustaa	7
Muisteluita vuosilta 1939-1944	9
Ensimmäiset evakkokuukaudet	17
Evakkomuistoja	24
Talvisota 1939	28
Syksy 1944	36
Kalamiehii	39
Koulumatkoi	42
Outo valoilmiö	44
Kotiinpaluu 1941-1942	48
Elämäni jännittävin tapaus	52
Sotaleski	58
Muisteluni vuosilta 1941-1944 Lumivaarassa	63
Muistoja kotiinpaluusta 1941-42	68
Paluu kotiin Lumivaaraan syksyllä 1941	71
Paluu Tervajärvelle 1941	79
Unohtumaton synnyinpaikka Karjala	82
60 vuotta sitten	85
Takaisin Karjalan kotiin	91
Jälleen evakkoon vuonna 1944	94
Ko myö Lumvoarast evakkoo lähettii	97
Evakkon	100
Karjalan kotiin takaisin	102
Sotalapseks Ruotsii	109
Paluu Touvotlahteen	113
Takasi kottii	119
Sirpaleita 50-vuoden takaa	123

Roope-Veikko	129
Paluu Karjalaan ja vuodet kotikunnalla 1941-1944	139
Toinen lähtö siirtolaisuuteen	142
Talvisodan muistoja 60-vuoden takaa kotikylästäni Ihalan Lähdenummelta	146
Elisenvaara 20.6.1944	150
Matkalla kotiin	156
Elämän itkuvirsi	160
Synnyinseudulleni	170
Lumivaaran evakuointi 1944	174
Kotiseutumatka 1990	176
Valokuvia	185

Tarinan taustaa

Nämä ovat kertomuksia Lumivaaralaisten via Dolorosastakärsimyksen tiestä. Sen tien viitoissa oli alussa, nimiä Kumola, Kesvalahti, Harvio, Ihala, Tyrjä, Kirjavala, Parikkala, Uukuniemi, Kesälahti ja Savonlinna. Tien toisessa päässä Simo, Liedakkala, Kemi, Tornio, Tervola ja Rovaniemi. Toisella vaelluksella sitten, Ylivieska, Nivala, Kalajoki, Rautio, Alavieska ja Toholampi. Määränpäässä nimiä, Alavus, Virrat, Keuruu ja Peräseinäjoki. Kertojina silloiset nuoret naiset ja tytöt, nuorukaiset ja lapset.

Tapahtuneesta on 50-60 vuotta ja sen takaisia muistelmat ovat. Nuorimmat kertojat tulevat vanhuuseläkeikään ja vanhimmat ovat viettämässä 90-vuotisjuhliaan. Kertomukset ovat vähäväkisten näkökulmaa, miehistä näkemystä on vain mausteeksi.

Ensimmäiset kirjoitukset kertovat lähdöstä pakkasaamuun lapsijoukon kanssa. Karjan matkaa läpi nietosten ja järven selkien, kun päätiety on varattu armeijalle ja ihmisevakoille. Tarinoista suurin osa on kirjoituskilpailujen tulosta, kukaan vaan ei ole pysynyt asettamaan näitä paremmuusjärjestykseen.

Osa näistä on kuitenkin jossain julkaistu. Osaan on jouduttu tekemään kieliopillisia kohennuksia, kuitenkin niin, että teksti ei muuttuisi. Ajatuksena, että kukaan ei pääsisi sanomaan, ”mitä hää miun kirjutuksia muutteloo”. Ihmisten kovan kohtalon lisäksi tulee esiin karjan kohtalo. Talvisodan jälkeisestä matkasta lypsylehmiksi selvisi todennäköisesti kovin pieni osa. Toinen matka syksyn aikana näyttää tuottaneen jo paljon paremman tuloksen.

Sen aikainen karja oli ”metsälehmii”, tottuneet kulkemaan metsälaitumilla ja tyytymään sieltä saatuun ravintoon. Minua

herkisti matkalla syntynyt vasikka, joka selvisi neljä viikkoisesta matkasta, perille Ylivieskaan. Hänestä tuli mielestäni kirjan kultainen vasikka, joka samaistui evakkolasten vaellukseen.

Kirjoituksista tulee esiin se tavaton into, päästä takaisin kotiin Karjalaan, heti jatkosodan alussa. Vaikka tiedetään mikä niukuus perillä odottaa. Usko huomiseen oli vahva. Kaikkeen työhön tartutaan tarmolla. Syksy 1944 tuo esiin sen, että kaikki on menetetty, vain tärkein, vapaus on tallella.

Lopullisessa sijoituspaikassa oli karjalaisten otettava elintilaa ja alettava asumaan. Ympäristön tuella tai siitä huolimatta. Mihiin tästä enään lähdet. Nyt vuosikymmenten takaa nähtynä ovat karjalaisten asiat oikein hyvin. Työtä se on vaatinut ja sitä on tehty. Vanhempi väki kyllä nopeasti uupui pois. Nuorempien oli helpompi sopeutua ja selvitä.

Kiitokset kaikille kirjoittajille.

Toimittaja

Taloudellisesti tämän kirjan mahdollisti Jaakkiman Seudun Perinneyhdistyksen tuki. Seuramme kiittää tuesta.

Muisteluita vuosilta 1939-1944

Ennenkuin talvisota alkoi, tihkui pitkin syksyä tietoja, että Karjalasta jouduttaisiin lähtemään. Kun sota sitten alkoi, alettiin pikkuhiljaa lähtöä valmistella. Vaikka ei siintä yleisesti puhuttu.

Äitini Iida ompeli vehnäjauhosäkeistä reppuja, joita oli hyvä kantaa selässä. Ne olivatkin tarpeen, kun lähtö sitten sodan lopputtua tuli. Niihin pakattiin vaatteita, ne jäivät kotiin, kun jouduimme äidin kanssa kylän lehmii ajamaan. Löysimme kuitenkin reput keväällä Kemistä. Ne olivat lojuneet taivasalla kuukausia muiden lumivaaralaisten tavaroiden kanssa.

Joku päivä ennen sodan loppumista oltiin melkein varmoja lähdöstä. Kunnan miehet ilmoittivat kyliin, että lehmien oikeaan lautaseen oli leikattava kunnan numero joka oli 437, jos en väärin muista. Kun rauha tuli 13.03.1940, samana päivänä tuli ilmoitus, että kaikki kylän lehmät oli koottava Kesvalahden koululle kello 9.00 seuraavana aamuna.

Sieltä sitten lähdettiin yhteislähtönä, niinkuin nykyään sanotaan, lehmii ajamaan. Suunta kohti Ihalaa ja uutta valtakunnan rajaa. Paimenina olin minä, äiti sekä tätini Kuntsin Maria ja muita kyläläisiä.

Minun kolme veljeäni jäivät vielä kotiin, he tulivat Jaakko sedän perheen mukana. Sijoituspaikka oli Kemin kunta ja Liedakkala oli kylän nimi. Pakkasta ja lunta oli paljon, kun lehmii ajattiin. Se lehmä mikä sattuu kääntymään sivutielle, sen annettiin mennä. Sotapoliisit sen sitten lopettivat. Muistiini on jäänyt aukkoja, missä oltiin yötä?

Uukuniemen kirkossa käytiin lämmittelemässä, loikolimme penkeillä. Muistaakseni siellä syötiin, lotat antoivat hernekeit-

toa. Kun Kesälahdelle tultiin, lehmät ajettiin suureen harvaan latoon. Muistan, että lato oli punainen. Paljon siihen lehmiä sopi, kun olivat olleet päiväkausia syömättä ja juomatta. Ne vain säntäilivät, kuin porot aitauksessa. Meidän kymmenestä lehmästä näimme äidin kanssa vain yhden siellä ladossa. En tiedä, jäivätkö muut välille!

Yötä olimme Kesälahden pappilassa. Salin lattia oli täynnä nukkujia kuin sillit suolassa. Syömässä kävimme läheisellä koululla. Hernekeitto oli melkein joka paikassa ruokana. Yöllä oli monen vatsa kipeä, vessat eivät riittäneet kymmenille ihmisille. Hangessa oli helpotus! Aamulla pappi piti meille aamuhartauden, pianolla säesti veisuutamme. Mahtoi jälkeemme pappilan väki pitää suursiivouksen salissa. En sitä ihmettele, sotkuihin kuntoon se jäi.

Matkaa jatkoimme kuorma-autoilla ja meidät vietiin Savonlinnan tehtaalle. Siellä taas oli satoja ihmisiä, yövyimme kylki kyljessä. Meidät laitettiin junaan, pääteasema oli Muurala, joka on Rovaniemen kuntaa. Muuralan asemalla oli isäntä meitä hevosineen vastassa, hänellä oli hyvä reki vällyineen. Matkalla oli paljon lunta, reki kallisteli ja pyllähti kumoon. Maria-täti satutti kylkensä, siihen taisi tulla murtuma. Sitä käytiin omalla sakilla hoidattamassa läheisessä Muuralan parantolassa. Jotain leveää käärettä laitettiin rinnan ympäri.

Parantolasa oli Maria tädille tuttu ihminen, tämä Borg oli ehkä lääkäri. Talo johon meidät majoitettiin oli autio talo, mutta täyttyi pian ihmisistä. Miten ruokailu oli järjestetty, en oikein muista, mutta jotain kuitenkin syötiin. Kun kaikki lumivaaralaiset olivat majoittuneet sinne pohjois-Suomeen, jaettiin perheisiin luetelot, joissa olivat siirtolaisten uudet osoitteet. Näin isäkin löysi meidät ja veljemme Leidakkalasta, jonne he olivat tulleet Jaakkosedän mukana. Talon jossa he asuivat, omisti Eino Prakkula.

Isän kanssa me koko perhe matkustimme junassa Ylitornion Nuotiorannan kylään Heikki Tasikkan taloon. Isällä oli hevonen mukana, hän kun oli viimeisiä lähtijöitä kotikylästä. Kaartisen Toivo, meidän naapurimme oli tullut myös Nuotiorannan kylään.

Asuttiin samoilla pihoilla kuin Kesvalahdellakin. Heidän talon nimi oli Aro. Meidän hevonen oli viereisessä piltuussa talon hevosen kanssa. Se sai vain huonompaa heinää kuin talon ruuna. Minua se suretti, kun katselin kasaa, mistä sai heinää ottaa. Oli kuitenkin hyvä, että edes niitä voi ottaa.

Isä kävi seuraavana talvena jopa Ruotsissa töissä hevosen kanssa. Asuimme Tornionjoen rannalla ja Ruotsi näkyi joen toisella puolella. Kävimme naapurimaassa kesällä veneellä ja talvella kävelimme jään yli. Äiti kävi siivoamassa vakituaisesti läheisen Juustomeijerin johtajan perheen kotia. Minä siivosin talonväen puolta, emäntä oli vanha ja siivosin minä naapurissakin.

Kesällä kävimme koko perhe mustikassa. Marjat myytiin läheiseen kauppaan ja kylän lääkäri osti mahdollisesti mustikoita. En tiedä välittikö niitä edelleen, mutta paljon hän osti. Kesällä yritimme kasvattaa juurikasveja, mutta eivät ne oikein kasvaneet. Kävimme myös Aavasaksalla. Oli mielenkiintoista nähdä se ihan oikeesti, kun kansakoulussa oli siitä luettu.

Lapissa oli poroja metsässä, niitä vähän pelkäsimme, varsinkin marjassa ollessa. Niitä myös oli pelloilla ja pihossa. Kesyillä poroilla ajelivat pieniä heinäkuormia, ehkä reessä oli noin viiden seipään verran. Minä kävin Kristillisen kansanopiston vuosina 1940-1941, se oli lähellä ja siirtoväkeen kuuluvat saivat ilmaisen opiskelun ja ylläpidon. Meitä oli siellä yhdeksän karjalaistyttöä, osa oli tullut etelä-Suomesta asti.

Tapahtui paljon meille karjalaisille, kun sota alkoi. Isäkin joutui lähtemään sinne jonnekin. Vaikka oli sota, niin kuitenkin loppukesällä alkoi kuulua ihania uutisia rintamalta. Osa Karjalaa oli vallattu takaisin. Toivo kotiin pääsystä alkoi viritä. Isä oli pääsnyt rintamalta takaisin vallatulle alueelle. Hän oli kotipitäjässä töissä. Sinne meni meidän kylästä monta henkilöä siivoustöihin. Isältä tuli meille Nuotiorantaan kirje, että jos minäkin tulisin kotiin. Sinne oli jo mennyt monta minun ikäistä tyttöä. Äiti ei päästänyt minua lähtemään ja se harmitti. Sitten alkoi toimia Suomen Huolto tai sellainen järjestö. Se ilmoitti, että ne, jotka haluavat

palata kotipaikoille, on otettava isorokkorokotus. Kävimme ottamassa, neulalla pistettiin polven alapuolelle. Se ei koskenut, vaikka neula näytti sukkapuikon paksuiselta.

Syksyllä koitti se päivä, jolloin noustiin junaan ja hevonen oli mukana härkävaunussa. Muistelen, että mentiin naapurin Toivon perheen kanssa, heilläkin oli hevonen samassa vaunussa. Juna-matka Ihalaan on jäänyt unhon yöhön, mutta siellä jäätiin pois ja ruunan kyydissä köröteltiin Kesvalahdelle. Ei tarvinnut hevosta hoputtaa, matka joutui ja kyllä se osasi kotiin. Kärryn laidoista vain pitelimme kiinni.

Pihassa huomasimme, että naapuri on laittanut paljon perunaa kasvamaan meidän peltoon. Pihassa oli isä kirveellä katkonut paksuja takijaisia, olivat käsivarren paksuisia ja kannot kuin puilla. Oli harmaa päivä, luntakin oli vähän satanut, oli lokakuun 14 päivä vuonna 1941.Olimme kotona!

Meidän ja Jaakko-sedän perhe sekä monet muut olivat tulleet. Samoin tätini Kuntsin Maria oli tullut sieltä Törmäsestä, oliko se nyt Tervola. Täällä ei ollut jyviä eikä jauhoja laareissa. Huh-tervussa naapuri kylässä avattiin muistaakseni Kiiverin kauppa. Sieltä saatiin ruisjauhoja, ne olivat kortilla ja niitä sai milloin sattui kaupassa olemaan. Me kylän nuorempi väki käytiin kaupassa ja jonotettiin koko päivä. 10 kiloa annettiin henkeä kohti. Enempää ei olisi jaksanut kantaakaan, kun matkaa oli 5 km. Talvella oli helpompaa, kun omatekoisissa selkärepuissa kannettiin ja hiihtäen kuljettiin. Karjalassa oli vain paljon hiiriä, ne tulivat sisälle asti. Rohkeimmat tulivat jopa pöydälle!

Talvella hiihdettiin pitkin kyliä. Kävimme serkkuni Evan kanssa Huhtervussa katselemassa autioita taloja. Asukkaat niihin eivät olleet vielä palanneet. Äkkiä huomasin yhden talon ulko-oven. Se oli kotini tuvan ovi. Se haettiin pois. En muista, millä meidän tupa pidettiin siihen asti lämpimänä. Pelloilta perunaa käytiin pitkin talvea kaivamassa, sitä riitti naapureillekin. Perunat tietysti heti paleltuivat, kun pakkasella käytiin aina tarvittessa kaivamassa.

Ensin piti lumi lapioita pois, toinen lapioi ja toinen kaivoi. Perunat säilyivät vaikka pihalla, jäätyneenä ne maistuivat makeilta. Kun niiden makuun tottui, ei olisi muuta syönytkään. Niistä tuli hyvää imellettyä perunalaatikkoo. Lehdissä oli ohjeita kaikenlaiseen ruuanlaittoon. Eräässä ohjeessa perunat piti laittaa kiehumajaan kylmään veteen. Perunoihin ilmestyi pian 1-2 mm jääkuori ympärille. Kaikenlaisia ruuanlaitto-ohjeita oli, ruisjauhokakkukin oli oikein hyvä. Oli vaaleanpunainen puuronkastike. Maitoa ei ollut tietenkään, kun montaakaan lehmää ei ollut koko kylässä ja melkein kaikki kyläläiset olivat palanneet evakosta.

Keväällä maamiesseura hankki muualta Suomesta lehmä, meille ostettiin yksi lehmä, joka sitten poiki. Ostettiin hevonen ja pässi hankittiin jostakin, sekä Miina niminen sika, joka teki kesällä lauman pikkupossuja. Ne asustivat kaikki tallissa talven, kun navetta oli liian kylmä niin pienelle eläinmäärälle. Isä ja Jaakko-setä laittoivat keväällä viljaa kasvamaan. Seuraavana talvena ei tarvinnut syödä kitkerästä jauhosta leivottua leipää. Jauhoissa oli ollut hiiren pissaa, niin ainakin puhuttiin.

Seuraavana keväänä ostettiin kaksi lehmää, jotka kesällä molemmat kuolivat punatautiin. Silloin siellä kuoli monesta talosta lehmä. Ainoa lääke oli rokotus, jos eläinlääkäri ehti paikalle taudin ensivaiheessa. Yleensä rokotus tuli liian myöhään. Eläimen liha oli syötäväksi kelpaava, jos eläin teurastettiin heti. Tavallisesti odotettiin eläimen parantumista liian kauan. Ei tiedetä, mistä moinen tauti johtui. Muualla Suomessa sitä ei kuulemma esiintynyt. Lehmällä oli kuumetta ja se virtsasi verensekaista punaista pissaa. Piti olla pellolla joskus käyttämässä, mitä sieltä perästä tulee. Tällainen asia oli salainen, sotasensuurin tarkistamaa. Sen tiesin siitä, kun olin serkkuni kanssa kirjeenvaihdossa. Hän oli kotiapulaisena Savonlinnassa. Kerroin kirjeessä asiasta, mutta se tieto oli pyyhitty yli. Asia selvisi vasta, kun hän tuli kotona käymään. Näinkin salaisia asioita oli silloin!

Kerronpa vielä lisää asiasta. Kyllä lehmälläkin voi olla tunteita.

Kun ne kaksi lehmää kuolivat, niin se ensin ostettu lehmä itki pitkin kesää. Se seisoi pihalla yksin ja kyyneleet valuivat poskille. Avelin sen kaipaavan toisia lehmiä.

Keväällä setä kävi ostamassa naapurin kanssa Tiviästä lehmän ja hiehon. Ne säilyivät terveenä, mutta sitten kuoli se sureva lehmä, sekin punatautiin. Miten seuraava talvi elettiin, ei ole jäänyt oikein mitään mieleen. Ehkä ei tapahtunutkaan mitään erikoista.

Kesällä alkoi kuulua sellaista, että taas joudutaan lähtemään. Meidän karjasta yksi lehmä ja sika vietiin syksyllä Parikkalaan, erääseen tuttuun taloon. Kylän nimi oli Tiviä, talon nimi oli Veikko Anderssin.

Tiviään veivät jotkut muutkin meidän kyläläiset tavaroitaan ja lehmiä. Minäkin olin kerran mukana, sika oli laatikossa ja perässä se ostettu valkea lehmä. Pommitusten pelossa värjäsin yhden mekkoni vihreäksi halkaisin sen sivusta, niin oli siinä lehmälle hyvä naamio. Levitin sen selkään, kun kauniina päivänä pommituskoneiden ääniä kuultiin. Pusikoissa ei lehmä varmasti koneeseen näkynyt.

Taas tuli lähtö ja kutsuttiin lehmiä ajamaan. Sanoin, että en lähde, kun meidän lehmiä ei ole mukana. Sotapoliisi ilmoitti, että jos en lähde, niin linnaan joudun. Lähdekö siis oli.

Koululle taas kokoonnuttiina amulla kello 9. Oli lehmiä ja hevosia kärrykuormineen. Meitä nuoria naisia kymmenen, nuorin 16 vuotta. Se oli alin ikäraja, jolloin velvoitettiin lehmiä ajamaan. Reitti oli saman suuntainen kuin talvisodan loputtua. Ajettiin suuntaan Kangaslampi-Heinävesi, en tarkkaan muista.

Yötä oltiin kouluilla, siellä oli taas hernekeittoa, melkein joka pysähdyspaikassa. Lotat hoitivat illoin meidän kantapäitä. Ne tulivat rakoille pitkästä kävelymatkasta. Sideharsojen sijasta he käyttivät paperisiteitä, niin kuin nykyajan kreppipaperi. Ne eivät kauan kävellessä kestäneet.

Lehmät ajettiin suuriin aitauksiin, sinne oli hankittu niille

heinää. Levittelimme sitä eri paikkoihin. Savonkielinen aluepäälikkö sanoi meille, että elekee levitellä niitä heiniä sinne pettäikköön, mutta me levittelimme. Silloin kaikki lehmät saivat heiniä tasapuolisesti, kun niitä oli melkein sata. Lehmät joskus kuin yhteisestä tuumasta hyökkäsivät jonkun isännän peltoon matkan varrella. Söivät pellon puhtaaksi ja ja palasivat sitten tielle ja matkaa jatkettiin. Kun isäntä tuli meitä haukkumaan, niin me sanoimme, että meiltä meni kaikki pello. Kyllä sitä maatiellä kävellessä joskus naurettiin ja itketiinkin melkein ääneen.

Ihmiset kyselivät kylissä, että mistä tulette ja minne menette. Sanoimme mieli apeana. ”Takaa tullaa ja etteepäi männää”. Ei aina jaksanut vastata. Lehmii lypsimme aamuin ja illoin, paikalliset ostivat maitoa ja vähän rahaa saimme. Ahokkaan Kaisa se luotsin Kaisa jakoi rahat, jokaiselle yhtä paljon.

Se oli jossain Varkauden lähellä, tarkkaan en muista. Oli avovaunuja niissä oli jokaisessa vähän heinää lehmille. Itsekin olimme avovaunussa heinäpaalien välissä. Juna pysähtyi Jyväskylässä. Ranta oli siinä lähellä, sotilaat oli komennettu lehmii juottamaan. He toivat ämpäreillä järvestä vettä, me otimme ne laidan yli vaunuihin. Lypsimme sotapojille palkkioksi pakkeihin maitoa. Saivat juoda niin paljon kuin halusivat. Ties milloin olivat niin tuoretta ja lämmintä maitoa juoneet!

Aikaa kulutettiin vaunuissa laulamalla ja kammalla soittamalla. Unhoon on jäänyt kuinka kauan näin matkattiin. Jossain junaan liitettiin matkustajavaunu, sehän oli ihan ylellisyyttä. Määrä asema oli Nivala. Sinne tulimme kauniina sunnuntaiaamuna. Nivalan kirkon kellot soivat ja ihmisiä meni kirkkoon. Me ajoimme lehmii ulos vaunuista. Siellä kunnanvirkailija sanoi meille, että maanantaina tulkaa toimistoon. Siellä satte kaikki litterat perheittenne luokse.

En tiedä mihin lehmät joutuivat. Löysivätkö kaikki omistajat omansa. Isän veljen Paavo-sedän perhe oli sijoitettu Nivalaan. Lyyti-täti oli kuullut, että tänne oli tullut lehmälästi, hevosia ja ihmisiä. Hän tuli asemalle katsomaan, jos olisi tuttuja. Hän löysi

minut ja Ovaskan Irman, menimme tädin kanssa heille yöksi.

Presidentti Kallion talon ohi kuljimme. Talo oli kaunis, valkea, muut rakennukset olivat punaisia. Läheisellä pellolla oli ko-mea karja laitumella. Kaisa Kallio oli perunamaalla ihan siinä lähellä. Tunsimme hänet, olimmehan kuvista nähneet. Maanantai-aamuna marsimme toimistoon, niitä litteroita hakemaan.

Littera oli jonkinlainen ilmainen matkalippu junassa. Saimme yhteisen neljän tytön kesken. Minä, Kuntsin Kirsti, Ovaskan Irma ja Hännisen Martta, tällä luvalla matkustimme Parikkalan Tiviän kylään. Sinne meidän kaikkien kotiväet olivat Lumivaaran Kesvalahdesta tulleet.

Oli pimeä syyskuun ilta, kun tulimme Tiviän pysäkille. Emme tienneet minnepäin olisi lähdettävä, silloin eräs sotilas lupautui oppaaksi. Hänelle oli kylä tuttu ja hän tiesi kaikki talot. Hän saateli meidät, ensin Irman ja Martan, sitten minut ja Kirstin perheittemme luokse. Talo jossa minun ja Kirstin kotiväki asui oli nimeltään Veikko Anderssin. Talo oli kilometrin päässä uudesta rajasta. Tässä muistelmani, voi olla muistivirheitä, mutta näin ajat ovat jääneet mieleen.

Saara Kaartinen, Kesvalahti

Ensimmäiset evakkokuukaudet

Huhtervun Malisenmäessä asuivat Kuismasen veljekset: Juho Pekka ja Jaakko yhteistaloudessa. Tila oli pieni, mutta perhe suuri, talvisodan aikaan 15 henkeä. Juhon 4 lasta varttumassa aikuisikään, Pekka oli perheetön, Jaakolla 5 alle kouluikäistä lasta, nuorin ensi evakkoon lähdettäessä vasta kolmekuinen. Lisäksi Maria-mummo sekä Anni ja Lydia miniät.

Tämä väki, josta kaksi miehenpuolta oli isämaan puolustus-tehtävissä, nukkui uni makeimmillaan kun 13.3.1940 yön pimeydestä tupaan tuli naapurin isäntä ilmoittaen unenpöpperöiselle talon väelle: “Sota on loppunut, Karjalan ottaa Neuvostoliitto itselleen, aamuvarhain on lasten ja vanhusten oltava evakkomatkan alkutaipaleella.”

Niin lyhyesti sanottu kolme suurta koko elämän ja tulevaisuuden mullistavaa asiaa. Sanantuoja lähti kiireissään seuraavaan taloon tylyä uutista kertomaan, perhe jäi tyrmistyneenä pohtimaan lähtökäskyä. 78-vuotias Maria-mummo istui sänkynsä laidalla ja tuumasi, ettei hän ainakaan lähde minnekään, mihin te sitten voitte mennä? Ei siinä mitään hässäkkää ja vaikean tilanteen aiheuttamaa toivottomuutta ehditty kokea, oli vain kiireesti ruvettava kokoamaan lähteville vaatteita ja evästä matkaa varten, matkaa, jolle ei ollut määränpäättä tiedossa.

Olipa tädilläni äkkiseltään iso urakka joutua matkaan viiden alle kouluikäisen lapsen sekä vanhuksen kanssa. Varmaan hän oli huolissaan niin ylivoimaisen tehtävän edessä. Jostakin tarvittava voima löytyi, muutaman tunnin kuluttua lapsikuorma oli reslareessä valmiina lähtöön. Ei se tietenkään Jaakko-isällekkään helppoa ollut kyyditä avuton perhe evakkotielle. Ensi tavoitteen

na oli Kostamojärven koulu, joka tosin oli uuden rajan suunnassa, mutta päivän mittaan selvisi, että lapsikuorma oli tullut aivan väärään paikkaan. Niinpä matkalaiset palasivat iltahämärissä takaisin kotiin. Lyydia-äiti sai hieman lisäaikaa matkavarusteiden täydentämiseen.

Oma urakkani ensimmäisenä evakkopäivänä oli suurperheen pyykin peseminen. Sainkin olla ahkerana, sillä ei virrannut vesi seinästä, ei sähkö kuumentanut sitä eikä hangannut likaa irti vaatteista. Omat reissuvaatteeni piti keinotella kuiviksi tuvan uunin kupeella, sillä seuraavana aamuna olin elukoiden kanssa lähtövuorossa. Ompelin myös kotikutoisesta hurstista repun varusteitani varten pitkälle patikkamatkalle.

Isä ja äiti säkittivät viljaa, varustautuivat sian ja lampaiden teurastamista varten. Eväsleipiä piti paistaa ja lihaa palvata särpimeksi, jotta jakettaisiin ja kestettäisiin evakkotaipaleen koetelemukset. Työtä ja puuhaa riitti ylenmääräisesti, ei siinä ehditty surra siirtolaiseksi joutumista. Oli vain luotettava isompaan apuun, joka veisi elämää eteenpäin päivän kerrallaan. Itselläni oli tuolloin ikää 16 vuotta ja vain vähän elämäkokemusta, en osannut murehtia tulevia. Kodista lähteminen näin äkkiiarvaamatta ja vieraan käskystä oli kyllä kuin riuhtaisu, joka teki kipeää.

Tässä kirjoitelmassani kerron vain henkilökohtaiset kokemukseni evakkotien alkutaipaleelta runsaan kahden kuukauden ajalta.

Maaliskuun neljästoista oli torstai, isäni syntymäpäivä, aamuhämärän valjettua talvipäiväksi laskettiin nautakarja navetasta Kiviksuojan tielle, siitä alkoi viisipäiväinen puljaaminen lehmiensä kanssa. Ensimmäinen yö oltiin Ihalassa Hirvosen myllyn josakin rakennuksessa, lehmilläkin oli sisämajoitus. Ihalan koululla kävimme tervehtimässä toisia evakkoon lähtijöitä: lapsia, vanhuksia, sairaita ja heidän saattajiaan. Seuraava päivä oli aurinkoinen, lehmäjono huomattavasti suurentunut, kun Tyrjälle päin sitä ajoimme. Oli korkeat lumivallit kapean tien kahden puolen, kuorma-auto ja muuta liikennettä, jota lehmät säikkyen pelkäsivät ja hyppivät lumihankeen tai juoksivat sivuteitä metsään. Nuor-

ten tyttöjen voimin ei niitä saatu autetuksi, joitakin eläimiä näin sotilaiden ampuvan kuoliaiksi.

En muista yksityiskohtia, varmaan maantiepoliisit ohjasivat kulkuamme, joka oli hidasta. toisen yön olimme Kostamojärvellä isossa talossa, josta oli lähdetty evakkotielle. Lehmille navettamajoitukseen lšytyi heinää ja jauhoja yllin kyllin, tarjosin myös lypsämääni rieskamaitoa hieholle, joka oli ainut “oma lehmä” enää tiedossani - loukkaannuin - kun ei mokomalle niin hyvä anti kelvannut.

Kolmas yö vietettiin Tyrjällä, en ole varma kummalla puolella uutta rajaa. Me neljä lähinaapurien tyttöä pidimme ryhmämme koossa, nukuimme majapaikan keittiön lattialla. Talonväki vaikutti jotenkin masentuneelta ja allapäin olevan oloiselta, ehkä heilläkin oli lähtö edessä. Lehmälauma oli jo kasvanut niin suureksi, että se täytyi sijoittaa isoon hataraan sarraimeen. Yöt olivat tosi kylmiä tuolloin maaliskuussa, aamulla riipaisi pahasti, kun huomasin erään lehmän poikineen yön aikana, höyry vain nousi vielä kosteasta vasikasta. eläinten kärsimys tie jatkui huonosti ruokittuna, jäähileistä vettä saivat purosta juodakseen.

Neljännän evakkopäivän iltana saimme yösijan Kesusmaalta muuta en sieltä muista sen vain, kun otin tuvan penkiltä sanomalehden käteeni, lehdessä oli osoite Kesusmaa, nimi tuntui niin oudolta.

Viides ja viimeinen lehmienajomatkan etappi oli Kirjavalassa. Siellä oli eräälle koululle järjestetty siisti ruokailupaikka evakkoja varten. Muistelen, että oli peräti valkoiset liinat pöydillä, meitä palveli nuori, ontuva mieshenkilö, hän vaikutti hyvin myötätuntoiselta kotinsa menettäneitä kohtaan. Lehmät joutuivat lajitteluun, jonka mukaan arvokkaammat säästetään muut teurastetaan. Eloon jätettäviä hoitamaan otetaan lehmiä kuljettaneita tyttöjä. Tällaisen uutisen kuultuamme vaivihkaa tiedustelimme majapaikan emännältä miten pitkä matka on lähimmälle rautatieasemalle. Koska meiltä kaikilta olivat omat lehmät kadonneet ja sekaantuneet tie minne, ei meillä ollut halua jäädä karjan-

hoitajiksi. Seuraavana aamuna lähdimme patikoimaan 17 kilometrin taivalta Putikon pysäkille ja samantien pysäkinhoitajalta matkustuslupaa pyytämään. Sitä en tiedä kuka matkasuunnan osasi arvata ja päättää, ehkä pysäkki virkailijalla oli jotakin tietoa lumivaaralaisten sijoitusläänistä. Keuruulle juna meidät vei.

Junamatkasta muistan, että silloin tuli ensi kerran itku silmään, kun ruvettiin laulamaan Karjalaisten laulua. Lähellä Savonlinnaa, ennen Kyrönsalmen siltaa juna seiso i kotvasen, koska evakko-tyttöjen eväät olivat jo hupenneet, päätettiin, että kaksi ryhmän tyttöä kipaisee ostamaan leipää kaupasta, joka oli aivan vanumme tuntumassa. Toiset kaksi tyttöä jäivät reppujemme huoltajiksi vaunuun. Kun me leivänostajat, joista toinen olin minä, pääsimme ulos kaupan ovesta, juna nytkähti liikkeelle ja meni menojaan. eipä siinä itku auttanut, ei muuta kuin aikailematta kävellen kiiruhtamaan junan perään. Onni oli myötä, pian tulimme Savonlinnan asemalle mistä löysimme kaverit ja tavarat. Ja mikä parasta asemalla oli evakkoja varten tarjolla hopeateetä ja voileipiä. Kyllä maistui hyvältä vesi ja leipä.

Matka eteni hitaanlaisesti, varmaan vasta seuraavana päivänä olimme Keuruulla. Jo junassa kuulimme huhua, että niillä seu-duilla pitäisi oli lumivaaralaisia. Keuruun asemavirkailijoilta kyselimme, miten meidän tulisi jatkossa toimia. Kauan saimme asemalla oleilla ja odotella mitä tuleman pitää. Eräs rouva kävi kysilemässä apulaista kahvilaansa, ei kukaan tytöistä halunnut erota ryhmästä. Lopuksi meidät sijoitettiin maalaistaloon, jonne oli asemalta matkaa muutama kilometri. Valitettavasti en muista perheen nimeä, meitä kohdeltiin siellä todella hyvin. Saimme sauna, nukuimme siskonpetillä pirtin uunin kupeella ja mikä parasta saimme syödä kunnan ruokaa, josta oli viime päivinä ollut puutetta, en kyllä iljennyt syödä niin paljon kun mieli teki. Muutaman päivän kuluttua meille järjestettiin kyyti Multialle Tarhapään koululle, josta löysimme joitakin lumivaaralaisia tuttuja. Pääsiäisen pyhät siellä oleiltuamme kaikki evakot koululta kuskattiin linja-autolla öiseen aikaan Keuruun asemalle ja siitä lähti juna viemään meitä kohden pohjoista Suomea Rovaniemel-

le.

Tuosta pitkästä matkasta en paljoa muista, sen kuitenkin kun lähdimme Haapamäeltä “ylöspäin” ympäristöä katsellessa näyttivät kuusetkin metsässä niin rumilta roipaleilta. Tuskin meillä tytoilla kenelläkään oli esim. mitään terveydellisiä tai muitakaan vaikeuksia, koska sellaista ei ole jäänyt mitään mieleen. Ehkä me nukuimme pitkät tovit, olimme nuoria ja notkeita, istuenkin saattoi jopa vaikka nähdä unia Huhtervusta.

Kun kotoa lähdöstä oli kulunut aikaa pari viikkoa, meidät jalkautettiin junasta Hirvaan pysäkille Rovaniemen maalaiskunnassa. Evakoille oli järjestetty kokoamispaikkaan, lienee se ollut suojeluskunnan talo, tervetulojuhla tarjoiluineen. Ohjelmasta ei ole muistikuvaa, se jäi mieleen, että Ruotsista saatuja lahjapöytäkirjoja ei riittänyt kaikille. Pohjoisen hyvän rekikelin ansiosta saimme kokea ikäänkuin huviajelua, kun meidät hevoskyydillä kiidätettiin majataloomme Rautionsaareen. Evakkojen lisäksi talossa majaili pommituksia pakoon tulleita sukulaisia sekä rintamalta kotiutettavia sotilaita.

Muutaman päivän kuluttua ryhmän toiset tytöt löysivät kotiväkensä, minä en, silloin kierähti toisen kerran kyynel poskelleni. Kolmatta kynelehtimistä ei sillä reissulla enää tullutkaan. Jälkeenpäin olen pohtinut, mistä minuun sellainen urheus tuli, en yhtään tuntenut elämää ja oloani surkeaksi. Varmaan eräs voimavara oli nuoruus. Normaalioloissakin nuorena halutaan laajentaa elämänpiiriä ja kokeilla siipien kantavuutta. Nyt tuli yht’äkkiä odottamatta koettavaksi suuri seikkailu - ei kuitenkaan liian suuri, sillä olin vastuussa vain itsestäni, moni ikäiseni joutui noina sekavina aikoina huolehtimaan pienemmistä sisaruksista ja olemaan äidin sijaisena. Olimme sentään suomalaisten keskuudessa, oli tuttu ryhmä johon kuulua, evakkoja autettiin ruuan ja yösijan saannissa. Luontokin eteni kesää kohden. Luojan aurinko lämmitti pohjan perillä yhtä suloisesti kuin kotona Karjalassakin.

Pian saimme terapeutista ajankulua, eikä tarvinnut yksin jäämistä murehtia. Lähdin lähinaapuriin emännän apulaiseksi.

Pikkutilalta oli isäntä vielä rintamapalvelussa, emännän vastuulla oli sairas vanhaisäntä, kolme alle kouluikäistä lasta ja lehmät sekä lampaat. Lisäksi neljäs lapsi saattoi syntyä koska tahansa. Tällaiseenkin talouteen oli vielä majoitettu muutama rintamasotilas, emäntä todella tarvitsi apulaisen. Muuten meni palvelutehtävät hyvin, mutta kaivon kuivuttua oli puute vedestä, se piti sulattaa lumesta tai kantaa jyrkän penkereen takaa Kemi-joesta. Se oli uuvuttavan raskasta. Sotilaan rontit (anteeksi vain) eivät edes oman teeveden vertaa vettä tupaan tuoneet. Silloin liukkaasti kaikkosivat kylille, kun emäntä kamarin puolella ryhtyi synnytyspuuhiin. Tukala tilanne helpottui isännän vapauduttua sotahommista. Huhtikuun puolivälin paikkeilla sain tiedon, että kotiväkeni oli sijoitettu Karungin Kukkolaan Tornionjokivarressa. Jatkoin kuitenkin emännän apuna vappuun saakka. Ilma oli kylmä kuin talvipäivänä, kun vapun aattona Laurilan asemalla odotin Tornioon päin lähtevää juna. Talviset tamineeni olivat hyvään tarpeeseen, hurstinen selkäreppukin lämmitti mukavasti.

Kukkolassa oli ihan hyvät oltavat, iso tupa asua, tosin perettäkin viljalti, viisitoista henkeä. Pihan toisella laidalla elivät naapurit Malisenmäestä, Villen Tommon väki ja Sinkkoset, paljon muitakin lumivaaralaisia lähiseudulla.

Olin kotona Lumivaarassa käynyt edellisenä syksynä rippikoulua kaksiviikkoa. Kirkkoherra Kiuru jatkoi meidän kristillistä kasvatustamme toukokuussa viikon ajan Kemin maaseurakunnan kirkossa, toisen viikon Simossa. Elämä jatkui kodittomanakin. Tosin yksi tytöistä uupui evakkomatkan rasituksiin, hänet siunattiin ennen ripille pääsyä Kemin maaseurakunnan kirkkomaahan. Oli vaikuttavaa seistä kunniavartiossa nuoren vainajan arkun äärellä.

Simon kirkkoa me tytöt nureksimme kovin rumaksi, ruskettu-neet seinät jo ammoin kalkkivellillä valkaistut. Komeampaa olisi ollut konfirmaatiojuhla omassa uudessa Kumolan kirkossa. Paavo Kiuru piti isällisesti hyvää huolta rippikoululaisista, hän järjesti vapaa-ajan ohjelmana osallistumisen paikkakuntalaisten kulttuuri-iltaan Simon taajamassa. Me tytöt emme tunneilla aina

olleet opettajan mielestä riittävän aktiivisia. Kerran tuleva rippisä tivahti: “Pitäisikö minun hetekat teille tänne hommata, jotta saisitte mukavasti nukkua.” Kohta hän tuli katumapäälle sanoen: “Anteeksi nyt, kun neiti-ihmisille näin rähjään.”

Toukokuun 26. päivänä pidetyssä konfirmaatiojuhlassa Simon kirkossa saimme seurakunnan lahjana pienikokoisen Uuden Testamentin, joka on vuonna 1938 pidetyn yleisen Kirkolliskokouksen käytäntöön ottama suomennos. Saman vuoden mallia on virsikirjakin, josta virsi 171 oli rippivirtemme.

Rippikoulun käynyt nuori katsottiin jo tavallaan aikuiseksi. siitä se omalla kohdallanikin itsenäistyminen alkoi tai paremminkin jatkui. Kesäkuussa lähdin omille teilleni, työhön ompeliikkeeseen Pelloon. Evakkoelämän kiemuroita, kyllä niitä muisteltavaksi riittäisi vaikka romaaniksi asti, mutta lupasinkin vain parin kuukauden muistelot, joten piste.

Helvi Kuismanen, Huhtervu

Evakkomuistoja

Maaliskuun 13.päivänä 1940 sain kymmenvuotiaan lapsen korvin kuulla radiosta, että sota on päättynyt. Menetykset, joita tästä seurasi, kulkivat ohitse korvieni, mieleni oli vain iloinen siitä, että nyt ei enää tarvitse pelätä lentokoneita eikä desantteja. Se, että miksi äiti itki, eikä tullut nukkumaan illalla, jäi askarruttamaan mieltäni.

Heräsin yöllä voimakkaaseen koputukseen ulko-oveen. Olin pelosta kankea ja kuuntelin, kun tuttu sotapoliisi puhui äidille, että laitapa nopeasti lapset pukeisiin. Nyt on asiat niin, että on pian saatava lapset ja vanhukset pois luovutettavalta alueelta. Teidät tullaan hakemaan, sillä kahden tunnin kuluttua lähtee koululta viimeiset autot.

Äiti tarmokkaana ihmisenä puki nopeasti viisi unista lasta ja laittoipa vielä evästä reppuun. Meillä lapsilla oli koulureput selässä. Pian oltiin hevosen reessä matkalla koululle, jonne oli jo saapuneet toisetkin kyläläiset. Autojono odotti ja niin täyttyi autot viimeistä tilaa myöten. Alkoi kuulua itkun sekaista laulua, "Riennä riemuin eespäin vaan tietä Jumalasi, Joskin löydät määränpään vasta kuollessasi."

Autot lähtivät raskaasti liikkeelle, näin alkoi matka kohti tunnelmatonta. Teimme matkaa seuraavan päivän iltaan, jolloin saavuimme Savonlinnaan. Meidät majoitettiin vaneritehtaalle. Siellä saimme ruokaa ja yösijan neljäksi vuorokaudeksi. Tämän jälkeen meidät majoitettiin taloihin väliaikaisesti ja meidät vei eräs isäntä hevosella omalle niittymökille. Se oli ollut lämmittämättä koko talven ja nyt se oli kiireesti lämmitetty. Laittauduimme väsyneinä levolle, yöllä alkoi kuulua oksentelua vähän joka sän-

gystä. Olimme kaikki tosi kipeitä. Kun aamu alkoi sarastaa, näki äitini valon pilkottavan puiden välistä, ja löytyipä heinäladosta sukset, joilla hän hiihti taloon kysymään, että missä täällä on lähin kauppa ja kuuli, että kahdeksan kilometrin päässä. Ja äiti lähti hiihtämään sinne ja käski minun isompana pitää huolta pienimmistä. Kuinkahan monta kertaa kuului sana äiti, kun itkettiin ja yökättiin. Tulihan se äiti ja toi ruokaa kaupasta ja oli sieltä löytynyt kunnantoimisto, jossa äiti oli kuullut, että meidät oli tar koitus majoittaa taloon eikä sen kesämökille.

Kyllä me yhtenä iltana pääsimme sinne taloon, kun siellä oli seurat ja saatiin melkein papin ja diakonissan kanssa samassa pöydässä kahvia ja pullaa. Kun seuraväki oli lähtenyt vei isäntä meidät takaisin sinne mökille. Kymmenen päivää kului täällä erämaassa, jossa meinasimme häkään kuolla. Meidät koottiin seuraavaksi asemalle, nyt alkoi matka kohti pohjoista. Saavuimme seuraavaksi Tornioon. Täällä meitä oltiin hevosella vastassa. Tämä isäntä vei meidät kotiinsa, jossa saimme ruokaa, juomaa ja lähimmäisen rakkautta. Saimme heidän pihatuvan asuttavaksi naapuri perheen kanssa.

Nyt oli perheen jäsenet erossa toisistaan. Täältä isä löysi meidät suuren etsinnän jälkeen. Kun isä tuli ovesta, oli hänellä pitkä parta ja reppu selässä. Isä tarttui äitiä kädestä ja kysyi, onko lapset kaikki hengissä, johon äiti vastasi, että on. Isä virkkoi: ”Jumalalle kiitos.”

Tätä hetkeä olen elämässäni usein muistellut. Koti oli menetetty, tavarat tiellä tietämättömällä, mutta se vain tärkeää, että perhe on jälleen koossa. Taas pettymykseksi saimme kuulla, että meidät siirretään täältä pois. Kemiin kuulema. Taas olimme koululla, jossa meille etsittiin asuntoa. Ne, joilla oli vähän lapsia saivat ensiksi asunnon. Kyllä mekin päästiin nyt yhden ison talon ovensuun nurkkaan. Kuulimme, että väliaikaisesti.

Isä lähti nyt etsimään töitä ja saikin työpaikan Jokiniemen kartanosta, ja kun äiti ja vanhin veli pääsivät kartanoon töihin ja minä kouluun, niin elämä alkoi jatkua. Jatkuipa meidän elämä

väen lisällä, kun äitini eräänä päivänä kartanon heinäpellolta tullessa joutui synnyttämään kaksoset pellon ojaan. En tiedä millä taivaan voimalla äiti sieltä pääsi pois, mutta niin vain oli illalla äidin vieressä sängyssä pieni kahden kilon painoinen vauva. Toinen vielä pienempi vauva nukkui pienessä arkussa. Tämä vauva oli kuollut jo ennen syntymää.

Minä olin nyt meidän perheen emäntä. Keitin ruokaa ja korviketta. Kun isä lähti viemään tätä vauvaa kirkkomaahan, me vähän itkettiin. Äiti lohdutti, että jäihän meille vielä toinen vauva. Asuimme täällä kevääseen 1942. Isä kävi Toholammilta vastaanottamassa pika-asutustilan. Ja niin muutimme koko perhe sinne. Sinne oli tarkoitus tulla meidän uusi koti. Rakennuspuut oli kaadettu, mutta toisin kävi, oli näet syttynyt taas sota. Nyt olivat miehemme lähteneet valtaamaan takaisin mitä oli menetetty. Nyt alkoi välkkyä karjalaisten mielessä toivo päästä kotiin. Ja se toive toteutui.

Syksyllä siirtyi jo osa takaisin koteihin. Meidän koti, oli niin huonossa kunnossa, että emme voineet muuttaa ennenkuin keväällä. Oi sitä riemua suurta, kun pääsimme takaisin kotiin, ja me lapset taas omaan kouluun ja vielä omat vanhat opettajat, se oli hieno asia. Kaikki rikkimennyt oli saatu kodeissa korjatuksi. Työtä tehtiin kovasti. Sitä piti tehdä lastenkin, olimme silti kovin onnellisia, kun saimme olla kotona. Talodellisesti elettiin tiukkaa aikaa, kun kaikki oli kortilla, niin elintarvikket kuin yleensä kaikki, mutta tämä oli koko maan ongelma.

Me lapset vietimme omaa huoletonta elämää, kyllä vanhempaa väkeä varmaan painoi rajan ihmisen pelko. Kun rajalta alkoi kuulua tykkien jytinää ja pommikoneet lensivät, se kertoi jälleen omaa synkkää kieltään. Tehtiin työt pahaa aavistellen, kaikki sato korjattiin talven varalle. Evakoita oli lähtenyt pitkin kesää taas sotaa pakoon. Ja niin tuli syksyllä 1944 lähtö meillekin. Tällä kertaa oli lähtö parempi, kun meillä oli tiedossa, että meidät evakoidaan nyt Ylivieskaan ja edelleen Alavieskaan.

Olimme jälleen koululla ja sieltä meille jälleen etsittiin asun-

toa. Nyt oli meidän perhe kasvanut yhdellä pienellä tytöllä. Perhe oli vain kasvanut, joten saimme taas asunnon vähän nihkeästi. Kun isä löysi meidät, niin hän hankki meille sopuasunnon. Täällä oli meidän hyvä asua ja olla. Saimme täältä paljon ikuisia ystäviä, mutta tiesimme sen, että tämä ei ollut meidän lopullinen asuinkunta. Saimme asua täällä kolme vuotta.

Tuli tieto, että meidän lumivaaralaisten lopullinen sijoituskunta on Alavus. Me muutimme keväällä 1947 Alavudelle. Täältä saimme kylmän tilan. Siihen oli raivattava pellot ja rakennettava koti ja se onnistui. Nyt tiesimme, että tämä on nyt meidän koti lopullisesti ja tänne on pakko meidän juurtua, vaikka maaperä olisi kuinka routaista.

Ja oli sitä paikoin, mutta niin kuin aurinko sulatta roudan, niin sulaa ihmisten mielet. Kyllä vanhempi väki varmaan tunsikin rinnassaan kaipausta omille kotikonnuille. Nuori väki on sopeutunut uusiin oloihin paremmin, ja kun täältä on moni löytänyt elämän kumppanin. Hyvä meidän on ollut täällä asua ja mikä parasta, että täällä ovat lapsemme saaneet kasvaa juurillansa ja käydä samaa koulua. Ei ole tarvinnut mennä sydän jyskyttäen jatkuvasi uuteen kouluun, niin kuin äidin on pitänyt tehdä.

Nyt kun olen äiti ja mummo, niin voin kuvitella sitä äidin tuskaa ja kaikkien äitien ja tietysti myös isien heidän jättäessään kotinsa ja kiertäessä kaikki nämä ympyrät. Hyvin he kaikki kestivät. Nyt peittää suurimman osan heistä multa. Me täällä lakeuksilla seuraamme lastemme ja lastenlastemme elämää. Saamme me tosin palata ajatuksissa Karjalaan ja toivoisimpa, että voisimme vielä siirtää edes ripauksen karjalaisuutta jälkipolville.

Toini Salokangas os. Rapo, Kumola

Talvisota 1939

Ryssä hyökkäsi Kannakselta Mainilan laukauksilla aloittaen, se oli sitä stalinistista mahtia näyttäen. Kyllä tämä pieni kansa joka sukupolvi on saanut taistella sen hirmuvallan kanssa olemassaolostaan. Seurantalolla näytettiin elokuvaa. Veikko oli siellä. Elokuva keskeytettiin ja yleiset liikekannallepanomääräyspaperit jaettiin joka miehelle. Tervajärveläisiä miehiä tuli meille Veikon mukana, kun eivät enää kotiinsa asti saaneet mennä. Sota oli alkanut.

Veikon sotilaspassiin oli merkitty Laatokan rannikkotykistö, parin viikon järjestelyjen jälkeen lopulliseksi sijoituspaikaksi tuli kuitenkin kirjuri Huuhanmäen esikunnassa. Siellä Veikko saikin olla sitten talvisodan loppuvaiheisiin asti, kunnes alkoi se tappiollinen lähtö sieltä Karjalasta.

Evakkotaival tuli eteen, se tuntematon tulevaisuus, määrän-päätä emme tienneet. Lapset ja vanhukset laitettiin joukkokuljetuksiin rajan yli, vanhempamme ja kolmevuotias poikani heidän mukanaan. Kansakoulun kohdalla pitivät lotat Hilja Härkönen ja Hija Valjus kirjaa ohi kulkeneesta karjasta ja suorastaan pakottivat minut menemään mukaan karjasta huolehtimaan, kun ei ajajiksi ollut muuten laitettu kuin viisi pikkulotaa.

Niiden ajajien ja karjan turvaksi oli minun sitten lähdeittävä, ja kova työhän se oli hankkia kaikille aina yösija ja ruokaa. Kyllä tuli monesti mieleen Kalevalan säkeet: “Ja taasen minua tarvitaan uuden kuun kumottajaksi, uuden päivän päästäjäksi”.

Ensimmäisessä yöpaikassa koettivat olla ilkeitä, kielsivät ettei heidän ladostaan saa ottaa heiniä. Sanoin, että meille oli annettu lupa ottaa heiniä mistä parhaaksi katsoimme ja vielä meille

ajajillekin pitäisi ruokaa riittää. Onhan tämä Tyrjän kylä nyt sen verran varakas, kun oma myllykin on. Saivat ne lehmät sitten heiniä ja yösjankin ladoista ja puimaloista. Emäntä keitti meille velliä tyttöjen lypsämään maitoon, jota jäi vielä aamulla talollekkin.

Seuraavasta yösjastamme en paljoa tiedä, sen vain huomasin, että se oli jonkinlainen mallitila, isäntäkin oli kylän mies eli määrätty meidän huoltajaksemme. Kun autoja lähti siitä pihasta lehmät säikähtivät, meidänkin Ruusu hyppäsi tienpuoleen ja jäi hängessä roikkumaan vatsan kohdalta piikkilanka-aidan päälle. Meinin hankeen, otin lehmän kaulasta kiinni ja koitin rauhoittaa. Huusin automiehiä apuun ja saimmekin Ruusun siitä pois.

Olimme kuitenkin tyttöjen kanssa viimeisiä yösjän kysyjä, eikä emäntä meinannut enää antaa meille. En huomannut, että minulla oli kädessä se piiska, jolla lehmiä ajoin, nappasin vain sillä kenkävarteen ja sanoin tytöille, että tulkaa tytöt istumaan, kyllä me tästä paikasta toiseen vielä keritään. Tytöt tulivat istumaan ja emännänkin aivoissa varmaan jotain välähti, kun katsoi minuun ja sanoi: "Tulkaa työ rouva minun perästäni, saatte tyttäreni kuivat vaatteet ja pannaan nuo kuivumaan. Teillä on huomenna vielä pitkä matka." Näytti vielä, että salin sängyssä sopi nukkua ja sanoi Ijaksen Ailille, että tulisi rouvan kaveriksi nukkumaan. Rohkea rokan syö, kaino ei saa kaaliakaan.

Isäntä tuli sisään, sanoi teurastaneensa yhden vasikoistamme. Käski mukaan keittoa siitä meille keittämään. Antoi vielä vehnäjauhosäkin ja hiivaa, joista Lääperin tyttö Oinaanvaarasta rupesi leipomaan seuraavaksi päiväksi evästä, kun oli talotonta taivalta edessä. Kun oli leivottu ja syöty vahva ateria, laitto isäntä vielä lihoja uuniin huomisen eväiksi paistumaan ja emäntä siskonpetin lämpimään tupaan. Käytiin tyytyväisinä nukkumaan, tytär tuli vielä meidän kanssa salin sänkyyn.

Kun pöydällä oli sotilaan kuva, niin kysyin oliko veli. Tytär kertoi, että hän oli sulhanen, äsken kaatunut, niin sirpaleiden repimä että oli mahallaan arkussaan. Kertoi muutenkin itsestään, mitä oli viime aikoina saanut kokea. Hän oli ollut Helsingissä käsityökoulussa tekemässä morsiuskapioita; kaikenlaista liina-

vaatetta, mattoja ja ryijyä kutomassa. Kun oli saanut kaiken valmiiksi, oli pakannut ja vienyt asemalle lähteäkseen kotimatkalle. Asemalle tuli pommituksessa täysosuma ja kaikki paloi, kun pääsi kotiin kerrottiin sulhasen kuolleen. Se oli ainakin minulle kova pala, itketti ja ajattelin omaa tyhmyyttäni, kun niin röyhkeästi tähän taloon tulin.

Aamulla tytöt siivosivat, syötiin vahva ateria keittoa ja isäntä paloitteli lihat. Taas lähdettiin matkaan, kohti Putikkoo. Mutta aina sattuu ja tapahtuu, mikään ei tahdo mennä kommelluksitta. Kävi niin, että yksi lehmä näytti siltä, että rupeaisi poikimaan. Silloin ajattelin, että mitä minä nyt teen, mutta Jumalan johdatus oli varmaan mukana. Aivan arvaamatta näkyi metsän laidassa pieni talo. Navetan ovi oli vielä auki ja lehmät alkoivat sisällä ammuu, kun kuulivat meidän karjamme kulkevan ohi. Minä otin lehmän ja vein sen navettaan, ja kun emäntä huusi minulle, että heille ei saa tuoda, kun joutuvat vielä itsekin lähtemään, niin selitin tilanteen ja käskin tuoda sen lehmän heidän omiensa mukana. Sen jälkeen oli aivan taloton taival edessä.

Kun sotilas hiihti vastaan ja kysyin matkaa Putikkoon, hän sanoi, että kaksi kilometriä. Tuntui, että siihen lukuun olisi pitänyt lisätä nolla loppuun. Väsymys vaivasi kovasti meitä kaikkia. Kun sitten pääsimme Putikon asemalle, niin ei siellä mitään vastaanottoa ollut, vaikka meille oli lähtiessä niin uskoteltu. Pyysin tyttöjä lehmä paimentamaan, etteivät jää junien alle, itse yritin mennä asemapäällikön puheille. Ensin näytti aivan mahdollomalta, asemapäällikkö oli lukkiutunut takahuoneeseen ja kuului siellä keskustelevan. Ajattelin, että siellä et kyllä kauaa säästy, hakkasin ovea ja selitin mistä oli kysymys. Olisin varmaan sisuunnuksissani särkenyt oven, ellei muu olisi auttanut. "Karjan annamme teille, ja meidän on saatava ruokaa, niin sanottiin lähtiessä."

Meidät ohjattiin läheiselle suojeluskuntatalolle, sanottiin että siellä kyllä järjestyy. Minä esitin asian lotille, lupasivat kahvia keittää. Sitten se Lääperin tyttö hölmöili, kysyi että mitä tämä maksaa, vastasivat että 550 markkaa. Silloin minä hikeennyin. Nousin keskelle lattiaa ja sanoin: "Minä en tästä maksa penniä-

kään, ottakaa pois jos saatte.”

Ei kuulemma tarvinnutkaan maksaa kenenkään. Sanoin vielä, ettei tämä riittänyt, lämmintä ruokaa olisi saatava, kun niin luvattiin. Kuulemma kestäisi valmistus, mutta kun sanoin, että meillä on aikaa odottaa vaikka yöhön, niin sen valmistus alkoi heti. Mikäs siinä oli lämpimässä istuessa ja ruokaa odottaessa.

Sanoin sille Suistamon tytölle, Juulille, että nyt olemme sen työn tehneet, mikä meille annettiin. Mennään junaan, mikä satuu kulkemaan Savonlinnaan päin, omaisia etsimään. Juuli oli meillä Ihalassa lehmien kanssa evakossa koko talven, siksi hän oli minuun niin tutustunut, että kuljimme aina odottaessa.

Kun sitten Savonlinnassa jäimme junasta, tuli sotapoliisi kysymään, olimmeko karjanajajia ja neuvoi sitten parakkiin, jossa lotat antaisivat ruokaa. Kun sitten ilmoitimme lotille, että meidät käskettiin tänne syömään, otti toinen heistä jätelaatikon nurkasta ja kaivoi sieltä palasen meille. Lausahti ivamielisesti: “Tuos on, annetaanhan sitä vettä ja leipää vangeillekin.”

Silloin kiihdyin ja heitin sen leipäpalan päin naamaa, otin Juulia kädestä ja sanoin, että tämän kerran syömme vielä ihmisten ruokaa - menimme asemaravintolaan syömään. Tuli se lotta jonkun ajan kuluttua katsomaan, vieläkö olemme syömässä. Tällaista miinusta täytyi antaa lotista, mutta tämä on totisinta totta. En ole muulloin Jumalan viljaa viskannut, aina kaikki palaset kunnioittaen talteen pannut.

Kysyimme sitten sotapoliisilta, missä siirtolaisia oli. Hän neuvoi meidät vaneritehtaan yläsaliin, josta löytyivät Murokkeen vanhukset ja Unto ukin sylistä. Kun avasin oven, huomasi Unto minut ja huusi: “Minun äiti, minä en jää sinusta enää koskaan.” Näin alkoi perhe taas kokoontua.

Seuraavana päivänä Huuhanmäen sotilasosasto siirrettiin Savonlinnaan ja Veikko löysi meidät tehtaalta, järjesti kuorma-autokyydin eteenpäin. Mummo ja Unto sopivat hyttiin, ukki oli nenänpäätä myöten käärittynä turkisivällyihin lavalla meidän kanssamme. Juvan kirkkoon meidät vietiin lämmittelemään ja sitten matka jatkui kohti Mikkelin maaseurakunnan kirkkoa. Siellä

viivyimme kolme vuorokautta.

Kun lotat siellä kertoivat, että useampi vuorokausi täytyisi odottaa, ennen kuin sijoituspaikka järjestyy. Menin ilmoittamaan, että täytyy saada iso astia ja lämmintä vettä, kun lapsi on ollut viikon pesemättä kaiken kaman seassa. Lotat kauhustuivat, ei ollut tullut mieleenkään moinen. He kertoivat sotilaille ja nämä toivat monta tonkkaa kuumaa vettä ja puisia astioita. Pesin sitten pojan ja vaatteet. Patterin päällä kuivasin.

Veikko oli käynyt kotoa hakemassa lisää vaatetta, täkkejä ja vilttejä. Laitoin kaksi kirkonpenkkiä vastakkain ja siihen hyvän pedin. Siihen aikaan oli melkein kaikki kortilla, mutta kuivia hedelmiä, rusinoita, luumuja ja jotain keksipaketteja sai kortittakin kaupasta. Pojalle sain niillä jokseenkin tyydyttävän olon.

Kolmen päivän jälkeen tultiin meille ilmoittamaan, että nyt teidät viedään sijoituspaikkaan, voitte mennä valmiiksi tienviereen. Lotat olivat keränneet uusia vaatteita liikkeistä ja jakoivat niitä tarvitseville. Minullekin tarjottiin, mutten ottanut, vaan esitin, että antakaa tälle Juulille, kun hänellä ei ole kuin navettatikki, joka ei varmasti ole lämmin. Juuli saikin hyvän villakankaisen ulsterin, jossa oli silkkivuori.

Odotimme kyytiä siinä tien laidassa. Nousimme sitten autoon samassa järjestyksessä kuin aikaisemminkin. Määränpää oli Pappisten kansakoulu, jonne hyökkäsi iltasella taloista isäntiä valitsemaan työorjia itselleen. Iso komea mies kehui olevansa poikamies, valitsi sitten kahvilanpitäjät, Kojon Lempin ja Hilman, jotka sanoivat olevansa sisaruksia, jotka eivät toisistaan eroaisi. Ei kuulemma haitannut, sopisi kyllä kaksikin emäntää. Isännän nimi oli Ventalo, kylän komein talo, muttei onnistunut emännän valinta. Tytöt saivat nukkua herroinpetissä, mutta aamulla häipyivät. Niin talo jäi emännättä.

Meidän piti olla pääsiäismaanantaihin saakka sillä sanoin, etten vanhuksia jätä, kun olen luvannut heitä suojella. Tuli sitten Simolan renkipoika hakemaan meitä. Talo oli suuri, mutta aivan rappiolla. Isäntä oli siellä jossain, emäntä nimeltään Lempi. Lisäksi oli vielä Anni-mummo, joka ei ollut sukua, muuten vain

asui talossa. Hän kehräsi työkseen kyläläisten pellavia ja villoja. Se tupa oli melko vaatimaton kalustukseltaan. Isännän työkalut oli höyläpöydällä.

Lyyhistyin siihen höyläpöytää vasten ja itkin ääneen. En voinut sille mitään. Lempi-emäntä oli käynyt talouskoulun ja laittanut meille oikein maittavan aterian. Siihen rauhoituin minäkin, lämpimään isoon tupaan oli sängytkin laitettu vaatteineen. Sinä yönä ei uni tullut silmään, mutta olimmehan sentään lämpimässä tuvassa, kun miehemme asuivat korsuissa, tekivät ruokansakin itse, kun meille annetaan valmis hyvä ruoka eteen. Seuraavana päivänä, kun Simolaan tuli posti, näimme, että Unto ja ukki olivat Yhteishyvä-lehden etusivulla kuvattuna Mikkelin kirkon pihalla.

Hyvinhän siinä meni siihen asti, kunnes Hilja-täti sai selville osoitteen ja kutsui mummon Helsinkiin. Mummo oli niin sydämetön, että lähti ja jätti ukin. Ukki sitten itki joka päivä: "Helleena minut hylkäsi."

Se tuntui minusta ikävältä. Ryhdyin hankkimaan papereita, että saisin ukin vietyä Savonlinnaan siskonsa luo asumaan. Hänellä oli siellä oma talo. Kuulin, että Veikko pääsee siviiliin ja jäin odottamaan häntä. Veikko tulikin siviiliin Helsingin kautta ja oli saanut työpaikankin. Nyt tuntui jo aivan turvalliselta lähteä aloittamaan omaa elämäämme. Muutimme Otavaan, sillä se sopi parhaiten Veikon työhön.

Huuko Heinosen pikkukammari oli noin 2,5 kertaa 3 metriä, mihin sopi vain piironki, pieni kaappi, pöytä ja sänky, mutta alkuun sekin oli hyvä. Kun ei niitä tavaroita ollut, niin ei säilytyspaikkojakaan tarvittu. Noin vuoden kuluttua saimme vähän suuremman asunnon aivan mehutehtailija Topeliuksen naapurista. Tehtaan toiminta oli siirretty Mikkeliin ja tehdasrakennus oli armeijan kantahenkilökunnan asuntolina. Kansanopisto oli puolestaan marsalkka Mannerheimin päämajana ja yhteydet pelasivat.

Otava on maamme kauneimpia paikkoja. Puulaveden rannat olivat kauniit ja siistit. Ihmiset ystävällisiä, naapurissa saattoi

käydä saunassa milloin vain halusi. Sitten täytyy mainita tehdasrakennuksen ison pyykkituvan vakituinen pyykkäri, Matilaisen mamma. Hänellä oli iso perhe, ja kun kaikki oli kortilla, annoimme hänelle ruokatavaraa, jota Veikko sai firman kautta. Vastineeksi mamma pesi sitten meidänkin pyykit.

Ukkikin oli taas meillä asumassa. Veikko teki hänelle sängyn uunin viereen ja ukki oli tyytyväinen oloonsa. Mummi oli niin tottunut Helsinkiin, ettei enää varmaan ukkia muistanutkaan. Aina silloin tällöin ukki puhui Helleenastaan. Kerran kun Veikko tuli työmatkaltaan, hän kysyi ukilta, haluaisiko tämä lähteä Savonlinnaan asumaan, kun Pihlajaniemestä saisi talon aika mukavaan hintaan. Äitikin voisi tulla sinne, kun ei kuulemma jaksaisi Helsingissä Hiljan kanssa piikoa.

Veikko ostikin sen talon ja ukki alkoi Helenansa kanssa asua siellä. Siinä talossa oli kaksi tilavaa huonetta ja keittiö keskellä. Onni ja Helmi muuttivat heti siihen toiseen kamariin, ja saivat asua siinä vuokratta. Onni ajeli Helmin Ihalasta tuomalla hevosella kauppiaitten tavaroita. Ukinhan se hevonen oli. Sitten Veikko sanoi Onnille, että osa palkasta kuuluu ukille hevosen omistajana. Veikko huolehti aina hyvin vanhemmistaan, vaikka olikin nuorin veljeksistä.

Se oli virhe, kun ukki myi sen talon. Onnikaan ei kyennyt sitä ukilta ostamaan. Helmi osasi hukata aina kaikki Onnin hankkeet - Onni oli liian lepsu. Sitten tuli välirauha ja kaikki lähtivät takaisin Karjalaan. Koti on jokaiselle kallis asia ja kaunis Karjala oli vielä silloin. Nythän naapuri on sen hävittänyt ja polttanut, sehän se on sitä siivotonta ryssää.

Me muutimme sitten Veikon työn perässä Hankasalmelle. Riita-kosken tienristeyksessä valmistui uusi talo ja Veikko sai siitä yläkerran väliaikaisesti vuokraksi. Kaksi viikkoa asuimme sitten matkustajakodissa, kunnes saimme Väinä Laitisen talosta hyvän asunnon. Sota alkoi taas pari viikkoa sen jälkeen, kun Hankasalmelle pääsimme.

Veikon papereita ei heti löytynyt ja niin hän saikin olla kotona syksyyn asti, jolloin tuli komennus täydennysporukkaan. Jäin

pojan kanssa kahden, mutta ei minulla työttömyyttä ollut koskaan. Kävin perunannostossa, viljankorjuussa, mitä nyt taloissa apua tarvittiin. Poika oli tietysti mukana. Nyt ei löydy työtä työttömille, ei millään. Herroilla on liian isot taskut, kun ne ei seteleistä täyty millään - täytyy työttömiltä ottaa olematonkin.

Sylvi Muroke os. Uimonen, Ihala

Syksy 1944

Syksy oli yhtä masennusta, epävarmuutta ja murhetta. Kotiseutu oli jouduttu jättämään taas kerran, tällä kertalla tietoisena, että lähtö oli lopullinen. Pieni perheemme hajallaan, kukin eripuolilla Suomea. Onneksi talvisodan jälkeisen evakkopaikan emäntä oli kirjoittanut heti rauhanehtojen tultua ilmi ja kutsunut kotiinsa. Heiltä sain myös kaikkea tarvittavaa apua.

Minä puolestani jouduin heti junanlähettäjäksi Parikkala-Savonlinna-linjan asemille, armeijan kotiinkuljetusten, evakkokuljetusten ja joukkojen siirron takia kohti pohjoista tarvittiin lisää virkamiehiä asemille.

Työvuorot olivat raskaita, joka kolmas vuorokausi 24 tuntia yhtämittaa, junia oli paljon, ei levähtämisen mahdollisuutta. Pääpaikkani oli Punkasalmi. Yösijan sain ystävällisen leskirouvan luota, vapaapäiväni oli joka kolmaspäivä. Tällöin kävin Savonlinnassa jossain kuppilassa syömässä lämpimän aterian. Muutoin oli tultava toimeen korttiannoksilla mitä kaupoista sattui saamaan.

Vuorojen välillä kävelin seitsemän kilometriä pitkän Punkaharjun edestakaisin. Muistini mukaan siellä satoi ja tuuli aina. Olin märkä ja minua paleli, mutta silti harjun kauneus lumosi minut. Elämä on siksi ihmeellinen, armeliaskin, että ikävät asiat painuvat unohduksiin, hyvät asiat pysyvät paremmin mielessä. Minulle on tuosta syksystä jäänyt mieleen parhaiten vain yksi inhimillinen tapaus Kuopion asemalla.

Oli marraskuu. Olin saanut nuoren virkatoverini kanssa vaihtaman työvuorojeni niin, että pääsin katsomaan äitiäni evakko-

paikkaan Ylivieskaan. Junien aikataulut olivat hankalia muualla paitsi pääradoilla. Henkilöjunat Kuopioon tulivat puolenyön aikoihin, eteen päin pääsi vasta aamutunteina. Aseman odotushuone oli tupaten täynnä matkustajia, lähinnä kotiutettuja sotilaita ja evakkoja. Ihmiset olivat levitelleet lattialle sanomalehtiä, jotakin vaatteita, joiden päällä nukkuivat. Keskellä lattiaa oli vain kapea väylä kulkutienä. Joukossa oli eräs äiti kolmen tai neljän lapsen kanssa. Lisäksi äidin kainaloon oli tunkeutunut perheen pystykorva, koira. Kaikki syvässä unessa. Ulkona oli sateinen kylmä marraskuun yö. Sitten alkoi tapahtua. Jonkun ulko-oven avauksen yhteydessä sisään pääsi livahtamaan jäniskoira, joka lyhytkarvaisena, märkänä vapisi kuin horkassa, väisteli arkana kapealla kulkureitillä ihmisiä. Kuinka ollakaan, se huomasi keskellä ihmisjoukkoa nukkuvan perheen pystykorvineen. Se alkoi varovasti ihmisiä kierrellen lähestyä kyseistä perhettä, kiilautui nukkuvan äidin ja lapsen väliin asettuen makuulle. Äiti heräsi ja pomppasi istualleen, totesi tilanteen, hymähti ensin ja painui sitten hymyillen takaisin lattialle. Sinne he jäivät junani lähtiessä kello 4.00, evakkoäiti koira kummallakin sivulla hänen ja lasten välissä, toinenkoira vielä vieras ja likomärkä. Muistelen 50 vuoden takaakin lämmöllä kokemaani ja näkemääni Kuopion asemalla.

Ylivieskassa oli ihmettelemistä. Sinne samoille kylille oli evakoitu sodan jaloista Lapin asukkaita pääosin saamelaisia, joista suurin osa oli suomenkieltä taitamattomia. Osasivat vain saamea ja osin norjankieltä. Ei ollut helppoa heilläkään, ihmiset töllistelivät eikä poronahkanutukas ollut paras mahdollinen jalkine Ylivieskan kurasilla teillä. He pääsivät aikanaan palaamaan täysin tuhotuille ja miinoitetuille palkisilleen.

Tulkoon kerrotuksi kahden evakon kohtaaminen. Lumi-vaaralaisen evakkotalon pihaan ilmestyi pieni värikäs saamelaispoika, joka kierteli pihaa kuin etsien jotakin. Aikansa pojan touhua seurattuaan emäntä meni tiedustelemaan pojan asiaa. Vastauksena oli päänpudistus. Emäntä arveli pojan eksyneen, pyysi

poikaa sisälle ja olisi tarjonnut jotain syötävää. Poika ei lähtenyt sisälle, silmät vain pälyilivät ympäriinsä ja tuskainen ilme levisi kasvoille. Lumivaaralais emäntä oli ymmällään ja viimein poika parkaisi: “Baskahuus?”

Maire Niemi, Ihala

Kalamiehii

Mei kot paikka ol siel Kesvalahe takan, oikeiko sanotaan ni Kuntsinrannal. Talo nim ol Avokallio. Se olkii iha oikii nim ko siel aita takan ol paljasta kallioo mis kasvo vaa sammalii ja kallio raaois kataja pensait. Myö vunukat juostii ain kesäl siel kalliol paljai jaloi, ko se ol auringo lämmittämä. Siel kalliol ol ja on vielkii meist metka ja ihmeelline paikka, myö ei ymmärretty sitä sillo eikä ymmärretä vielkää. Ko kallios pitää olla ihmisen paljaa jala jälk, se on kolmekymmenä kuuven numero kokone, siin on varpaat ja kaik. Tämä jala jälk on tuuma syvä jot on se olt raskaa sarja miehii tai naisii mikä on siel tallustant. Siihe myö ain käyti mittaamas ommaa jalkaa jot onks se kasvant sama kokoseks.

Neljäkymmenä seitsemä vuue pääst ko päästii kassomaa sitä kotpaikkaa, nii nähtii jot siel ol vaa naveta seinät pystys ne ol luonnonkivest tehty, eikä olt kelvant kellekää, jos niit ei ois olt, ei ois olt muuta näkemist ko paikka, kaik ol viety. Sillo muistettiin jot onks hyö vieneet sen jälenkii. Aikaasa ko myö essittii ni siel se ol, eivät olleet soaneet sitä mukkaasa. No tää täst.

Mie uattelinki kirjottaa mei isäst ja jatko-sova ajast, millo myö saatii olla siel omas kois. Siel ko pit osata tehä kaikkii töit jot ol mitä panna pöytää. Ko meitä pit lähtee talvisova al vihollissii karkuu ni isä ol pant venneeseen kivii ja ottant tapi pois jot vene ol painunut venerannas upoksii, silviisii se ol siel ku päästii taas tulemaa takasi kottii.

Isä kuto rysän mikä pantii Likolahtee pyytämää kalloi ja olha isäl joku verkkokii mikä saatii vettee. Aamul ol sit kallaa lähtö, siihe ei miun tarvint osallistuu ko ol kaks isompaa veljee mitkä osas soutaa. Kallaa saatii hyväst, kaikha tietää mite hyvä kalaves

Laatokka ol, kallaa tul syötäväks ja myötäväks. Syyvähä myö osattii jo syntymäst ast ja myöntipuol käi silviisii jot kalat pantii kahteen ämpärii ja Toimi miun vanhemp veljei käi sankoihi kiin ja sit vaa venneeseen ja matka kyläl alko. Ensiks lahe yl Ahokkaa rantaa ja sit tietä myöte se vei ylätuval Kaartisee. Sin ko päästii ni pitemmäl ei huolint männäkää, ko heilt lähettii viemää sanna jot nyt ois tuoretta kallaa. Silviisii naapurit tulliit ja kalloi ois mänt enemmänki ko ois vaa olt.

Laatokas olkii monellaisii elävii, yhten aamun ko käytii rysäl ja verkol saatiikii sallastsaalist jot ei oltu enne nähtykkää tai mie ainaka en olt. Olha siel karjalas nähty käärmeit, mut tää olkii erlainen. Ko se ol mänt rysä nielust mut ei olt hukunt. Isä ravistel sen sielt rysäst vennee pohjal ja se alko heti luikertelemaa pitki vennee pohjaa. Isä pan sen kalakonttii ja läpä kin jot se ei pääst karkuu.

Rantaa ko tultii ni isä sano jot ottakaa tuo kontti ja viekää se pihal. Veljei otti sen kontin ja pan sen miun selkähin. Työ varmast arvaatta mite mie pelkäsin, ko en ikämaailmas olt näht sellast pettoa ja nyt se ol kontis miun selässän. Kyl miul juoksu maitto vaik ol vastamäk, muuta ei olt mieles ko päästä erroo siint kontist. Mie panin sen kontin lipputanko juuree ja sukkela, eikä tult mieleekää kurkistaa sin konttii jot vieläks siel on mittää. Sit ko isä tuli rannast hää hak liiterist halo, aukas sen kontin suun ja puotti sen elläimen pihamaal. Sehä läht luikertelemaa karkuu mut isä otti kiin ja löi sil halol sitä jot se pysys paikallaan. Isä ol varant kirve ja ison naulan, löi sil kirveel sen naulan elukan pää läpi ja lipputankoo. Ei se kokonaa olt kuolt ko se kiemurtel viel mut isä vet puukol sen naha kaula kohalt auk ja vet niiko sanotaa tupel. Sit hää otti irti tangost ja puhist ja palottel sen. Pan äiti tuomaa savpottii ja kovast suolaa sekkaa. Ei muuta ko lautane pääl ja kiv painoks ja kellariin.

Sen jälkee hää vast sano jot mikä se ol. No, sehä ol tietyst ankerias, mut ko myö vunukat ei oltu sellast enne nähty, ol se pelottavan näköne. Mite sil ankeriaal käyp? Myö kassottii jot millo isä syöp sen, mut ei hää sihe koskent ja sin se jäi kellari

hyllyy ko mei pit väistyy taas pois sova tielt.

Olha siel Kuntsirannal parempiikii kalastajii, siel kylä toises pääs ol Ijäksen Peka talo, hää ol ammatiltaakii kalastaja, hyö kävviit oikei avo Laatokal vetämäs nuottaa mootorvenneihe kans. Yhe kerra meil ol tult sukulaisii kyllää ja äitil ei olt oikei mitää kunnollista pöytää pantavaa, ni hää otti sen kala konti ja pan sen miun selkähein ja sano jot: ”Kipaseha sie Ijäksee ko ne on tult sielt kalast ja pyyvä jot jos heil ois antaa kalloi, sano, jot äit käyp maksamas”.

Seitsemä vuotial on kepiät jalat jot se matka män sukkela. Mie esiti assiin isännäl ja hää sano jot: “Annaha se konttiis miul”, ja käi panemas puolillee kalloi. Mie ko kysyin jot: ”Mitähä nää maksaa?”

Ni hää sano jot: ”Myö nää äitiis kans selvitetää”. Alaha vaa juosta kottiis. Äit ko sit jäkee päi ol käynt kysymäs sitä maksuu ni isäntä Pekka ei olt muistant koko tappausta ja sanont jot: ”Mitä myö näit tälläsii käyvää muistelemaa”. Ja siihe se ol jäänt.

Teuvo Kojo, Kesvalahti

Koulumatkoi

Myö nyt oikiil kansaeläkkeel päässeet ollaa keritty alkaa koulunkäynti siel kot-Karjalas. Miun kohallain se ol helpompaa ko meil ol vanhempii lapsii mitkä käi kouluu jo ylemmil luokil, jot mie jo tiesin millast se koulunkäynti on. Oliha mie jo oppint aakkosia heilt. Miehä kävi Kesvalahe kouluu mikä olkii iha sopiva matka pääs, mitä tää lahti ol siin välis. Se tek siihe matkal mutka jos ei kukkaa kerint hakemaa venneel.

Ihan vähäl ei käyty kiertämää. Siel lahe vastapuolel ol Emil Ahokkaa talo ja rannas ol heiä laitur. Siin myö huuvetii jot tulkaa hakemaa nii pitkää jot joku kuul ja tul venneel hakemaan. Talvel se lahe yl mänö ol helppoo ko laht ol jäässä. Kesällä se käi venneel mut rospuuto aikaa sillo ku jää ei kantant ol se sit syksyy tai kevättä, sillo ei saant männä jääl, selkäsauna uhal.

Kevääl järve ves ol korkiil ja jää nous sen mukan, sillo ol pakko kiertää lahti jalka pelil, eihä siin mikkää auttant. Siel lahe pääs on kallii mis kasvaa metsää ja sit sin laskee Lahdenjok. Se olkii kevvääl paha ko se tulvi ja ves virtas kovast. Sillaks ol laitettu pitkä pyöree tukki mitä myöte sai kävellä tai vaik juosta joen yl. Olha siel sellane puu mitä sai pittää tuken ylittäessä sitä jökkii.

Keväällä siel kalliil kasvo sinivuokkoi, mitä sit kerättii äitil kottii männes. Kouluu mäntii sielt Ahokkaan rannast mäkkee ylös, Ahokkaan Emelin ja Ahokkaan Kaisan talojen välist tietä. Sit metsä läp maantiel mist pääs vasemmal Huuhtervuu oikiil Kumolaa, mis suunnas mei koulukii ol. Sielt Kuntsirannalt ei aloittanut koulunkäyntii muita syksyl 1942 ko Ijäksen Mati poika Viljo. Se käikii hyväst ko koulu loputtuu myö päästii tulemaa yhtä-

matkaa ni ei tarvint yksinää kulkee. Yhten päivänä koulu loputtuu ko käännyttii maantielt Ahokkaaseen mäneväl tiel, ni sinä päivän pit oikaista metsä kautta jonkii assiin takkii. Tärkii vissiikii ol, en ennää muista mut ko tultii Ahokkaan rantaa, sil kertaa mei vene olkii siel rannas.

Ku sit pit työntää vene vesil ni mie huomasin jot miul ei uokkaa reppuu. Sitä sit pit lähtii essimää, no sieltä se löyty metsäst yhe petäjän juurest. Sit takasii rantaa ja soutamaa lahe yl. Mei ranta ko päästii ni vennee kokka pit vettä maal jot se ei karkaa vesil.

Mie vein minkä jaksoin mut se vene ol miun voimil liia painava. Mie sanomaa Viljol jot autat sie minnuu, jot saahaa tää vene rantaa. Viljo ol minuu lyhemp, mut hää ko tarttu vennee hankaimee ni sillo se kokka nous maihi. Sit myö noustii mäkkee sin meitä tuval ja, ko päästii sissää ni mie kehui mei äitil jot, on se tuo Viljo oikei voima juho ko hää jakso vetää vennee rantaa.

Teuvo Kojo, Kesvalahti

Outo valoilmiö

Kotimme oli Lumivaaran Kesvalahden Kuntsinrannalla. Elettiin talvisodan aaton levottomia aikoja. Levottomina oltiin luettu Jaakkiman sanomista poliittisen ilmapiirin kehittymisestä ja naapurissa käyty kuuntelemassa uutisia radiosta.

Reservissä olevia miehiä kutsuttiin kertausharjoituksiin. Niin tuli kutsu isällekin. Hänen piti ilmoittautua Lahdenpohjassa Rauhahan kasarmilla. Siellä hän sitten palveli Rannikkotykistö kolmosessa. Kävi kerran lyhyellä lomallakin kotona. Ihailtiin hänen komeaa laivaston pukuaan, jonka hatun pannassa oli teksti RT 3. Siihen aikaan rannikkotykistö käytti laivaston pukua.

Isän kohdalla kertausharjoitus loppui kuitenkin kesken kaiken. Hän sairastui sydäntautiin ja kotiutettiin kaksi viikkoa ennen talvisodan syttymistä. Kotiin tultuaan hän oli kovin tyytyväinen päästessään jatkamaan töitään. Mutta työkuuntoista hänestä ei tullut, vaan makasi sängyn pohjalla koko talven. Hän ei käynyt edes ulkona katsomassa niitä kymmeniä viholliskoneläivueita, jotka kotimme yli lensivät.

Lääkäri Tiittanen, joka kotiutuksen kirjoitti, oli kertonut naapurin miehelle, alikersanti Matti Saikkoselle, joka toimi hänen vastaanottoapulaisena, että siinä lähti mies joka ei kahta viikkoa elä. Onneksi diagnoosi oli siltä osin väärä. Isä eli vielä kolmekymmentä vuotta.

Kunniakas talvisota loppui, mutta rauhanehdot olivat raskaat varsinkin karjalaisille. Oli evakkoon lähtö. Meidän perhe, jossa oli isä, äiti ja kuusi lasta, iältään yhdestätoista vuodesta kolmikuukautiseen vauvaan, matkusti kokonaisena, koska isä oli sairas ja hän voi matkustaa perheen mukana. Hänen kokemuk-

sestaan oli paljon hyötyä muillekin kuin omalle perheelle.

Talvisodan aikaan meillä ei ollut hevosta, joten kun evakkoon lähtö tuli, naapuri kuljetti meidät hevosellaan Kumolan koululle, josta sitten armeijan kuorma-autolla Jaakkiman asemalle, josta nousimme junaan.

Evakkoon tuntematonta kohti lähdettiin oikein ensimmäisessä luokassa. Satuttiin näet ensimmäisen luokan vaunuun. Juna kuljetti meidät Lahden asemalle, jossa yövyttiin hyppyrimäen vieressä olleessa koulussa. Seuraavana päivänä mentiin Asikkalan Kurhilan kylään. Kurhilassa asuttiin kahdessa paikassa yhteensä viiden kuukauden ajan, josta meidät sitten siirrettiin Simon Alajokikylään.

Talo johon meidät sijoitettiin sijaitsi Simojoen eteläisellä ranta-törmällä, siinä kohdalla, jossa Hamarinkoski laskee suvantoon. Talossa oli pirtit molemmissa päissä ja välissä kaksi kamaria. Talonväki asui alajuoksun puoleisessa päässä ja meidän perhe yläjuoksun puoleisessa. Toisessa välikamarissa asui Vostrakoffin evakkoperhe, jossa oli äiti Nina ja kolme poikaa, kaikki alle kouluikäisiä. Elettiin vuoden neljäkymmentäkaksi maaliskuun talvikirkkaita päiviä. Kolme meistä, vanhempi veljeni, sisareni ja minä, kävimme koulua kolmen kilometrin päässä Alajokikylän supistetussa kansakoulussa. Näin talvisin menimme kouluun suksilla.

Eräänä yönä neljän aikaan kuului voimakasta koputusta välioveen, joka oli kamarin ja pirtin välissä. Heräsin veljeni Toivon kanssa heti, koska meidän sänky sijaitsi juuri oven kohdalla.

Oven takaa huuteli Nina, että nouskaa katsomaan, joen päällä näkyy outoja valoja. Koko perhe heräsi ja mentiin ikkunaan, nostettiin pimennysverho ja nähtiin nuo oudot valot. Sänky siirrettiin pois oven edestä ja Nina tuli meidän puolelle kertomaan tapahtumasta. "Oltiin nukkumassa, kun kaksi vanhimmista pojista oli herännyt ja mennyt ikkunaan pimennysverhon taakse katselmaan ulos."

Talvinen yö oli vielä pimeä puoli neljän aikaan, mutta hetken katseltuaan pojat sanoivat: "Äiti tule katsomaan, salama lyö."

“Tulkaa nukkumaan. Ei salama talvella lyö”, sanoin. Mutta monista kehotuksista huolimatta, pojat eivät tulleet nukkumaan. Niin nousin minäkin ja menin ikkunaan ja näin nuo merkilliset valoilmiot. Siinä katseltiin ja ihmeteltiin puoli tuntia, että mitä valoja nuo ovat ja sitten tultiin koputtamaan ovelle.

Tuo yöllinen herätys talviyönä neljän aikaan on jäänyt voimakkaasti mieleeni. Sinä aamuna ei yritettykään nukkua, vaan katseltiin joen päällä kulkevia valoja päivätuloon asti.

Mitään samantapaista emme olleet aikaisemmin emmekä myöhemminkään nähneet. Valoja oli viisi, ja ne tulivat Hamarinkosken päällä yläjuoksun suunnasta lähestyen, ohittivat joen penkalla olevat kuusi taloa, jatkoivat matkaa suvannon päällä ja näyttivät kääntyvän suvannon alapäässä pohjoisen suuntaan, kunnes ilmesivivät uudestaan yläjuoksun suunnalta.

Näytti siltä, että valot kiersivät jonkinlaista elliptistä rataa. Ikkunasta tai pihalta katsottuna valot kuljivat noin sadan tai sadanviidenkymmenen metrin päässä talosta ja rannalla kasvavan metsänlatvan korkeudella tai vähän korkeammalla. Joen penkalla olevan talon ikkunasta katsottuna vähän korkeammalla.

Muodoltaan nämä valot olivat niin kuin kynttilänliekki vaaka-asentoon käännettynä, joista ensimmäisenä kulkeva oli noin kaksi tai kolme kertaa perässä tulevia suurempi, noin viidestä kymmenen metriä pitkä. Valojen väli oli noin kymmenestä viiteentoista metriin. Lentonopeudeksi voisi arvioida noin neljäkymmentäviisikymmentä kilometriä tunnissa.

Väriiltään valot olivat etupäästään turkoosin värisiä, joka pyrstöön mentäessä muuttui oranssin väriseksi. Muodoltaan ne olivat säännöllisiä ja kiinteän näköisiä, mutta mitään muuta valonsäteilyn lisäksi ei pystynyt erottamaan. Outoa näissä oli se, että vaikka valo oli kirkas, eivät ne valaisseet ympäristöään lainkaan. Ei myöskään kuulunut minkäänlaista ääntä, vaikka joukolla ulkona kuunneltiin.

Aamun tultua heräsivät naapuritalojen väki askareilleen ja huomasivat saman ilmiön. Kukaan ei osannut antaa minkäänlaista

selitystä tälle ilmiölle.

Oli vielä aamupimeä, kun isä meni halkovajalle, valitsi kaksi pitkää riukua, satoi ne yhteen ja meni alas kosken rannalla olevalle kalliolle yrittäen koskettaa niitä. Mutta riuku oli kuitenkin tähän liian lyhyt, eikä hän ylettynyt niihin. Naapurit varoittelivatkin tällaisesta uhkarohkeudesta, mutta mitään ei tapahtunut.

Kävin aamulla hakemassa maitoa lähinaapurista Janne Hamarin talosta ja yhdessä heidänkin pihalta niitä ihmeteltiin. Aamuaskareet jakouluunlähtöpuuhat ottivat oman aikansa, joten koko aikaa ei joudettu valoja vahtaamaan. Kun aamu oli valjennut kahdeksan aikaan, menin ulos laittamaan suksia jalkaan huomasi valojen hävinneen.

Iisakki Lahdenperä, jonka talossa asuimme, asui itse perheensä Alatornion Laivajärvellä, tuli muutaman päivän päästä käymään ja kuultuaan asiasta arveli: "Saas nähdä mitä tapahtuu!" Hän oli ollut kolme kertaa Amerikassakin ja monenlaista nähnyt.

No, kuolihan siitä joen varrelta kahden viikon kuluessa viisi ihmistä, joista Vostrakoffin poikien isä oli ensimmäinen. Hän oli rajavartiomiehenä Ruotsin rajalla ja sai sydänkohtauksen Torniojoen jäällä.

Tämä tapaus puhutti kyläläisiä viikkokaupalla, mutta meidän perheen ajatukset alkoi vallata lähtö takaisin Karjalaan, joka sitten tapahtuikin huhtikuussa vuonna 1942.

Toimi Kojo, Kesvalahti

Kotiinpaluu 1941-1942

Keväällä kuului kummia. Tätini kirjoitti Tervolasta, että siellä liikkui paljon saksalaisia sotilaita. Kemissä käydessä asia osoitautui todeksi. Kukkolassa, Tornionjokilaaksossa me vain ihmettelimme asiaa.

Arpelassa oli juhannushäät. Jaakkimalainen Antti ja arpelalainen Aino suunnittelivat yhteistä tulevaisuutta. Asia pitkittyi vuosiksi. Kylällä liikkui kertausharjoituksiin kutsuja. Naapuri esti kuitenkin häätaloon menon. Antti kuitenkin joutui jo samana iltana lähtemään, samoin isäntämme ja muut Karungin miehet.

Meillä oli tuskan ja toivon mieliala, josko nyt olisi Karjalan palautuksen aika.

Radio tuli läheiseksi. Puhuttiin Tyrjän taistelusta ja valtaamisesta heinä- elokuun vaihteessa.

Isäni, Tuomas Valtonen oli siviileistä kotikylääni Huhtervuon saapuvien joukossa. Pian tuli kirje, jossa tärkeimmät kuulumiset sieltä saatiin ja minulle tuli kutsu ja junalippu tulla jälleenrakennustöihin. Silloin elettiin syyskuun alkua.

Matka meni rattoisasti, sillä junassa oli paljon Karjalaan töihin palaavia nuoria. Oli Tervajärven tyttöjä, Kannakselle meneviä nuoria ja lisäksi sotilaita. Uukuniemelle, Jaakkimaan ja Lumivaaraan oli työikäisiä menossa. Kaikki matkalaiset rokotettiin Parikkalassa. Siitä sitten lähdettiin eteenpäin autoilla. Ensimmäinen lohduuton näkymä Lumivaarassa oli sodan raiskaama yhteismetsämme.

Jos koulun seinät voisivat kertoa silloisista tunnelmista, ne

kertoisivat ilonsa, tuttu kieli, iloinen nauru ja tulevaisuuden usko täyttivät luokat ja koko mäen.

Ruis oli jo korjattu talteen. Tehtiin heinät ja aloitettiin perunan-
nosto. Sitä kesti aina talven tuloon asti ja keväällä sitä taas jat-
kettiin, sillä lumi tuli sinä vuonna sulaan maahan.

Isäni sekä Jaakko Valtonen ja ilmeisesti Kesseli Tervajärveltä
kävivät ostamassa Lumivaaraan työhevosia. Ne taisivat olla so-
dasta palautettuja tai sotasaaliiksi saatuja hevosia. Niitä sai ostaa
taloihin. Saatiin myös piikkipyörätraktori, jota erityisesti keväällä
tarvittiin. Matti-veljeni oli maamiesseuran toimesta kutsuttu sen
ajajaksi. Hän teki toukotöitä ensisijaisesti soteleskien ja sodassa
olevien miesten pelloilla. Koulu oli meidän kaikkien yhteinen
kotimme. Kirjakaupan rouva Amalia Veikkolainen oli hyvä yh-
teishengen luoja ja hän vastasi ruokataloudesta. Mistä ruoka-
tarpeet tulivat, ehkä armeijan varastolta.

Sotilaat ja siivousryhmä tarkasti kaikki talot. Minä tiesin, että
kotini Malisenmäessä ei ollut asuttavassa kunnossa. Ovet, ikku-
nat ja kaikki rautaesineet oli viety. Tervajärveltä löytyi suurin
osa niistä, mm. karjakeittiön muuripata ja ikkunat ehjinä.

Eräänä iltana koti-ikävä ja uteliaisuus voitti. Lähdin yksin
suorinta tietä Pörökankaan kautta kotiin. Ohitin Sinkkosen. Oli
aivan hiljaista. Seisoin sillalla ja muistelin. Olin pyykkejä
huuhtomassa, kun Matti tuli kertomaan raskaat rauhanehdot.
Nyt on kotiinpaluun aika. Rinne on jyrkkä, vaan ei raskas eikä
minua pelottanut, vaikka ikkunat ammottivat tummana. Puutar-
hassa näkyi kai talvisodan pakkasten seurauksena paleltuneet
nuoret omenapuut. Rauhallisin mielin palasin koululle, jossa sain
moitteita yksin liikkumisesta. Pelättiin kaikenlaista. Niihin ai-
koihin oli löydetty Tervajärven Veijalaisissa venäläinen desantti
hirttäytyneenä.

Loka- marraskuussa kyläläiset alkoivat muuttaa koteihinsa. Me
muutimme lähinaapuriin, Kuismaseen. Uimoset Malisenmäeltä
tulivat myös kotiin. Useimmat perheet saapuivat vasta joulun jäl-
keen ja jotkut vasta kevättöiden aikaan.

Vähitellen elämä kylällä vilkastui. Isäni lähti Karungista ha-

kemaan äitiä, tavaroita ja karjaa. Hän osti kaksi lypsylehmää ja totesi niiden maksaneen saman verran minkä hän oli saanut korvauksena kuudesta lypsylehmästä ja hiehosta. Tuulikki-lehmä oli mukana koko evakkomatkan, se oli kulkenut Saarenpitäjän kautta Karunkiin. Nyt oli senkin kotiinpaluun aika. Vasikoineen se palasi omalle paikalleen kotinavetassa.

Kaupat, Jaakkiman Osuuskauppa, Laatokka- osuusliike ja myöhemmin Kiiverin yksityiskauppa aloittivat toimintansa. Korttiannokset saatiin, mutta hiivaa oli vaikea saada. Emännät neuvoivat toisiaan sen säilyttämisessä. Näinkin: hiiva vadille ja juomalasi tiukasti alassuin sen päälle.

Mitään aate- tai puoluerajoja ei tunnettu. Niissä kaupoissa käytiin mihin milloinkin oli tavaraa tullut. Ruuasta ja ruokatarpeista oli monessa perheessä puutetta. Rukiinjyviäkin jouduttiin kahvimyllyllä jauhamaan puurotarpeiksi.

Olimme asuneet evakossa Tornionjokilaaksossa. Isäni ja Matti-veljeni kävivät taloissa Ruotsin puolella töissä. Sieltä sai ruokatarpeita. Ystäväperheet toivat läksiäislahjoiksi elintarvikkeita. Maito ja voi saatiin omista lehmistä. Äitini auttoi lapsiperheitä. Karjan ruokintaan käytettiin yhteisesti tehtyjä heiniä. Sitä en muista, miten ne jaettiin kyläläisille. Maamiesseuran toimesta Poutasen Antti ja veljeni olivat Ylivieskassa ostamassa ja paalaamassa heiniä lumivaaralaisten yhteiskäyttöön. Samalla ostoluvalla he saivat ostaa omaankin käyttöön. Näin päästiin keväeseen. Kevätkylvöihin jaettiin siementä maamiesseuran kautta. Rukiin siementä saatiin osaksi venäläisten kylvämästä rukiista, Siitä saatiinkin hyvä sato.

Kun oli tuotu Karjalaan lehmiä sellaisilta alueilta, jossa oli vain peltolaitumet, lehtometsissä tuli kiusaksi punkit ja niiden seurauksena punatauti. Venäläinen eläinlääkäri tuli Jaakkimasta antamaan pistokset. Ensiapuun haettiin Veikkolaisen rouva. Pellavan siementä keitettiin ja pullosta juotettiin sairastuneelle lehmälle. Monta lehmää kuoli, se oli silloisissa olosuhteissa suuri vahinko

Huhtervun koulu aloitti toimintansa v. -42 kevätkaudella. Rippeästi saatiin myös seurakunnan toiminta käyntiin, oli pyhäkoulu

ja tyttö- ja poikakerhot.

Itse olin tuolloin Paimion Kansanopistossa. Palasin kotiin vapuksi. Naapurit olivat kotiutuneet ja oli riemukasta tavata heitä. Näin alkoi toivorikkaana elämä kotikylässäni Lumivaaran Huhtervussa vuosina 1941- 1942.

Kaarina Kilpiö os. Valtonen, Huhtervu

Elämäni jännittävin tapaus

Oli syksy 1939. Lokakuussa kutsuttiin miehet reserviin. Lokakuusta marraskuuhun käytiin niin sanottua hermosotaa. Joka päivä kuunneltiin jännittyneinä uutisia. Marraskuun 29:nä päivänä kuunneltiin tavanmukaisesti uutisia. Radiosta kuulimme, että Venäjä oli irtisanonut puolueettomuussopimuksen. Joku kuuli-joista sanoi: “Ei Venäjä uskalla hyökätä Suomeen, se vain pelottelee, että suomalaiset alistuisivat iivanoiden vaatimuksien alaiseksi.”

Marraskuun 30:n päivän aamu valkeni kirkkaana. Olin edellisenä iltana mennyt serkkuni perheen luo. Siellä serkkuni vaimo Veera oli pienten lasten kanssa, isäntä oli siellä missä miehiä tarvittiin. Aamulla Veera meni ulos. Hetkisen kuluttua hän palasi sisälle henkeään pidätellen.

- Tule Kaarina pian ulos!

Menin hänen kanssaan pihalle. Seisoimme ääneti. Kuului jymähdys, kuului toinen ja niin edelleen.

- Mitä tämä merkitsee, kysyin häneltä.

- Nyt Suomen pojat ovat valveilla, Veera sanoi itkua pidätellen. Suurella jännityksellä odotimme uutisia. Aamulla ei sanottu mitään sodan syttymisestä. Päivä uutisissa ilmoitettiin, että sota on syttynyt Suomen ja Venäjän välillä. Kyyneleet vierivät väkisin Veeran ja minun poskille.

Rauha oli poissa maastamme. Siltä se tuntuikin. Tykkien jyske kuului lakkaamatta. Myös “Idän kyyhkyset” kävivät ahkerasti tervehtimässä ja niin kuin he itse sanoivat “leipää tuomassa”. Aina toivottiin pilvisiä päiviä, sillä silloin ei tarvinnut niin kovin pelätä pommituksia.

Joulu ei tuntunut rauhan juhralta, sillä kova tykkien jyske ja lentokoneet olivat lakkaamatta liikkeellä. Aivan minun kotini lähellä eivät ryssät saaneet pommituksillaan mitään vaurioita aikaan. Koko talvi meni tällaisessa pelonsekaisessa elämässä. Seurattiin kiinnostuneina uutisia. Iloksi huomattiin, että suomalaiset olivat voiton puolella. Sotilaamme taistelivat uljaasti ylivoimaista vihollista vastaan.

Tuli maaliskuun 11. päivä, jolloin levisi tieto, että lasten, vanhusten ja sairaiden oli lähdettävä tietämättä missä oli matkan päämäärä. Minusta tuntui ikävältä katsellessani lasten ja vanhusten lähtöä. He olivat kokoontuneet Huhtervun kansakoululle, josta autoilla lähdettiin heitä viemään eteenpäin. Lapset itkivät ja valittivat. Kuulin, kun yksi pikkutyttö kysyi äidiltään: “Äiti miksi pitää lähteä pois kotoa?” Tämä sama kysymys askarrutti myös aikuisten ajatuksia.

Esikunnasta tuli tieto, että sotilaita majoitettaisiin Lumivaaraan. Siksi sinne ei saanut jäädä muita kuin työkuontoisia.

Kolmantentoista päivänä minä olin pyykkirannassa vaatteita huuhtelemassa Saimi Uimosen kanssa. Veljeni saapui meidän luoksemme. Hän seisoi joen sillalla, eikä puhunut meille mitään.

- Miksi olet niin murheellinen, kysyin häneltä.

En saanut vastausta. Toistin kysymyksen.

- Huuhtokaa puhtaaksi vaatteet näillä rakkailla ryssän vesillä, hän lausui.

Seurasi hiljaisuus. Kukaan ei saanut sanaakaan lausutuksi. Aivan huomaamattani olin jäänyt istumaan lumihangelle. Hetken kuluttua Saimi kysyi veljeltäni, että miten hän oli saanut tietää näiden olevan ryssän vesiä. Rauhallisesti veljeni selosti, että hän oli kuullut päiväuutisissa sanottavan, että rauha oli tehty ja nämä seudut jäävät Venäjän puolelle.

Kuinka raskasta olikaan kulkea silloin tuota tuttua kotirinnettä ylös. Muuta ei jaksanut ajatella kuin lausetta “Rauha on tehty”. Rauha, jota oli hartaasti odotettu. Oliko se sellainen rauha, jota oli odotettu? Ei ollut. Tuo rauhanteko oli raskas isku koko Suomen kansalle, mutta erityisen raskas se oli meille karjalaisille.

Tuona iltana ei kukaan tiennyt mitä pitäisi tehdä. Kaikkien kasvoilla näkyi kyyneleitä. Illalla yritettiin käydä nukkumaan. Unta ei kuitenkaan kukaan saanut. Puoliyön aikaan saapui meillemme suojeluskuntalainen. Hän toi viestin: “Nyt on mitä pikimmin käytävä pakkaamaan tavaroita ja ajamaan niitä maantien viereen. Ensin kuitenkin viljat.”

Loppuyöksi rupesin veljeni kanssa säkittämään viljoja. Näin kului yö ja valkeni 14:n päivän aamu. Varhain tuli tieto, että karja oli lähdeävä ajamaan rajan toiselle puolelle. Nimilaput oli jo aikaisemmin laitettu lehmien kaulaan. Minä sain tehtäväksi lähteä viemään lehmiä. Kuinka raskaalta tuntuikaan jättäessäni rakkaan kotini, kotiseutuni ja kaikki mikä oli tuttua ja ihanaa.

Kello kymmenen lähdin matkalle tietämättä missä oli matkan päämäärä. Lehmät hyppivät ilosta päästyään ulos, tietämättä millaiselle matkalle joutuivat. Isäni ja veljeni tulivat minua saattamaan noin kymmenen kilometrin matkan. Tulimme Ihalaan. Siellä oli ensimmäinen paikka, jossa lehmät ja lehmien hoitajat saimme hetkisen levätä. Samana päivänä lähdettiin jatkamaan matkaa. Ihalasta lähtiessä ei kuitenkaan karjanajaja tiennyt omista lehmistä mitään, sillä useamman kylän karja oli nyt sekaisin.

Iltopäivällä alkoi matkanteko tuntua vaikealta. Lehmiä uupui tienvieriin. Ei auttanut kuin jättääläinraukat oman onnensa nojaan. Autokuljettajat ampuivat tai muuten teurastivat tienvieriin uupuneet lehmät. Väsymys tahtoi voittaa myös ajajat. Sille ei auttanut antaa valtaa, sillä oli taloton taival edessä. Oli pyrittävä eteenpäin, vaikka matkanteko jatkui hitaasti.

Ilta läheni lähenemistään. Meille tuli hätä. Mihin joudutaan, sillä yö tulee pian eikä taloja ole tien vierellä. Sananlaskussa sanotaan: kun on hätä suuri, on apukin lähellä. Eräs isäntä tuli meitä vastaan. Toverini kysyi häneltä matkan pituutta asutulle seudulle. Isäntä selitti meille, että vielä puoli kilometriä niin tulee kolme suurta taloa. Illalla myöhään saavuimme sinne. Taloista oli jo oma karja lähtenyt, joten meidän kuljettamamme pääsivät kaikki navettoihin.

Talon isäntä kantoi lehmille ruokaa niin paljon kuin ne ehtivät

syödä. Me hoitajat rupesimme lypsämään. Vaikealta tuntui lypsäminen, navettakin oli niin täynnä, että lypsäjät eivät tahtoneet sekaan sopia. Minä olin väsynyt, etten jaksanut lypsää kuin jonkun lehmän. Parhaimmasta ponnistelusta huolimatta väsymys sai voiton.

Me kaikki, jotka olimme samassa talossa yötä, nukuimme yön rauhassa. Seuraavana aamuna oli taas lähdettävä matkaa jatkaamaan. Sen jälkeen eivät enää kaikki lehmät saaneet yösjaa navetoista. Niitä täytyi sovittaa latoihin ja riihiin tai muihin rakennuksiin. Joskus jäi lehmiä ulos pakkaseen kylmää ja nälkää kärsimään. Tällaista matkantekoa kesti kolme vuorokautta.

Olimme tulleet Kirjavalaan. Siellä meille annettiin määräys. Lehmiä on hoidettava niin kauan kuin niistä suurin osa on teurastettu. Ainoastaan parhaimmat kantakirjalehmät jätettiin teurastamatta. Yhden viikon olimme siellä karjaa hoitamassa. Pian kuuluivat ne kuusi vuorokautta, ja taas oli lähdettävä matkaa jatkamaan.

Minua ja tovereitani askarrutti ajatus, missä tapaisimme vanhempamme, sillä emmehän tienneet heistä mitään sen jälkeen, kun olimme kodeistamme lähteneet.

Kirjavalasta lähdimme pääsiäisaamuna. Tulimme Putikkoon. Siellä oli asemahuoneen seinällä ilmoitus, että lumivaaralaisten sijoituspaikka oli Kosken pitäjä. Toisena pääsiäisaamuna nousimme junaan ja matka jatkui. Matkanteko oli hidasta. Usein evakkojuna seisoj päi vän jollain asemalla, sillä joka asemalla oli ruuhkaa. Öisin päästiin eteenpäin.

Saavuimme Hämeenlinnaan. Siellä oli ilmoitus, että lumivaaralaisten sijoituspaikkakunta oli Simo. Ei auttanut muu kuin lähteä jatkamaan matkaa. Synkältä tuntui ajatella matkan pituutta, mutta ei kuitenkaan auttanut menettää kärsivällisyyttä. Olihan meillä lohdutuksena Saarijärven Paavon sanat: “Vaikka koettaa, niin eipä hylkää Herra”.

Viisi vuorokautta oli matkustettu yhtämittaa. Vähitellen läheni Simo. Juna porhalsi pysähtymättä ohi Simon aseman. Juna saapui Kemiin. Meille annettiin määräys, että juna seisoo tunnin,

jonka aikana saatte käydä asemaravintolassa syömässä. Sen jälkeen matka jatkuisi. Meille tuli hätä. Väkisinkin pyörivät ajatuksissa kysymykset, mihin meitä viedään ja mistä löydämme vanhempamme.

Tuli Kyläjoen asema. Meille annettiin vihdoin lupa poistua junasta. Meidät sijoitettiin aseman lähellä oleviin taloihin.

Seuraavana päivänä tapasin erään kotikyläni asukkaan asemalla. Häneltä sain tietää, että äitini oli tullut samalle asemalle edellisenä yönä. Minulta pääsi helpotuksen huokaus, kun sain kuulla äitini olevan samoilla seuduilla. Lähdin talosta taloon häntä etsimään. Mikä ilo olikaan, kun erään talon portailla näin äitini seisovan. Silloin vierivät ilon kyyneleet meidän molempien poskille.

Hetken kuluttua tiedustelin häneltä isäni ja veljeni olinpaikasta. Äiti ei tiennyt heistä mitään. Isä oli Savonlinnassa jäänyt eläinvaunuun hevosiä hoitamaan. Matti oli Savonlinnasta lähtenyt Kirjavalaan minua etsimään.

Kaksi päivää olimme olleet Kyläjoella, kun pidettiin siirtolaisten vastaanottojuhlat Kyläjoen seurantalolla. Äitini meni juhliin, mutta minä en päässyt sinne, sillä olin kovassa kuumeessa. Äiti palasi sieltä ja minun suureksi ilokseni Matti tuli hänen mukana. Ihmettelin, mistä Matti oli tiennyt juuri sille asemalle jäädä. Hän kertoi nähneensä Kemissä siirtolaisten nimiluettelon. Siinä oli ollut äitini ja minun nimet ja majoituspaikka.

Isä puuttui vielä. Oli maanantaipäivä. Veljeni meni asemalle. Sieltä palattuaan hän kertoi ilosanoman. Hän oli nähnyt isän junassa, joka meni Tornioon päin. Juna ei pysähtynytkään asemalle. Isä seisoj vaunun portailla ja vilkutti Matille.

Tiistaiamuna isäni soitti taloon, jossa asuimme. Hän kutsui meidät Kukkolaan. Nyt ei matkalle lähtö tuntunut raskaalta. Olihan tiedossa päämäärä. Päiväjunassa saavuimme Kukkolan asemalle. Isäni oli siellä meitä vastassa. Asemalta lähdettyämme hän osoitti punaiseksi maalattua taloa, joka sijaitsi lähellä Tornionjoen rantaa. Talossa on meille määrätty yksi huone. Näin olin vihdoin saavuttanut tämän matkan päämäärän. Suloista oli nauttia

kahvia kotiväen keskuudessa. Puuttui vain koti.

Tältä matkalta olin oppinut paljon. Opin antamaan kodille oikean arvon ja ottamaan kovatkin kohtalot Korkeimman kädestä.

Muistikuvia joita ei ole kertomukseen kerrottu.

Kirjavalassa ja samassa junassa matkustaneiden mietteitä. Oli iloa sodan loppumisesta ja tuskaa raskaasta rauhasta. Putikossa näin suuren junaonnettomuuden, jossa junien yhteenajon seurauksena monet vaunut kaatuivat. Siinä onnettomuudessa kuoli myös oman kotikyläni ihmisiä.

Hämeenlinnassa pelastusarmeijan hyvästä kohtelusta meitä evakoita kohtaan. Pääsimme pesulle ja saimme lämmintä ruokaa. En muista saimmeko mukaan myös evästä. Seuraavan kerran saimme velliä Kemissä. Matkan varrella lotat jakoivat leipää ja lapsille lisäksi maitoa.

Talo, jossa asuimme Kukkolassa, sisälsi yhden suuren huoneen. Se oli ollut perheen kesäasunto. Nyt meitä oli siinä kaksi perhettä, yhteensä 12 henkeä. Siellä asuimme koko välirauhan ajan. Talonväestä jäi oikein hyvä muisto. Ystävyyssemme talon tyttären Liljan kanssa säilyi vuoteen 2000 asti, jolloin hän kuoli.

Kaarina Kilpiö, os Valtonen, Huhtervu

Sotaleski

Asuin lapsuuteni ja nuoruuteni Myllykylässä, Lumivaarassa. Kävin kiertokoulua ja olin piikana useammassakin paikassa ennen avioliittoani Eino Kaartisen kanssa. Eino oli Marjamäen Kaartisia Kumolasta, Antti ja Katri Kaartisen poika.

Eino oli sodassa, kun maaliskuun 12. päivänä 1940 lähdimme marjamäkeläisten kanssa evakkoon. Oli kova pakkanen, lapset käärittiin vällyihin Siirin ja Selman, Einon sisarten kanssa ja peiteltiin rekeen. Aune oli 3 kk ikäinen Seija vajaa 2 vuotias. Ensimmäisessä yöpymispaikassa Kesälähdellä kuulimme että on tehty rauha. Olimme jo iloisia, että nyt voidaankin palata takaisin, kunnes sitten kuultiin rauhan ehdot. Karjala on menetetty, oli pakko jatkaa matkaa.

Matkasimme Kemin maalaiskunnan kautta Laurilaan ja sieltä vuoden -41 alussa Toholammille. Asuimme ensin Lahnalammien talossa yhdessä kamarissa. Samalla rakennettiin Silvastin kylästä saadulle asutustilalle navetta, aitta, latorakennus sekä mökki jossa oli kaksi huonetta. Tämä rakennus piti asuinrakennuksen valmistuttua muuttaa saunaksi.

Mökin valmistuttua siinä asui anoppi, appi sekä kotona vielä olevia lapsia, Uno, Selma ja Siiri sekä minä, miniä, kolmevuotiaan Seijan ja alle kaksivuotiaan Aunen kanssa. Lisäksi tilalla asui mieheni sisar Pitkäsen Hilda poikansa Pentin ja appiukkonsa kanssa. Lauri, Hildan mies, oli myös sodassa. Ladon yhteyteen oli rakennettu jonkinlainen kesähuone heidän asuttavakseen.

Jaakko ja Elina Kaartinen olivat saaneet oman tilansa meidän tilan vierestä, niin olivat veljekset sielläkin lähekkäin.

Yhdessä raivattiin peltoa, rakennettiin ja puurettiin uuden elämän eteen. Siiri oli viimeistä vuotta koulussa.

Ristiriitojakin oli, sillä miniähän ei ollut minkään arvoinen. Kerrankin kokosimme (anoppini ja appeni ollessa kyläilemässä Toivo poikansa luona) Hildan ja Elinan kanssa rahat yhteen, ostimme vehnä jauhoja ja leivoimme porukalla pullaa. Valmiit pullat Hilda pani piiloon ja sain myöhemmin kysytyäni kahvin kanssa pullaa, kuulla, että ne ovat piilossa etteivät tytöt niitä söisi. Minulle tuotiin yksi siivu, sitäkään armopalaa en sitten kyllä syönyt, äkeissäni.

Antin ja Katrin porukat lähtivät syksyllä 1941 takaisin Karjalaan, Lumivaaraan, kun sinne alkoi päästä. Hilda porukkansa kanssa ja Siiri joutuivat kuitenkin odottamaan kotiin pääsyä Imatralalla noin kuukauden. Lapsia ja vanhuksia kun ei päästetty Karjalaan ennenkuin paikat olivat siivottu.

Itse jäin Toholammille Seijan ja Aunen kanssa. Olin sanonut Einolle, että tulen Marjamäkeen sitten kun hänkin pääsee sinne. Jaakon ja Elinan väestä Jaakko, Helmi ja Matti olivat lähteneet syksyllä, toiset olivat vielä Silvastissa. Kun joulukuussa hekin lähtivät, siirryin kylälle Lahnalammin taloon. En olisi siellä korvessa, Silvastissa, pärjännyt kahden pienen lapsen kanssa, odotin silloin kolmatta lastamme. Minulle ei jätetty mitään ruokatarvikkeita esim viljaa tai muuta, kun jäin sinne. Kaikki puutkin oli appiukko myynyt naapurille. Eino tuli lomalle ja ihmetteli kuinka minut oli näin tyhjin käsin jätetty. Löysi hän kyllä maakellarista perunoita, mutta ne olivat jo paleltuneet. Eino oli lomalla luonamme vielä jouluna 1941.

Veljeni Heikin tyttö, Aili, tuli avukseni kun 10 p tammikuuta -42 kolmas lapseni Hannu syntyi. Viikkoa myöhemmin sain tiedon että mieheni oli kaatunut Vanjärvellä 5.1.1942. Olin leski ja minulla oli kolme pientä lasta ja asuin vieraiden ihmisten luona. Toholampilaiset olivat hyvin auttavaisia ja ystävällisiä ihmisiä ja minulle jäi heistä lämpimät ja mukavat muistot, olen muistellut heitä kiitollisena. Vieläkin pidän yhteyttä sinne. Kevättalven 1942 asuin vielä Lahnalammillä.

Toukokuussa sain tietää, että talvella kaatuneiden ruumiita on saatu pois rintamalta, kun rintamalinja oli siirtynyt Venäjälle päin ja miehenikin ruumis saataisiin Lumivaaraan haudattavaksi. Päätin minäkin silloin lähteä Lumivaaraan, takaisin kotiin. Aili oli minulla mukana matkalla. Eino haudattiin 25.5.1942 Lumivaaran sankarihautausmaalle. Olisin kuulemma saanut mennä Marjamäkeen, mutta kun Einoa ei enää ollut päätin jatkaa elämää lasteni kanssa muualla.

Ailin ja lasteni kanssa asetuimme asumaan Lumivaaran Myllykylään, lapsuudenkotiini Petäjikköön, toukokuussa 1942. Siellä asuivat äitini, veljeni Matti, joka oli isäntänä, hänen vaimonsa Anni (Eno ja Kummi, kuten lapset heitä kutsuivat) sekä Matin poika Viljo ja toisen veljeni Heikin poika Vilho. He olivat olleet evakossa Simoniemessä, Kemin seudulla. Siellä ollessa Vilho kävi vielä viimeisen luokan yläkuolua. Aili ja Viljo olivat tulleet Karjalaan takaisin ensimmäisten joukossa syksyllä 1941, korjaamaan venäläisten kylvämää viljaa. Talvella Aili oli tullut Toholammille avukseni.

Sain asuttavakseni lasten kanssa toisen kamarin. Matti ja Anni nukkuivat toisessa kamarissa ja muut tuvassa. Aitat pihasta olivat venäläiset hävittäneet, taloa välillä isännöidessään. Sain sotalesken eläkettä ja lapsista, sotaorvoista, elatusmaksua valtiolta. Olin ruokataloudessa omillani ja meillä oli oma pöytä tuvassa missä söimme. Muuten asuimme taloa yhdessä toisten kanssa. Hannu meni joskus Enon polvelle kun he olivat syömässä ja valitti, ettei hänelle ollut annettu ruokaa ja sai näin ylimääräisiä herkkupaloja.

Ostin lehmän, Lumikin, jonka hoidin itse. Muuten talon työt tehtiin yhdessä. Lehmäni oli talon lehmien kanssa kesällä laitumella. Talven heinät niitin ojanpientareilta ja muualta joutomaalta. Sieltä piti pienissä erissä keräillä ruoat talveksi lehmälle. Myöhemmin vaihdoin Lumikin toiseen lehmään Matikaisen Väinöltä. Hän ei kuitenkaan sanonut, että lehmällä oli möyrytauti. Sille tuli vielä utaretulehdus ja vain kolmesta nisästä tuli maitoa. Tämä lehmä hävisi sitten kun karjaa koottiin evakkomatkaa varten.

Lumikki oli saanut sonnivasikan, joka sitten tuli kylän muun karjan mukana, toiselle evakkomatkalle Alavieskaan. Siellä se aikanaan teurastettiin ja sen nahasta tehtiin tytöille kengät.

Marjamäestä luvattiin, että saan niittää heinää heidän kesantopelloltaan lehmälleni, mutta eihän siinä kunnollista heinää kasvanut. Toivo oli kyllä sitä mieltä, että olisivat saaneet antaa parempaa heinää pellolta niitettäväksi, mutta eihän heinäpeltoa riittänyt miniälle annettavaksi. Heidän kesantopellollekaan en sitten niittämään mennyt.

Marjamäen Mummo kävi kerran Petäjikössä poikansa poikaa Hannua katsomassa ja toi tuliaisiaakin, puolikkaan pullollista maitoa.

Kaupassa käytiin useimmiten Ihalassa, jonne oli seitsemän kilometriä matkaa. Matka kuljettiin hevosella, polkupyörällä, suksilla tai jalkaisin. Muistan kuinka kerran kaupassa ollessani kauppias sanoi minulle, että jää vähän odottamaan. Kun sitten jäin, sain ostaa “ tiskin alta “ kangasta. Ostin tytöille leninkikankaat, punaista kangasta jossa oli valkoisia pilkkuja. Itselleni sain sinisen leninki-kankaan ja Vilholle ostin kangasta housuja varten. Niistä Matikaisen Martta sitten teki vaatteet valmiiksi. Jos Kumolaan päin oli asiaa, käytiin siellä samalla reissulla kaupassa. Vilho oli se joka useimmiten hoiti kauppareissut.

Kesällä olin naapuritaloissa töissä, mm Mikin Pekolla puintiaikaan, ja sain sopimuksen mukaan palkan viljana. Siitä jauhatin jauhoja ja sain mukavasti tarpeellista lisää ruokatalouteen. Muualta työssä ollessani äitini ja Kummi-Anni katsoivat lapsiani.

Lääkäri kävi Lahdenpohjasta Kumolan koululla pitämässä vastaanottoa. Aina hän ei kerinnyt ottaa vastaan kaikkia potilaita, ennenkuin lähti seuraavaan paikkaan. Kerrankin lääkäri käski minun tuoda sairaan lapseni perässään Huhtervuun, jonne oli menossa seuraavaksi. Kun en voinut lähteä sairasta lasta sinne kantamalla viemään, lähti Selma Lahdenpohjaan. Hän selitti siellä toiselle lääkärille lapsen oireet ja sai lääkkeet ja tauti parani. Oli se joskus monimutkaista hommaa.

Lahdenpohjaan rakennettiin sotalleskille asuttavaksi rintama-

mies-taloja, minulle rakennettava talo olisi ollut seuraavana vuorossa. Rakentaminen kuitenkin jäi kun uusi lähtö tuli.

Kesällä 1944 ennen pakollista kiireistä lähtöä lähdin Rapon Sylvin ja hänen lastensa kanssa Kuorevedelle, missä Sylvin miehen Viljon veli, Lauri, asui perheensä kanssa. Lauri oli töissä lentokonetehdaalla. Vilho vei meidät hevosella Jaakkiman asemalle. Emme kuitenkaan päässeet sinä iltana lähtemään. Elisenvaaraa pommitettiin, eikä junia kulkenut ja me vietimme viimeisen yön Karjalassa Jaakkiman aseman lähimetsikössä. Aamulla pääsimme sitten lähtemään junalla eteenpäin. Meidän ei tarvinnut matkustaa härkävaunussa, vaan tulimme tavallisella junalla.

Toinen evakkomatka vei Kuoreveden ja Koskenkorvan kautta Alavieskaan. Siellä olimme useamman vuoden, samoin Ylivieskassa. Espoon kautta olen tullut tänne Vantaalle, jossa nyt vietän eläkepäiviäni. Nyt 96-vuotiaana asun yksin ja hoidan vielä oman huushollini itsenäisesti. Hannu asuu lähellä ja auttaa tarvittaessa. Samoin Seija ja Aune ja kaikki lastenlapset perheeseen pitävät minusta huolta. Minulla on 5 lastenlasta ja 10 lastenlastenlasta.

Anna Kaartinen os. Rapo

Muistiin merkinnyt Aune Kaartinen huhtikuussa 2001

Muisteluni vuosilta 1941-1944

Lumivaarassa

Asuimme talvisodan jälkeisen evakkoajan Kemin maalaiskunnan Ala-Paakkolan kylässä, Pekka Ranta-Maulan talon piharakennuksessa. Jatkosodan alettua 26 kesäkuuta 1941 ja kun Ihala vallattiin elokuun kuudentena, niin jo saman kuun 23 päivänä ensimmäinen 150 hengen siivousporukka tuli Ihalaan. Tähän porukkaan kuului myös siskoni Martta. Hän oli lottana. Martalta saimme tiedon, että kotimme on purettu, vain 1939 valmistunut tiilinavetta oli jäljellä.

Siitä huolimatta, ettei meillä ollut omaa kotia Karjalassakaan, oli meillä palava halu päästä sinne takaisin. Siispä taas kovalla touhulla pakkaamaan tavaroita, jotka lastattiin härkävaunuun Törmän pysäkillä. Niin alkoi matka takaisin kohti koti-Karjalaa. Muistan elävästi, kun lokakuun kolmantena päivänä saavuimme Ihalan asemalle.

Tavarat tyhjennettiin vaunusta, hevonen laitettiin valjaisiin ja matka kohti Tervajärven kylää alkoi. Hevosemme nimi oli Liisa. Se oli syntynyt Tervajärvellä, siis evakko sekin. Liisalla tuntui olevan myös koti-ikävä ja kiire kotiin. Vaikka kuorma oli raskas, paineli hevonen puolijuoksua kotia kohten. Kalmäen rinnekkään ei pahemmin Liisan menoa haitannut. Tulimme kotimme tienhaaraan ja Liisa meinasi väkisin kääntyä kohti tuttua pihapiiriä. Kun se ei sinne päässytäkään, loppui kiire tammalta siihen paikkaan.

Matkamme jatkui rauhallisesti kilometrin päässä olevaan Matti Haakanan taloon. Siellä asuimme Haakanan perheen kanssa kesään 1942 saakka. Liisa tammalla oli kova koti-ikävä. Niimpä se laukkasi välittömästi kotipihalleen päästyään kerran Haakanan

pellolla irti. Lokakuun kolmantena päivänä satanut ensilumi jäi pysyväksi. Lunta satoi heti lisääkin, joten maa ei päässyt juuri-kaan routaantumaan. Olikin onnemme, kun saimme kaivaa venäläisten istuttamia perunoita pitkin talvea syötäväksi, koska elintarvikkeista oli kova pula.

Talvikauden 1941-1942 ajan korjailimme Tahvo Meron kanssa rikkoontuneita uuneja ja helloja. Suurimmat korjaukset olivat leivinuunien kupujen uusimiset. Minä tein aamuisin Haakanan navetassa savilaastia astiaan, joka pantiin vällyjen alle rekeen ja ajelin hevosella talosta taloon, jossa korjaus tarvetta oli. Sinä talvena opinkin hyvät muuraustaidon alkeet, joita olen hyödyntänyt näihin päiviin saakka.

Isäni Tuomaan kanssa, joka oli liian vanha sotaan, teimme ja ajoimme yhteismetsästä rakennuspuita Jakosen sahalle. Puut piti kuoria huolellisesti, koska niissä oli kranaatin sirpaleita. Ne näkyivät kuoritusta tukista ja poistettiin. Jos sirpale olisi joutunut sirkkeliin, olisi se tehnyt terälle pahaa jälkeä.

Keväällä 1942 pääsimme rakentamaan säilyneeseen navettaamme väliaikaista asuntoa. Karjakeittiöstä teimme tupakeittiön ja sikalasta saimme hyvän kamarin. Valaistuksesta huolehti ns. kitupiikki tai itse pykätty karbiidilamppu. Siinä oli peltipurkkiin tinattu kiväärin luodista tehty poltin. Näin olimme taas oman orren alla ja valaistuskin kunnossa!

Sitten olikin hyvää aikaa varsinaisen asuinrakennuksen suunnittelu. Pohdituamme vaihtoehtoja päädyimme isän kanssa siihen, että rakennammekin talon oikein tiilestä. Seppä Antti Ristolaisella oli säilynyt punatiilivarasto, jonka ostimme. Ne tiilet riittivät sisäseiniin.

Ulkoseiniä varten juoduin minä yhdessä äitini ja siskoni kanssa tekemään sementtitiiliä. Isä Tuomashan, koska oli kirvesmies, sai kulkea rakennustöissä jopa Sortavalassa saakka oman kodin rakennusrahoja tienaaamassa. Sementtitiilet tuli tehtyä ja perusta valettua. Alkoi seinien muuraus. Isäni muurasi ulkoseinät ja minä sisäseinät. Rakentaminen ei tuottanut vaikeuksia, olihan isäni ammattimies, vaikkei varsinainen muurari. Minäkin 16-vuotias

poika, isäni opastama, olin mies paikallaan. Jouluksi 1943 pääsimme muuttamaan uuteen kotiin. Se olikin paljon hienompi kuin entinen, tuhottu kotimme.

Syksy 1943 oli erittäin hyvä karpalovuosi. Keräsimmekin niitä Kurkijoen puoleiselta suolta. Veimme marjat Viipurin Makeisja Mehutehtaalte. Karpaloista saaduilla rahoilla ostimme uudet huonekalut kamariin. Näin rupesivat asiat asumisen suhteen olemaan jokseenkin kunnossa.

Elinolot siihen aikaan olivat varsin vaikeat. Kaikesta oli puutetta, mutta usko parempaan huomiseen auttoi kestämaan. Eihän meillä varsinaista pulaa välttämättömistä elintarvikkeista ollut, kun oma maa alkoi tuottaa satoa. Olimme ostaneeet evakkoaikana muutaman lehmänkin Länsi-Suomesta. Näiden lehmien kohtaloksi tuli punatauti. Eihän näillä lehmillä ollut vastustuskykyä punatautiin. Yksi lehmä meiltäkin kuoli siihen tautiin.

Vaatetuksen suhteen, varsinkin kasvavilla nuorilla oli vaikeuksia. Kun entiset vaatteet kävivät pieniksi, ei uusia tahtonut saada mistään. Tähän pulmaan toi vähän apua siirtoväen huolto, josta sai jonkinlaista päälle pantavaa. Minäkin sain sieltä nk. maihinnousukengät. Kun niistäkin kuluivat pohjat, niin veistelin leppäpuusta uudet. Taipumattomina ne olivat hankalat äkeen perässä kävellessä, yhtenä piti savipaakkuja kaapia pois.

Keväällä 1942 tuli rippikoulun käymisen aika. Sitä pidettiin kaksi viikkoa ja koulu oli sikäli poikkeuksellinen, että tytöt ja pojat olivat yhtenä ryhmänä. Siellä sai vähän vilkuilla likkojenkin perään, alkoihan mielenkiinto vastakkaiseen sukupuoleen jo heräillä. Muulloinhan nuorison kanssakäymiseen ei juurikaan ollut mahdollisuuksia. Varsinaiset huvitilaisuudetahan oli silloin kiellettyjä.

Rippi-isämme oli Väinö Turunen. Rippipuvusta minulle tuli ongelma. Olin saanut siirtoväen huollosta tummantakin tapaisen ja vaaleat housut, jotka piti rippivaatteiksi kelvata. Voi, että kun minä häpesin asuani! Kaikilla toisilla pojilla oli tummat puvut. Yhteiseen rippikuvaankin minun piti päästä toisten taakse piiloon, etteivät valkoset housuni olisi kuvassa näkyneet. Olihan

porukassa yksi valkopukuinen tyttökin mustapukuisten joukossa. Mahtoiko hänellä olla samanlaisia tuntemuksia kuin minulla?

Pukuasioissa pysyäkseeni muistuu mieleeni eräs tapaus. Naapurin tytär oli töissä Imatralla ja häneltä saimme kuulla, että siellä olisi vaatturi, jolla oli pukukankaita. Hän tekisi kyllä puvun, mutta vastikkeeksi hänelle pitäisi antaa voita ja rahaakin. Ryhdyin tuumasta toimeen. Laitoin 12 kg voita pakettiin ja lähdin junalla kohti Imatraa. Kyllä minä pelkäsin, jos vaikka juna-poliisit tarkastaisivat tavarani, veisivät voini ja joutuisin vielä syytteeseen säännöstelyrikoksesta. Silloin saisin jättää haaveet uudesta puvusta. Pääsin kuitenkin onnellisesti perille ja puku valmistui aikanaa. Se oli tosi hyvä puku ja kesti kauan.

Aika kului ja tuli talvi 1944, jolloin järjestettiin suojeluskunnan toimesta hiihtokilpailut Ihalan nuorisoseuralla. Olin ollut aika kova poika hiihtämään ja niipä voitin sarjani alle 18-vuotiaissa reippaasti. Matka oli 10 km. Hiihto onkin säilynyt minulle mieluisana harrastuksena näihin päiviin saakka.

Sota kulutti Suomen armeijaa ja yhä nuorempia poikia tarvittiin isänmaan vapautta puolustamaan. Maaliskuun 30 päivänä oli minullakin kutsunnat ja jo huhtikuun 21 päivänä jouduin Lappeenrantaan asevelvollisuutani suorittamaan. Kannaksen murtumisen aikoihin meidät siirrettiin Parolan kautta Hämeenlinnaan. Rintamalle meitä ei enään viety, sillä sodan lopputulos alkoi olla jo sotaherrojen tiedossa.

Jatkosodan päätyttyä 19.9.1944 sain evakuoimisloman ja lähdin saattamaan kotiväkeä uudelle evakkotaipaleelle. Kun tulin kotiin, huomasin että isä oli kesän aikana rakentanut uuden saunan, koska entinen oli palanut. Minä en tiennyt asiasta mitään. Saimpa lomani aikana kylpeä kerran uudessa saunassakin. Kotiväki pääsi matkaan ja minä palasin yksikköni Hämeenlinnaan. Siviiliin pääsin 3.10.1944 ja sain litteran Ylivieskaan. Armeijan kampeet olivat ainoat vaatteni. Ylivieskassa päivystin evakkojunien tuloja ja yövyin missä milloinkin.

Eräänä päivänä sinne ilmestyi myös siskoni Martta, joka oli

vapautunut lottahommista. Nyt olimme kahdestaan isää ja äitiä odottelemassa. Vihdoin tuli sekin juna, jossa vamhempiemme härkävaunu oli. Junan määränpäänä oli Nivala. Hyppäsimme kyytiin ja saavuimme Nivalaan. Siellä sijoituspaikaksemme tuli Maliskylä ja Yrjö Koskelan talo, jossa meidät otettiin ystävällisesti vastaa. Evakkomatkamme oli sillä erää päättynyt ja edessä uudet vaiheet.

Jk. Kun vuonna 1991 ensimmäisen kerran pääsin käymään kotipaikalla Tervajärvellä, niin kaikki rakennukset oli purettu, ainuttakaan tiiltä ei ollut jäljellä.

Toivo Tirri, Tervajärvi

Muistoja kotiinpaluusta 1941-42

Jatkosodan sytyttyä heräsi toive mahdollisesta kotiin pääsystä. Jännittyneinä odoteltiin tietoja sodan kulusta.

Kun Laatokankarjala oli vallattu, alkoi kuumeinen kiire varustella kotiin lähtöä. Asuimme Kemin kaupungissa, joten meillä ei ollut maataloutta. Pian äitini, isäni ja siskoni saivat luvan lähteä ns. siivousporukan mukana Lumivaaraan. Koska olin alakäinen, en saanut lupaa mennä sotatoimialueelle. Noin parin viikon kuluttua sain kuitenkin erikoisluvan. Ja äiti haki minut kotiin.

Oli aika jännittävää lähteä kotiin ja nähdä mitä siellä oli tapahtunut tällä välin. Toisaalta oli ikävä jättää kaverit ja koulu, kun kun vielä tiesi ettei paikkakunnalla olisi oppikoulua.

Kotiin mentyä piti tietenkin tarkastaa kaikki paikat sisällä sekä ulkona. Kotini oli säilynyt aika hyvässä kunnossa. Vain yksi väliseinä oli purettu, ja puhdistusta, sekä pientä pintaremonttia tarvittiin.

Meille oli majoitettu useita ensin tulleita ihmisiä, jotka sitten kävivät kunnostamassa kotejaan ja muita taloja.

Olin aputyttönä, juoksin asioita ja askareita, mitä kukin keksi antaa. Siivous oli kaiketi suurin työmaa. Saimmekin sitten siitä palkaksi koko talven vaivanneet paiseet ja syyhyn. Lääkkeeksi käytettiin tummaa ja haisevaa Ictyol-salvaa.

Osa väestä kävi sadonkorjuun kimppuun. Olihan korjattava kaikki syötäväksi kelpaava. Isäni kunnosti puimakoneen. Jostain polttoainettakin ilmestyi, ehkä sotilailta. Puimakonetta kuljetettiin pellolta toiselle. Viljat puitiin heti niitettyä, koska oltiin jo niin myöhäisessä syksyssä. Muistan, että puitiin vielä lumen ol-

lessa maassa. Olin ruumenia ottamassa, koska se oli kuulema kevyintä hommaa.

Viljat luovutettiin jonnekin, mutta oljet sai käyttää luultavasti omalle karjalle, joilla sitä oli. Karjahan oli suurelta osin paleltunut tai hävinnyt evakkotaipaleella pakkastalvena -40. Useimmillahan ei ollut vielä maataloutta väli-aikana. Meillä ei ollut karjaa. Sattui vain niin onnekkaasti, että isäni sai kiinni vanhan venäläisen tamman, joka harhaili metsässä. Saimme pitää sen. Siitä maksettiin valtiolle jokin nimellinen summa. Olihan se pieni korvaus Talvisodassa kaatuneesta Sirkka-hevosestamme. Venäläistamma oli iso ja hidas työhevonen. Meillehän se oli aarre. Nyt saimme polttopuuta metsästä ja talven lämpöpuoli oli turvattu. Pian isä lähti ostamaan lehmiiä. Hän toikin mukanaan muistaakseni kaksi lehmää. Heinäkin löytyi syrjäisestä Iinoron ladosta. Kuivikkeeksi hakattiin havuja. Pölkky ja kirves olivat pihassa, ja jokainen kävi joutaessaan hakkaamassa havuja.

Pelloilta ja metsästä korjattiin tietenkin kaikki syötäväksi kelpaava talteen. Meillekin kertyi lanttuja jonkin verran. Sienet olivat jo paleltuneet. Puolukka-vuosi oli kai aika huono. Jokainen marja kyllä yritettiin poimia. Kerran marjassa ollessamme tunsimme pahaa hajua ja lähellä oli hiekkainen kumpu. Ymmärsimme sen haudaksi ja ilmoitimme esikuntaan. Varmaan asia hoitui aikanaan kunniakkaalla tavalla. Kun ulkona ei enää työskennelty, tehtiin käsitöitä. Tikattiin tallukoita ja kudottiin liipasinsormilapasia sekä kypäränsuojuksia sotilaille.

Ruoasta oli pulaa. Pari kertaa viikossa käveltiin reppu selässä Lahdenpohjaan jonottamaan jauhoja sekä muita ruokatarpeita. Joskus saimme hevosemme, jonka olimme ristineet Tamaraksi kyydittäjäksemme. Se oli selvästikin haluton meitä kuskaamaan. Ajankuluksi laulelimme. Ja kas kummaa, Tamara pisti juoksuksi. Ja niin sitten lauloimme kaikki osaamamme laulut ja vielä muutkin. Matka joutui! Kuinkahan se oli, pitiköhän se lauluistamme, tai sitten ei. Niukkaa elantoa koetettiin turvata myös kalastuksella. Veimme iskukoukkuja Mäkilampeen. Jää oli paksua ja avannon teko vaikeaa. joskus koukkuun tarttui hauenvonkale. Silloin oli-

kin tiedossa makoisa kalakeitto.

Itsenäisyyspäivää tietenkin vietettiin. Aioimme juhlistaa sitä paistamalla lettuja. Maitoa oli, laardia paistamiseen oli, mutta vehnä jauhoja ei. Niinpä käytimme ruis- tai grahamjauhoja taikinaan. Mutta lettuja ei tullut, tuli vain puuroa! Hyväähän sekin oli niissä oloissa. Naurua kyllä piisasi! Vielä monet “lihavat” vuodet sitä on naureskeltu. Varsinaista nälkää ei nähty. Olihan meillä lanttuja. Niitä “jältettiin” iltakaudet. Joskus laitettiin niitä uunin jälkilämpöön kypsymään ihaniksi paistikkaiksi.

Itapuhteet “piettii hämärikkö”, istuttiin ja laulettiin. Öljyähän ei juuri saatu ja karbiidikin oli kiven alla. Radiosta kuunneltiin vain uutiset, koska pattereita piti säästää.

Niin vain elettiin! Vähitellen väkeä alkoi saapua kyliin. Elämä alkoi “normalisoitua”. Koulu ja kauppa avasivat ovensa, Kumolassa ainakin. Eläimiä hankittiin lisää. Lehmät poikivat. Kanoja pistettiin hautomaan. Saimme kokea myös ihmeen. Hevosemme Tamara synnytti orivarsan.

Vaikka oli vielä pitkä aika, kun oman pellon sato olisi ruokapöydissämme, usko tulevaisuuteen oli vahva.

Jokainen oli tehnyt parhaansa ja yhteenkuuluvaisuudentunne oli valtava. Oli selvitty pitkästä, raskaasta ja kylmästä talvesta voittajina.

Eine Lehtonen, Kumola

Paluu kotiin Lumivaaraan syksyllä 1941

Asuimme Pohjanlahden rannalla Simon kunnan Simonniemessä, asuntonamme yksi huone, jonka pystyuunin kylkeen oli muurattu pieni hella.

Illalla nukkumaan mentyämme ei lattialle jäänyt juuri vapaata tilaa. Veljeni Aarne oli metsätyönjohtajana lähipitäjien metsätoissa. Sieltä ajettiin puutavaraa radan varteen Viantien pysäkillä. Rungot olivat 2-3 metrin pituisia, joista sitten tehtiin propsia ja halkoja. Se antoi työtä niin paikkakuntalaisille kuin myöskin meille evakoille.

Veljeni Arvi oli tässä työssä tekemässä propsia ja minä kuorin niitä sen kun kerkesin. Työt oli tehty sulan maan lähestyessä ja oli tilin saannin aika. Niillä rahoilla kävin veljeni kanssa Kemissä ostamassa itselleni ensimmäisen pukuni sekä kengät ja lippalakini. No, rahaa jäi vielä ylikin ja kun asuimme aivan meren rannalla ja kun kalastusaika lähenei niin ostin itselleni katiskan. Tämä hanke osoittautui seuraavan talven ruokahuollon kannalta varsin merkitykselliseksi. Kalastin ensin kirkon läheisyydessä olevan pienen joen koskessa ja meren vapauduttua jäistä sitten merestä. Laitoin katiskan nieluun ja päälle vähän katajan havuja ja sitten katiska mereen 2-3 metrin syvyyteen.

Kalantulo oli kutuaikana runsasta. Koin katiskani aamuin illoin. Parhaimpina aamuina sain ahvenia 6-7 kiloa ja illoin 3-4 kiloa. Kalaa tuli niin paljon, ettemme pystyneet niitä aikanaan kuluttamaan. Kaikki kalat kuitenkin perattiin, suolattiin ja aurin-gossa kuivattiin. Kalat pakattiin judesäkkeihin ja ne olivat suuren apuna seuraavan talven puutteellisessa ruokatilanteessa.

Aika oli monin tavoin epävarma. Eräät evakoista hakivat ja saivat korvaavia tiloja ja aloittivat uusien asuntojen rakentamisen. Yleensä evakot olivat vielä odottavalla kannalla. Lehdissä oli kirjoituksia Neuvostoliiton Suomelle esittämistä vaatimuksista, vaikka me poikasiet, minä 14-vuotias, emme niitä sanottavasti seuranneetkaan. Eräs kuulemani keskustelu on syöpynyt mieleeni, kun setä Hermannin pojat Rudolf, Heikki ja veljeni Aarne keskustelivat sodan uhasta ja ryssän painostuksista. Tällöin Heikki uhosi, hän kun oli ollut tykistössä, että hän ottaa sitä ennen ison pyssyn esille. Se nosti meidän itsetuntoa.

Tilanne kärjistyi valtakuntien välillä niin että asekuntoiset miehet kutsuttiin jälleen aseisiin. Simonniemessä kutsuja jakoi Aspegrenin Pekka ja kun minä tiesin paremmin missä evakot asuivat niin toimitin kutsuja perille hänen apunaan. Taloista otettiin armeijan käyttöön hevosia ja polkupyöriä. Sotilaallisesti tärkeisiin kohteisiin laitettiin vartiointi aluksi poikasista. Aspegrenin Pekka organisoii meistä poikasista Simonjoen rautatie-maantie silloille vartiointin. Meitä evakkopoikia oli siellä ensimmäisten joukossa ainakin Järvisen Eino minun lisäksi. Eino oli 13-vuotias ja minä vuotta vanhempi.

Meidät majoitettiin erääseen taloon Simon siltojen lähelle, jossa oli myöskin ruokailu. Varustus oli oma siviilivaatetus mutta olalle saimme ladatun kiväärin. Ampua olisimme kyllä osanneet, mutta sellaista tilannetta ei kohdalle tullut. Vartiointivuorot olivat kahden tunnin mittaiset. Joessa hyppeli lohia, joita emme kuitenkaan yrittäneet ampua. Silloin tällöin sillan ylitti saksalainen sotilasajoneuvo. He tervehtivät meitä sotilaallisesti. Sitä en muista miten me vastasimme tervehdyksiin. Emme varmaankaan antaneet heille kovinkaan vakuuttavaa kuvaa sotilaallisesta voimastamme. Mutta se antoi ehkä kuvan koko kansan puolustustahdosta. Käteeni tuli sitten iso ajois ja minä sain palata kotiin, joten minun vartiointi tehtävä sillä kertaa supistui parin vuorokauden mittaiseksi.

Suomi joutui sotaan juhannuksen tienoilla. Simossa asuneet lumivaaralaiset evakot joutuivat mukaan Sallan suunnalle. Neuvostoliitolle pakkoluovutettuja alueita vallattiin takaisin ripeään tahtiin ja sitä mukaan mielialat kohosivat ja tuli toiveita kotiin paluusta.

Vanhin veljeni Jussi oli TVH:n autonkuljettajana ja hän asui perheineen Ivalossa. Hän oli kutsunut meitä sinne kylään ja minä matkustin sinne isänä kanssa. Matkustimme Rovaniemelle junnalla ja sieltä veljeni kuljettamalla kuorma-autolla perille. Rovaniemellä näimme venäläisiä sotavankeja, jotka olivat vartijan alaisuudessa tietöissä. 30 päivänä elokuuta lehdet otsikoivat Viipuri on jälleen meidän. Tämä uutinen keskeytti vierailumme ja halusimme isän kanssa palata ensi tilassa Simonniemeen valmistelemaan kotiinpaluuta.

Simonniemestä olivatkin jo lähteneet elokuun 21. päivänä työkuuntoiset lumivaaralaiset nuoret lähikunnissa asuvien kanssa siivoamaan taloja ja leikkaamaan venäläisten kylvämää viljaa. Sisareni Elvi, joka oli silloin 18-vuotias, oli päässyt joukkoon mukaan. Häneltä saimme sitten aikanaan kirjeen ja tiedon, että koti oli säilynyt. Ihala ja lähikylät oli vallattu jo elokuun 8. päivänä. Nyt vain olisi pitänyt päästä lähtemään. Perheiden isät ja työkuuntoiset miehet olivat rintamalla, eikä muutoin saatu muuttolupaa. Alkoi sietämätön odotus. Vieläkin muistan kun Kesavalahdesta oleva Ristolaisen mummo monta kertaa päivässä huokaili. Kun se hänen poikansa Matti ei tule lomalle, jotta he pääsisivät lähtemään.

Minäkin ehdin olla Simonniemessä monessa talossa apuna puinnissa. Samoin olin Järvisen Einon ja kahden meitä vanhemman tytön kanssa perunan nostossa muistaakseni Miettusen talossa viikon verran. Kun talon vanhalta isännältä tiedusteltiin, mitä ne hänen poikansa kirjoittavat rintamalta? Isäntä vastasi omalla murteellaan; täällä sitä olhhaan Venhäällä, terhveenä olhhaan ja ehheenpäin menhhään. Saimme talossa kohtuullisen

ruuan ja ihan hyvän palkan.

Nyt pakattiin kaikki tavarat valmiiksi. Ostettiin omien kasvatettujen perunoiden ja juurikasvien lisäksi paikkakunnalta perunoita ja juurikasveja. Yksi erittäin tarpeellinen ostos oli, kun harkinnan jälkeen ostettiin kalastaja Halttuselta isossa tynnyrissä suolattuja silakoita. Ne oli sitten ladottu laakerilehtien kanssa 30 litran tynnyriin vieriviereen. Tätä ostosta sitten talven mittaan muisteltiin järkevänä ostoksena. Mukaan tietenkin pakattiin itse poimitut mustikat, puolukat ja meille vähän vieraammat marjat suomuraimet eli lakat. Syksy oli ollut myöskin otollinen sienien kasvulle, joten suolasieniä oli myöskin runsaasti.

Vihdoin lokakuun alkupäivinä veljeni Arvi sai odotetun muuttolaoman ja vaunutilaus laitettiin saman tien vireille. Monet muutkin lumivaaralaiset rintamalla olleista olivat saaneet loman ja niinpä sitten eräänä lokakuun aamuna tavaramme ajettiin Viantein pysäkillä odottaviin tavaravaunuihin, jotka sitten liitettiin junamme perään ja niin kotiinpaluu oli tosiasia. Parikkalaan tultiin myöhään illalla, jossa yövyimme asemaa vastapäätä olevan koulun voimistelusalin lattialla. Aamulla matka jatkui Elisenvaaran ja Akkaharjun kautta ennen Ihalan asemaa olevalle Hotteen ylikäytävälle (tasoristeys), jossa tavaramme purettiin vaunuista. Ihalaan saakka ei silloin vielä voitu mennä, sillä venäläiset olivat räjäyttäneet Ijoen yli johtaneen rautatiesillan.

Kotiin paluu oli kaikinpuolin jännittävä tapahtuma. Vaikka jo tiesimmekin, että kotitalo oli ehjä. Kaikenlaisia sodan aiheuttamia jälkiä oli näkyvissä. Teitten varsille oli rakennettu korsuja, ampumahautoja. Naapurilta oli jäänyt telaketjutraktoreita, kärryjä ja kaikenlaista rojua. Korsuja oli varsinkin Kalmäen alueella. Kalmäkeen olivat venäläiset tehneet hautuumaan punaisine risteineen.

Koti oli kunnossa ja se oli siivottu sinne tulleen siivousryhmän toimesta. Tosin taloksi asetuttuamme pian huomasimme, etteivät kaikki väliaikaiset vuokralaiset olleetkaan vielä lähteneet pois. Veljeni tutki pihapiirin, mutta mitään kovin vaarallista ei havait-

tu. Nyt piti hankkia jälleen hevonen ja lehmiä. Veljeni Arvi matkusti junalla sisämaahan ja osti sieltä kaksi hevosta. Toinen meille kotiin ja toinen eräälle tuttavalle. Samoin hän kävi ostamassa Saaren pitäjältä sisareni Helmin sinne talvisodan päätyttyä evakkomatalla myymän lehmän Ystävän ja erään toisen lehmän. Nyt olikin sitten elämä hyvässä alussa. Veljeltäni loppui pian loma, mutta sitä ennen hän ehti varustaa vähän polttopuita ja antoi ohjeita mistä sitten lämmityspuita kaadetaan. Minkäänlaisia juhallisuuksia ei kotiinpaluun yhteydessä järjestetty. Lumivaaran kirkkokin saatiin kirkolliseen käyttöön vasta seuraavan vuoden puolella. Sota jatkui ja vaati uhriensa. Kaikilla palaajilla oli huoli lähestyvistä talvesta. Toki kotiin paluu koettiin suurena ilon ja yrittämisen aiheena.

Ensilumi tuli jo lokakuussa. Yritettiin saada talteen sinne evakkoon lähtiessä jääneet maanviljelyskoneet. Sänkyjämme oli siirretty erääseen Ihalan kylän taloon. Ihalan kylän eräänlaiseksi vanhimmaksi oli määrätty Toivo Kopsa, joka oli sen ikäinen, ettei hän ollut joutunut sotahommiin. Hän organisoi Ihalan asemanseudulla palaneiden talojen uunien ja savupiippujen purun ja tiilien puhdistuksen uutta käyttöä varten. Siinä työssä meitä oli poikia ja vähän varttuneimpia tyttöjä 6-7 henkilöä. Sitten alkoi viljan puinti. Siivoustyöhön tullut väki oli myöskin leikannut viljan ja ajaneet ne riihiin ja latoihin. Jälleen koottiin kynnelle kykenevät puimaan. Työhön oli saatu uusi moottori ja puimakone. Koneet sitten aina siirrettiin hevosilla sinne missä korjattua viljaa oli varastoitu puitavaksi. Moottoria käytti sekä Bergin Veli että luotto sotavanki Mikko, joksi me häntä kutsuimme. Mikko noudettiin ja illalla saatettiin Ihalan aseman lähellä olleelle sotavanki leirille. Saatto oli järjestetty sen takia, ettei kukaan hämärässä olisi säikähtänyt kun vastaan tuli ryssä. Eihän meistä poikasista olisi ollut estäjiksi, mikäli hän olisi halunnut karata. No, pakkanen ja lumi riitti kyllä karkaamisen esteeksi.

Hiiret ja rotat olivat kokoontuneet näihin viljan varastoinnin paikkoihin. Puitavan viljan loppuessa oli aina hiirien ja rottien

jahti. Se oli eräänlaista hauskaa hommaa sen puintierän päätteeksi. Bergin Velillä oli pitkävartiset turkisrukkaset. Erään kerran kun Veli paljain käsin rassasi moottoria, olivat rukkaset lähellä maassa. Minä laitoin Velin rukkasiin hänen huomaamatta elävät hii-ret. sitten kun veli laittoi kohmeiset kätensä rukkasiinsa ja tunsi siellä olleet asukkaat, saivat nauravat tytöt jälleen kyytiä. No, työn lomassa meillä nuorilla oli myöskin hauskaa. Eväsrepussa vietiin kotiin vähän jyviä, joista eräät paahtoivat korviketta. Yritimme vehnän jyvistä keittää puuroa, mutta vaikka sitä keitti kuinka kauan niin jyvät olivat aina kovia. Eihän siihen ollut laittaa myöskään voita mausteeksi. Työstä saimme ihan hyvän palkan. Oma rahaahan ei tuohon aikaan liiemmin ollut.

Elintarvikkeiden saanti tuona talvena oli hankalaa. Vaikka kaikki elintarvikkeet olivat kortilla, niin korttiannosten saannissa oli vaikeuksia. Tämä johtui osaksi siitä, että myöskin paikalliset kauppiaat olivat vasta muuttaneet omiin taloihinsa, sekä puutteellisista kuljetuksista. Junakuljetukset olivat melkein ainoa kuljetusmuoto. Jouluksi saimme kyllä riisiä ja rusinoita, mutta niitä piti käydä ostamassa Parikkalasta.

Myöskin eläinten rehun saannissa kanssa oli ongelmia. Veljeni kyllä osti ja toi paalattua heinää sisä-Suomesta, mutta ne eivät riittäneet kevääseen. Heinää oli kyllä työryhmien toimesta jonkin verran elo-syyskuussa tehty ja korjattu. Laadullisesti se oli heikkoa, mutta niiden jakelua ei oltu järjestetty. Niistä ei aina-kaan tiedetty. Ladot kyllä tyhjenivät kevättalvella ja useimmiten hämärän tullen. Minäkin kävin hakemassa iltahämärissä Huhtervusta hevosella kuorman heiniä. Siinä tuli vähän sellainen tunne, että olin ollut varkaissa.

Meidän lokakuussa ostetut lehmät menivät sillä ruokinnalla pian umpeen ja poikivat vasta keväällä. Maitoa saimme ostaa parin kilometrin päässä olleesta Lappalaisen talosta. Maidon haku talvella suksilla oli etupäässä minun tehtävänä. Maitoa haettiin 2-3 päivän välein. Kovien pakkasten aikana matkan puolessa välissä oli Viljo Jääskeläisen talo, jossa oli hyvä käydä

lämmittelemässä ja vaihtamassa kuulumisia.

Meidän sen talven ruokatalouden särvimet puolesta suurelta osin pelasti ne minun Pohjanlahdesta kalastamani ahvenet, jotka oli perattu, suolattu ja kuivatettu sekä kalastaja Halttuselta ostetut erinomaiset silakat. Ahvenista keitettiin kalasoppaa, joka kyllä hyvin kelpasi myöskin satunnaisesti meillä käyneille.

Sotatoimet ja rintamat olivat talven aikana vakiintuneet. Vanhempia ikäluokkia kotiutettiin maataloustöihin. Lumivaaralaiset, jotka sodan alkaessa olivat sotineet Sallan rintamalla siirrettiin lähemmäksi kotiseutuaan Itä-Karjalaan tai Kannakselle.

Sulan maan lähestyessä kunnostettiin aurat ja muut maatalouskoneet. Venäläisiltä oli kyllä jäänyt sinne isoja useampi siipisiä auroja, mutta niiden vetämiseen olisi tarvittu traktoreita, eivätkä ne muutoinkaan soveltuneet sinne monille pienille pelloille.

Kylässämme oli seppä Jaatinen, jolle riitti sepän töitä pelto- töidensä lisäksi.

Peltotyöt lähtivät keväällä ripeästi käyntiin. Talvella oli ehditty hankkia taloihin hevosia. Maatalouskoneet löytyivät joko omilta tai naapurien tiloilta. Niissä oli kyllä kunnostuksen tarvetta. Meillä oli evakossa säästetty yksi säkki ohran jyviä, joka sitten käytettiin siemeneksi. Sitä oli kyllä talven mittaan pohditu, viedäänkö se myllyyn, vai säästetäänkö se siemeneksi. Lisää simenviljaa saatiin ostaa viranomaisten toimittamana. Perunan kylvössä neuvottiin halkaisemaan suuremmat perunat.

Meille pojille lumen sulaminen ja monenlaisten sotatarvikkeiden paljastuminen lumen alta oli jännittävää aikaa. Meitä oli kyllä varotettu ja kielletty menemästä ja koskemasta sotatarvikkeisiin, joita emme edes tunteneet. Kiellot ja varotukset kyllä kaikuivat kuuroille korville. Vaarallisimmat sotatarvikkeet olivat miinat ja niiden purkamiset, joita emme edes tunteneet. Eräs yksittäinen tapaus kesällä 1942. Olin veljeni pojan Heikin kanssa poimimassa mustikoita Huhtervuon menevän tien varressa metsikössä. Istuin kannolla ja poimin mustikoita. Silloin huomasin, että jalkojeni

välistä lähti ohut lanka ,jonka toinen pää oli sidottu 3-4 metrin päässä olleeseen pieneen katajaan. Katsoin jalkojeni väliin kannon viereen ja totesin siinä olevan kuuden tuuman tykin kranaatin. Samalla tajusin, että tässä on miina. Veljeni poika Heikki istui kivellä muutaman metrin päässä. Kerroin hänelle havaintoni ja sanoin, että nyt lähdetään hitaasti ja varovasti samoja jälkiä pois ja nostellaan jalkoja. Laitoin merkille miinan sijainnin ja menin Savolaisen Heikin kotiin ja palasimme Heikin kanssa paikalle ja purimme miinan. Tykin ammuksessa ei ollut sytytintä. Iskusytytin oli miinan alla, jonka purimme. Kannoin ammuksen tien varteen, jolloin paikalle tuli is-joukoissa Ihalan nuorisoseuran talolla majailnut mies. Kerroin hänelle löydöksestä. Heidän toimesta alue haravoitiin ja he löysivät lisää 2-3 uutta miinaa.

Ihalasta Kurkijoelle johtavan Huhtervun tien risteyksen lähi- maastoon venäläiset olivat rakentaneet murroksen ja miinoittaneet sen. Murroksen jälkeisen pellon he olivat miinoittaneet hyökkäys-vaunujen tuhoamiseen tarkoitetuilla laatikkomiinoilla, jotka me myöskin purimme.

Elämä alkoi muutoinkin palata normaaliin, sikäli kuin sitä voitiin jatkuneesta sodasta johtuen kutsua normaaliksi. Nyt ei kuitenkaan kuunneltu yhtä tiiviisti uutisia kuin Talvisodan jännittävinä päivinä. Uskoimme, ettemme olleet vihollisen kanssa yksin. Viljeltiin maata. Kunnostettiin aitoja karjan laiduntamiseksi.

Käytiin kirjeenvaihtoa rintamalla olleiden veljesten kanssa. Erytisiä ilon aiheita olivat veljesten kotikäynnit vuorolomillaan. Myöskin sukulaisivierailut pääsivät jälleen käyntiin. Tosin ne monesti aiheutui jonkun sukulaisen sankarivainajan hautajaistilaisuudesta. Tuolloin elimme uskossa, että me karjalaiset saamme asua ja viljellä maatamme, jonka esi-isämme ovat asuttaneet ja raivanneet.

Paluu Tervajärvelle 1941

Tässä kirjoitan omat muistelmani syksyltä 1941. Silloin pala-
sin Karjalaan, synnyinseudulleni Lumivaaran pitäjän Tervajärven
kylään. Matka oli jännittävä ja se onko koti pystyssä vai ei. Olin
palaamassa ensimmäisen työporukan mukana. Kun saavuimme
Tervajärvelle, poikkesimme ensimmäiseksi kansakoululle. Siel-
lä se minun ensimmäinen opinahjoni oli pystyssä.

Me majoitumme kuitenkin Anselmi Majurin taloon, koko sakkii.
Täällä meillä oli yhteismajoitus. Ensimmäiseksi aloitimme vil-
jan korjuun. Yksi porukkamme naisista määrättiin emännäksi
laittamaan kaikille ruokaa. Olimme kaikki kuin yhtä perhettä.
Minä pääsin keittäjän apulaiseksi. Kuorma-autolla meille tuotiin
ruokatarpeita. Saimme myös yhteisen polkupyörän.

Kun ei ollut sänkyjä eikä vuodevaatteita, niin pahnvoja laitet-
tiin lattialle. Pahnjoilla nukuttiin ja kyllä uni maistui. Kun olim-
me jo olleet muutaman päivän paikalla ja saaneet keittiön toimi-
maan, minun teki mieleni mennä katsomaan, onko koti paikal-
laan.

Otin pyörän ja läksin sillä ajamaan Rummunsuon tietä kotiin,
joka oli Tervajärven rannalla. Sen ikkunoista näkisi järvelle.
Matka tapahtui metsäistä tietä pitkin, oli hiljaista ja mitään lii-
kennettä ei ollut. Matkalla minulle tuli kova pelko, mutta uteliai-
suus voitti. Ajattelin että pian pääsen kotiin marjapensaille, niin
kiihdytin vauhtia.

Kun saavuin kotiini, talo oli kyllä paikallaan. Taloa ympäröi
syvä hiljaisuus kuten matkaanikin. Rohkeasti vain sisälle, siellä
oli kamala sekasotku ja siivottomuus kaikkialla. Kun olin katsel-
lut huoneet, menin puutarhaan. Täällä pelkoni katosi, kun pen-

saat olivt täynnä marjaa. Tuli tunne, että elämä toivottaa minut tervetulleeksi kotiin.

Marjat maistuivat hyviltä. Puutarhaan oli laitettu keittiökasveja kasvamaan. Palasin hyvillä mielin takaisin majapaikkaan. Sainoin emännälle lähteväni seuraavana päivänä kotiini uudestaan. Otan korin mukaani ja tuon marjoja sekä kasveja. Niistä voimme laittaa ruokaa. Näin teinkin muutaman kerran, enkä enään pelännyt.

Eräänä päivän tuli sitten yllätys. Menin sateisena päivänä sisälle, kamarin uunin eteen oli tehty nukkumapeti. Sen vieressä oli märkiä marjapensaan oksia. Pelästyin kovasti, juoksin ulos, otin pyöräni ja aloin polkea niin kovaa kuin jaksoin taakse vilkaisuitta kohti majapaikkaa. Marjakori oli jäänyt talon rapulle.

Siellä kerroin mitä olin nähnyt. Merkit viittasivat, että siellä oli asuttu. Majapaikasta lähti kaksi vanhemman puoleista miestä katsomaan tilannetta. Ukoilla oli kiväärit mukana. He tapasivat Jakosen talon saunasta venäläisen miehen keittämässä perunoita. He komensivat miehen menemään navetan vintille. Toinen jäi oventaakse kiväärin kanssa vartioon, toinen palasi majapaikkaan apua hakemaan. Kun retkikunta tuli vankia hakemaan, ei venäläistä löytynyt mistään. Vanki oli karannut jostain reijästä, eikä häntä sen jälkeen koskaan nähty.

Oli kulunut runsas viikko, kun olimme palanneet Tervajärvelle. Eräänä iltana isäni ja nuorempi veljeni ajoivat hevosen kanssa Majurille. He sanoivat; nyt Aili lähdetään kotiin. Ensimmäinen yö kotona oli pelottava, isä laittoi tuvan oven paksulla köydellä sisäpuolelta kiinni. Ei meitä kukaan kuitenkaan häirinyt. Seuraavana päivänä minä aloin siivota kotia. Isäni ja veljeni Toivo menivät pellolle viljaa korjaamaan Työvälineinä oli viikate ja harava. Melko tyhjin käsin oli työ aloitettava. Naapuri oli laittanut myös perunaa maahan, sitä alettiin myöhemmin kaivamaan. Myöhemmin syksyllä palasivat mummo ja sisko. Äitiä sitten ei enään ollut. Talvi tuli aikaisin, joten viljaa jäi pellolle. Perunoita ei kaikkia keritty nostaa, lunta lapioitiin pois perunavaosta, että

päästiin kaivamaan. Sen verran saatiin perunoita, että päästiin talven yli.

Isä osti lehmän, josta saatiin lisäravintoa talveksi. Polttopuita ei ollut, oli mentävä metsään kaatamaan tuoreita puita. Näin saatiin uuniin ja hellaan halkoja. Näitä vaan ei tahtonut saada syttymään millään konstilla, kun ne olivat märkiä. Kyllä toimeentulo oli sinä talvena hankalaa, peruna oli pääruoka, jolla selvisimme talven yli.

Koitti kevät ja kesä, päästiin kylvämään siementä uudella innolla maahan. Syksyllä saatiin hyvä sato maan tuotteista. Ostettiin toinen lehmä. Elämä tuntui turvalliselta, vaikka oli kova talvi jo takana. Nyt oli lämmintä ja parempaa ruokaa. Ei elämä tuntunut tukalalta, kun oli nuori ja yrittämisen halu ja into oli voimakas.

Aili Pitkänen, Tervajärvi

Unohtumaton synnyinpaikka Karjala

Jaakkiman ja Lumivaaran siirtolaisia sijoitettiin pohjoseen. Moskovan rauhan jälkeen talvella 1940. Sijoitus kuntia oli ainakin Tornio, Kemi ja Simo. Isäni haudattiin kesällä 15.6.1941 Tornion hautausmaahan. Hän oli syntynyt 1916. Veljeni lomautettiin talvisodan jälkeen, joten saimme olla yhdessä vähän aikaa. Alkoi jatkosota. Hänelle tuli kutsu ja lähtö sotaan. Syksyllä tuli tieto, että hän oli kaatunut Hangon edustalla 8.10.1941. Hänet haudattiin Lumivaaraan, olimme hautajaisissa. Samaan aikaan haudattiin useia sankarivainajia.

Kun Karjala oli saatu takaisin, alkoi muutto sinne. Vanhempi veljeni oli suuriperheinen ja kuului niin sanottuihin nostomiehiin. Äitini oli sairas ja sisareni mies oli invalidi. Heillä oli pieni poika, mutta sinne vaan me mentiin terveet ja sairaat, nuoret ja vanhat.

Lahdenpohjasta saimme talon asuttavaksi. Se oli puulämmitystalo ilman puita. Sotilasauto toi sitten puita pihoihin, joissa oli asukkaita. Lämmitys piti hoitaa öisin, samoin saunominen, ettei savu näkysi pommikoneisiin. Ei ollut sähköä, ei lamppuja, mutta kynttilöitä saimme pappilasta. Vettä sai noutaa vain määrätystä kaivoista, maitotonkka oli kelkassa, kesällä sitten kärryssä.

Vettä oli vähän, voi sitä peseytymistä! Kylmässä saunassa, aina ei ollut saiputtakaan. Entä pyykki- jonkinlaista suopaa saimme jolla pesimme pyykin.

Tuli joulu, se oli pommitusten takia ainaista varuillaanoloa. Laatokan kaupasta saimme pienet korttiannokset ja silakoita jonotimme. Ne olivat herkkua, kun jouluksi hiilillä paistoitimme. Muuta rasvan puolta ei jouluksi ollutkaan. Kun syksyllä tulimme

Karjalaan, tuli aikainen talvi.

Kesän sadosta saatiin vain osa talteen. Vähät perunatkin olivat kaupan kylmässä varastossa. Ne saivat kylmää ja maistuivat makealta. Aina saatiin jotain ruokaa kasaan, että päästiin päivästä toiseen.

Vaihtui vuosi 1942, oli sota ja kylmä ja luminen talvi. Äitini kuoli ja hänet haudattiin Jaakkiman hautausmaahan. Minä menin Lahdenpohjan linja-autoasemalle työhön. Sitä emännöi siihen aikaan Ida Petri. Oli komeita kuutamoöitä, pakkasta ja paljon lunta. Nuoret kokoontuivat iltaisin Laatokan kulmille.

Jerkun taloon oli majoitettu autokomppania. Siellä tapasin erään autokuskin, tuo rakkaus ei katso aikaa ja paikkaa. Solmin hänen kanssa avioliiton 13.3.1942. Rovasti Sinkkonen vihki meidät. Kylmyydestä ja lumen paljoudesta selvittiin aurinkoiseen kevääseen. Sain asunnon Hyppösen talosta. Siellä syntyi tyttäreemme 1943. Mieheni siirtyi Sortavalan autoverstaalle. Hän vein sieltä rintamalle ruokaa ja tarvikkeita ja aina sieltä oli pois tuotavaakin. Keväällä 1944 alettiin vanhuksia ja lapsiperheitä kehoittaa lähtemään, jos vain on paikkaa minne mennä. Lapsia laitettiin Ruotsiin.

Minultakin käytiin kysymässä, että annanko tytön Ruotsiin. En antanut. Minulla oli yksi sisar Pyhäsalmeella. Hän ei ollut jatkosodan aikana Karjalassa. Olin sanonut miehelleni, että jos sattuu yllätyksiä, niin meidät löydät sieltä. Syksyllä olin sitten apteekin kulmalla, mistä meidät laitettiin kuorma-autoihin ja kuljettiin Jaakkiman asemalle. Toinen evakkomatka oli alkanut.

Nyt minulla oli tyttö sylissä ja kassi vieressä ja osoite oli Närpiö. Siellä sain uuden litteran, jolla pääsin sisareni luo Pyhäsalmeelle.

Mieheni vapautui armeijasta marraskuun alussa. Hän tuli meitä hakemaan Kuusankoskelle, vieraan perheen kamariin. Toisten nurkista toisten nurkkin. Pian mieheni sai työpaikan Kymi Oy:stä ja asunnon talon puolesta. Oli huutava pula asunnoista, mutta siirtolaisille yritettiin järjestää asuntoja. Varmaan sen tyhjemmästä ei voi elämää aloittaa kun siirtolaisnuoret aloittivat.

Vaikeudet jatkuivat. Oli pula-aika. Ei ollut vaatteita. Armeija jakoi pientä korvausta vastaan sotilas kampsseita. Pakko niitä oli hankkia. Ne piti kuitenkin huolellisesti pestä, ennenkuin uskalsi päälleen laittaa. Niissä oli syöpäläisiä.

Kyllä ihminen tulee vähällä toimen, kun on pakko, ilman tuota tavaran paljoutta. Mieheni kuoli 1999. Elimme yhteistä elämää 57 vuotta. Pitkä ja vaiherikas on ollut karjalaistytön tie. Kotipaikka oli Lumivaara, jatkosodan aika asuttiin Lahdenpohjassa. Pitkälle on ajan ratas kuljettanut. Karjalan haluaisin takaisin. Nyt vain unitietä kuljen, näen tämän, kun silmäni suljen:

UNIKUVA

Mihin minne polkuni vie, Karjalaan sinne ah sinne.

*Mun juureni on syvyyksissä routarajan alla
sieltä ei ne nouse auroin kyntämällä.*

Kaipuu askelia juoduttaa, sinne jaksan kiiruhtaa.

*Kulkua ei rajasalpa estä, kun unen tietä kuljen
kaik rasitukset kestän.*

*Unikorvin kuulin kutsun voimakkaan
unisilmin katsoin valaistuun ikkunaan
unijaloin kuljin yli porraspuun.*

*On uni sunnuntain ja pyhä,
silti vanhat arvet polttaa yhä.*

Tään unessa nään,

unitupaan jään,

*ja liekit unen kynttilän jäi palamaan
kun herään arkielämään.*

Aune Jokela os. Ovaska, Harvio

60 vuotta sitten

Jo toinen evakko kesä oli aluillaan. Ennen koulun loppumista osallistuimme Suomi-Ruotsi maaottelumarssiin. Tervolan Lapinniemen eli kirkonkylän koulusta sain toukokuun 21p:nä 1941 päästötodistuksen. Vaikka vieraissa oloissa olimme, piti ajatella elämää eteenpäin. Isä kävi tietöissä ja viljeli talon maita. Meillä isommilla lapsilla oli hoidettavana kerhopalstat. Kolme omaa lehmää oli löytynyt, kuin sattumalta.

Meitä evakoita asui samassa talossa 26 henkeä. Meidän lisäksi Jaakkiman Kokonniestä Silasen perhe ja Ihalan kylän Juvosen perhe. Veljeni Väinö pääsi kerran pikaisesti käymään luonamme. Hän sai sodan sytyttyä komennuksen työvelvolliseksi ja joutui jäämään saman tien armeijaan. Pieni serkkuni neljä vuotias Reino Suokas, joka kesällä 1939 oli tullut tuttujien mukana Suomeen ja Lumivaaraan. Hän kertoi vanhempien jääneen rannalle itkien vilkuttamaan, kun laiva lähti Suomeen. Heillä oli suunnitelma tulla pian kokonaan pois Amerikasta. Evakkotien kokenut pieni mies palautettiin Tervolasta vanhempiensa luo.

Pohjoisen aurinko viipyi kauan taivaalla. Yöttömän yön aurinkoa ihailtiin. Pihan juhannussiivousta teimme ja itketti, kun naapurimme eli Silasen pojat tekivät lähtöä rintamalle. Se tuntui pelottavalta. He vilkuttivat meille lapsille ja sanoivat menevänsä valloittamaan Karjalan takaisin. Uutisia kuunneltiin ja toivoottiin pääsystä eli.

Toukokuussa 18 vuotta täyttänyt serkku Urpo halusi vapaaeh-

toisena rintamalle. Lokakuussa 1939 hän menetti äitinsä ja yksin jäätyään hän muutti meille Kumolaan ja enolaan. Omakoti Lahdenpohjassa jäi vuokralaisten asuttavaksi. Talo on tänäänkin pystyssä. Tervolassa oli joku sanonut Urpolle, ettet koskaan pääse äitisi haudalle. Emmekö koskaan enään näkisi Karjalaa? Niinpä poika lähti rintamalle, josta kolmen viikon kuluttua palasi takaisin - arkussa. Kaatui 13.9.1941. Ei päässyt Urpo käymään äidin haudalla. Nuori vainaja laitettiin Tervolasta tulemaan Lumivaaraan, missä hänet siunattiin sankarihautaan.

Eräs radio-ohjelma on jäänyt erikoisesti mieleeni. Toimittaja kertoi seisovansa Lahdenpohjan rannassa laivalaiturilla. Radiosta kuului laineiden liplatus. Se synnytti valtavan koti-ikävän. Ihan aisti Laatokan rantojen kesäisen tuoksun kotilahdella, ihan itketti. Olin päässyt isän mukana, usein laivalla kotirannasta Kivitieltä Lahdenpohjan torille. Sekin ranta oli siis tullut tutuksi.

Siivousjoukot pääsivät elokuulla menemään Lumivaaraan. Kaksi vanhempaa sisartani lähti siinä sakissa. Kumolan työ- ja siivousryhmä oli majoitettu pappilaan, koska omissa kodeissa asumista ei pidetty vielä turvallisena. Odottamamme iloinen viesti kertoi, että kotimme ja muut rakennukset olivat säilyneet. Lähtövakmistelut alkoivat. Kerhomaiden sato myytiin Tervolan Osuuskauppaan. Kukaan ei mennyt kouluun, itse olin saanut päästötodistuksen keväällä.

Saksalaisista ei Tervolassa tiedetty vielä mitään, kun ison talon, Pallarin poika naapurista saatteli meidät hevosella, kumi-pyörä kärryllä asemalle. Saman talon pappa oli ollut meitä vastassa sinä kirkkaana keväisenä pakkaspäivänä 1940, kun saimme ensi kosketuksen paikkakuntaan. Saattajamme jäi itkemään, kun nousimme junaan. Isä jäi eläinten kanssa tulemaan härkävaunussa. Mukana matkalla oli Karjalaan myös ostettu valkoinen lapinlehmä nimeltään Valkko.

Ei jäänyt selvästi mieleeni, mihin asti junalla pääsimme. Taisimme olla ainoat jotka jäimme autosta pois Tereskässä. Tuo hetki säilyy aina muistissani. Lämmin synnyinseudun rakkaus valtasi mielen. Se oli ihmeellinen hetki. Pienet kantamukset mukana lähdimme kävellen kohti Laatokan rantaa, kotiin. Askel tuntui kevyeltä ja kotiinpaluu ihmelliseltä. Se oli kuin satua tai unta. Kaikki talot matkan varrella olivat säilyneet. Autioina ne tuntuivat elottoman oudoilta. Kolmatta ikävuottaan lähestyvä pieni "kenraalimme" hyppeli iloisena, kuin aistien sen onnen tunteen. Välillä piti pikkumiestä kantaa tuolla noin kolmen kilometrin matkalla. Kun tulimme Hermannin Miinan talon kohdalle, pieni mies huudahti: Pakkanen. Oliko totta, että naapurin talon väri oli hänen muistissa? Ihmeellistä!

Kojonryhmää ympäröi korkea pystyaita. Meiltä jääneet laudat oli käytetty aitaan. Piha kasvoi pitkää heinää. Juonoselkäiset rotat ja hiiret vilistivät pihaheinät heiluen. Monista pesuista huolimatta vieras haju ei ottanut lähteäkseen huoneista. Oli aikamoinen siivo, jonka ryöstäjä oli jälkeensä jättänyt. Selvisi, että Otto ja Mattisedälle rakennettu uusi talo Kojonlahden toisella puolella oli säilynyt. Talo oli niin uusi, että siinä ei oltu vielä asuttu. Kaikki sato, jota pelloilta korjattiin kuului valtiolle. Perunaa sai kuokkia vähän itsellenkin. Kylä pysyi kauan hiljaisena, sillä monet palasivat vasta seuraavana keväänä.

Kojonlahden toiselle puolelle mejän lahenrantapellolle oli pudonnut vihollisen pienkone, jota me käimme tutkimassa, jotta "valkometallia" saimme siintä irroitetuksi. Se lisäsi jutun jännittävyyttä, kun tarina kertoi, että koneessa olleet 3-4 miestä oli haudattu siihen pellolle.

Elämää järjestettiin taas alkuun. Puutetta oli vähän kaikesta, mutta se ei häirinnyt. Luottavaisina ajateltiin elämää eteenpäin, olimmehan jälleen kotona. Innokkaina odotelimme Väinö-veljeä rintamalta kotona käymään. Äiti kertoi painajaisunista, joita näki.

Eräässä unessa rintamalta tulleessa paketissa oli Väinön rahapussista vuotanut verta. Se tuntui niin kammottavalta ja jäi mieleen.

Isä oli asioilla Ihalassa. Siellä oli toimisto, jossa hoidettiin pa-luumuuttajien asioita. Isä toi porsaan, emakon alun jota oli lähtenyt hakemaan. Mukana tuli muutakin, viesti rintamalta, sanoma jota pelättiin jokaisen sotilaan kodissa, ja nyt se saavutti meidät. Veli oli kaatunut 1.11.1941. Pikkuveli täytti marraskuun toisena päivänä kolme vuotta. Suru laskeutui perheemme, kotimme ylle. Äidin itku oli kuin tuskaista huutoa. Pelloitti ihan jaksavatko vanhemmat. Mistä he saavat voimaa jaksaa etenpäin? Antaisiko kotiinpaluu siihen voimaa. Pikkuveljellä oli suuri osuus perheemme jaksamiseen, sillä hän oli jokaisen silmäterä. Joulukuussa Isä haki Tervolasta korjattua kesän satoa. Sieltä vanhasta kirkosta löytyi veljeni arkku, josta se aikanaan saapui kotiin. Saksalaiset olivat tulleet Tervolaan.

Raskas ja surullinen syksy-joulu olivat takana päin, oli päästy uuteen vuoteen. Lehmille syötettiin selluloosaa. Perunapuuro oli vieraan ruokaa. Välillä loppui leipä. Rottia pyydystimme katiskoilla. Tökimme huutavat, vihaiset rotat rautarassilla kuoliaaksi katiskoihin. Puuha oli tosi inhottavaa, mutta eron noista rosvoista oli päästävä.

Maaliskuun 8 p:nä 1942 Lumivaarassa sankarihautaus kosketti läheisesti myös meitä.

Surullisen ja puuttellisen talven jälkeen koitti se ihana Karjalan kevät. Sinivuokot loistivat kotilehdoissa ja käet kukkuivat taukoamatta, niinkuin riemuiten kanssamme. Ilo alkoi palata Karjalaan ja väkeä palasi kotikonnuilleen. Tuli kylvön aika. Pääsimme omille pelloille kesäntöihin. Se tiesi että ruoka tuli riittämään ja Laatokasta nousi kalaa. Monet lehmät sairastuivat punatautiin. Isokokoinen eläinlääkäri kävi meillä. Oli juuri kirnuttu voita. Hänen mielestä kirnupiimä oli kuin linnunmaitoa, jota hän halu-

si juoda. Pellossa kasvanut Lapin ohra, uutisleipä, jota äiti pais-
toi, maistui maailman parhaimmalta leivältä. Sitä se olikin ja sai
syödä ihan kylläiseksi.

Jylinä rintamalta ja pommikoneet pitivät huolen, ettei sota pääs-
syt unohtumaan. Sodasta ei haluttu puhua, vaikka se olikin aja-
tuksissa aina läsnä. Hiljaisina tehtiin askareita ja rukoiltiin sotaa
loppumaan. Me tytöt uskalsimme tehdä veneretkiä Laatokan saa-
ristoon, ihan avoselän tuntumaan. Kirkkaalla ilmalla näki Vala-
mon kupolien ristien kimalluksen. Hakkasimme nimet erään saa-
ren rantakallioon. Näkyyköhän ne vielä siellä? Aina lauloimme
noilla veneretkillä. Ne olivat niitä sota-ajan lauluja, jotka kertoi-
vat kaipauksesta.

*Kauaksi kaipuuni laulun siivin,
lennä luokse ystävään.
Aatoksen aina kun luokseis hiivin,
kuiskaan sulle näin.
Muistatko armahain lähteissäin,
astelit silloin vierelläin.
Poskilles kuumina hiljaa vierii,
kaipuun kyyneleet.*

*Kaukana taistelun tiellä kuljen,
kärsin kestän vartioin.
Aatoksen aina sun syyliin suljen,
öisin unelmoin.
Katselen tähteä lentävää,
tyttöä muistan itkevää.
Luoksesi saavun taas unelmissain,
armas ystävään.*

Tämä laulu vie muistoissa aina Laatokalle ja noille ihanille
veneretkille. Niitä ei voi koskaan unohtaa. Sodan äänet olivat
loitonneet, kesäntyöt oli saatu päätökseen, sato korjattu jo tal-

teen. Oli tullut syksy 1943. Tänä syksynä aloin rippikoulun. Talvi oli kuin hiljaisuus, ennen myrskyä. Nuoria viestimiehiä oli Kumolassa. Keväällä kävimme vielä kaksi viikkoa koulua, ennenkuin toukokuun 28 p:nä pääsimme ripille. Meillä tytöillä oli mustat mekot yllä ja itselläni oli naapurin tädin mustat kengät jalassa. Ne vain kirkonmenon ajan, koska ne olivat vähän epä-mukavat jalassa. Kesä -44 oli ovella. Rintaman äänet kiihtyivät, alkoi tuntua siltä, etteivät asiat sittenkään ole niin hyvin kuin toivottiin. Töitä tehtiin pelloilla, mutta huoli alkoi painaa vanhempia. Tähestyspallot olivat usein Laatokan yllä. Desantteja liikkui vakoilemassa. Satapäiset pommikonelaivueet jyrisivät taivaalla. Ne tulivat aina Laatokalta, Elisenvaaraa tai Lahdenpohjaa pommittamaan. Pommien räjähtely vapisutti koko tienoota. Iltaisin pommituksia alkoi jo pelätä. Miehiä kutsuttiin lisää rintamalle. Juoksin Karpalomäeltä seuraamaan, kun Kiv'tien rannasta moottorivene haki miehiä, tuntui niin pahalta, että itkeä piti.

Kesän satoa korjattiin pelloilta. Heinät tuoksuivat jo ladoissa, oli viljojen vuoro. Mielet kävivät hiljaisiksi, epävarmuus painoi. Väsymys alkoi tuntua, mutta jaksettava oli. Elokuun illat hämärtyivät, hajuherneet tuoksuivat voimakkaasti ja kukat hehkuivat pihapenkeissä. Lämmin tuulen vire poskilla. Omenat kypsyivät puutarhassa. Tämä on rakkaissa muistoissa elokuulta 1944.

Illan hämärtyessä istuin usein aitan rappusilla, katselin pilvien kulkua elokuun kuutamossa. Itkien rukoilin ja lähetin pyyntöni tuonne korkeuteen, ettei tarvitsisi taas jättää kotia ja lähteä. Yksin vietin nämä hiljaiset hetkeni. Tunnen vieläkin, että olen tyttönen aitan rappusilla, hämärtyvässä, lämpimässä elokuun illassa.

Lähtökäsky tuli. Kuinka me kaiken jaksomme? Karjalan kansa oli taas karjoineen mieron tiellä.

Aino Uusimäki os. Suokas, Kumola

Takaisin Karjalan kotiin

Talvisodan jälkeen vuoden 1940 keväällä olimme saaneet ostaa pienen tilan Oulaisista. Ei se oikein mukava ollut, mutta jotenkin olo päästävä asumaan ja kokoamaan evakkotavaroita. Perhe oli ollut Kemin Lautiosaarella. Sieltä heidät löysin päästyäni sodasta siviiliin. Oli siis muutettu Oulaisiin ja minä jo toivorikkana kylvin toukoja Keski-Pohjanmaan peltoon. Se pelto sattui olemaan maantien varressaja kylän isännät poikkeilivat katsomassa, että mitä se Karjalan mies peltoon kylvää. Ompa komeaa vehnää, emme ikimaaailmassa ole nähneet noin iso jyväistä vehnää. Tämä on varmaan jotain ulkolaista siementä? Ei, vaan tämä on sieltä Karjalasta tuotu kotipellossa kasvanutta, sanoin. Vai kasvoi siellä tällaista vehnää, ihmettelivät. Kyllä se kasvoi siellä pohjoisessakin, mutta syyshalla tuli ja vei tuleentumattoman vilja, etti siitä mitään saatu. Toki ruis sentään valmistui ja saatiin siitä leipäjauhoja.

Seuraavana keväänä toukoajan jälkeen alkoi tiellä kulkea saksalaisia sotilaskolonnia pohjoista kohti. Jotain oli tekeillä. Juhannuksena tuli jo yleinen liikekannalle kutsu meillekin, joten oli taas lähdeittävä, kun isänmaa kutsui. Kuinka naiset pärjäilevät heinäkorjuussa, kun isäkin joutui olemaan Lumivaaran kunnantöimistössä Kemissä. Mummo oli saanut veljensä Jaakko Kopsan auttamaan ja myös isä sai vähän lomaa. Minä jouduin Oulun poikien kanssa Uhtualle ”savottaan”. Isäni heinäntekoloma loppui lyhyeen, hänet oli määrätty Lumivaaran kunnan päälliköksi ja kutsuttu järjestämään paluuta Lumivaaraan, vaikka ei ollut tietoa sinne pääsystäkään. Iivosen kanssa kahdestaan he joutuivat sitä suunnittelemaan, kun Simo Anttonen oli joutunut armeijaan.

Tuomari Aapo Linni kirjoitti kahdeksas elokuuta päivätyllä kirjeellä, että Ihala oli jo vallattu kuudes päivä elokuuta. Samoin kirjoitti metsänhoitaja Aappo Joukio ja sanoi meidän kotimme olevan pystyssä, mutta hyvin huonosiivoisena. Urho Kekkonen siirtoväenosaston päällikkönä oli lähettänyt Kemiin Lumivaaran kunnantoinmiston lähtömääräyksen Lumivaaraan. Sinne saivat lähteä vain työkuntoiset ihmiset siivous- ja sadonkorjuutöihin. Ensimmäinen 150 hengen joukko lähti 22. päivä elokuuta työvaatteissa eväiden kanssa Lumivaaraan. Kaikken oli otettava rokotus ennen lähtöä. Tämä joukko oli sitten saapunut linja-autoilla Parikkalasta Ihalan koululle, niin oli siellä olleen joukko-osaston päällikkö toivottanut heidät tervetulleiksi ja tarjonnut tulokahvit. He joutuivat majoittumaan Kopsan ja Härmän taloihin. Kylässä sattumalta ollut kansanopiston johtaja Matti Tuovinen piti Kopsan pihalla tulohartauden, jonka jälkeen kaikki lähtivät omiin kyliinsä töihin, siivoamaan ja korjaamaan satoa.

Vähitellen alkoi tulla lisää väkeä, vaikka kaikesta oli puutetta. Ei ollut kauppoja, ei kulkuneuvoja, postia, ei puhelinta, ei sähköä ei edes leipäjauhoja. Vähitellen kaikki alkoi järjestymään. Tuli kauppiaita, alkoivat junat kulkemaan, posti alkoi tulla ja mennä. Hirvonen sai myllynsä pyörimään ja niin saatiin jauhoa ja sähköä. Meidän perhe oli vielä Oulaisissa, kun Ihalan kodissa oli kaikki rempallaan. Keskuslämmityskattila oli rikottu ja tehty uunin rotisko kamariin. Ennen kun isäni sai kaikki kuntoon niin voitiin ajatella paluumuuttoa.

Äitini kirjoitti minulle rintamalle, että kansanhuolto on määrännyt meidät luovuttamaan heinät puolustusvoimille. Millä me siellä Karjalassa lehmät ja hevoset syötetään? Minä kirjoitin Oulaisten kansanhuollon johtajalle, että me tarvittaisiin heinät itselle, kun muutamme Karjalaan. Eihän siellä ole heiniä! Naiset ovat vähillä voimillaan tehneet ne heinät. Heinät säästyivät eväiksi. Joulunalusviikolla he saivat rautatievaunut Oulaisiin, Ihalaan muuttoa varten. Minulle ilmoitettiin, että pitäs tulla muuttotöihin. Loman kyllä sain, mutta liian myöhään. Menin suoraan Ihalaan. Sinne olivat jo kaikki tavarat tulleet ja vaunut oli jo kaikki

tyhjennetty. Kerrottakoon, että kun Tähti niminen hevosemme oli talutettu vaunusta ulos, niin oli se ryöstäytynyt irti ja laukannut suoraan kotipihalle. Hevonenkin oli ollut niin iloinen, kun pääsi kotiin. Meidän kolme lehmää täytyi sijoittaa hevosentallin, kun navetta oli vielä raivaamatta. Meillä oli pihassa säiliörehukuoppa. Se oli täytetty kesällä 1939.

Se näytti olevan avaamaton. Minä otin rautakangen ja hakkasin jäätyneen maan päältä pois ja sieltä löytyi ihan hyvin säilynyttä rehua. Oli nyt lehmille ja hevoselle heiniä ja rehuja. Lehmät lypsivät, että voitiin antaa maitoa naapurellekin, kuten ennenkin. Sauna oli ollut jonkinlaisena öljyn jakelupaikkana, koska tyhjiä öljytynnyreitä oli joka puolella. Uuninkin olivat purkaneet, Roinisen veljekset olivat jo muuranneet uuden uunin, vaan lauteita ei ollut. Laitoimme tynnyrien ja pukkien päälle lautoja ja niin siinä joulusauna tuli kylvetyksi. Pienet puuttet ja hankaluudet eivät meitä haitanneet. Oli vain iloinen ja kiitollinen mieli, että oli päästy kotiin.

Aarne Härkönen, Ihala

Jälleen evakkoon vuonna 1944

Olin silloin Käkisalmen eteläpuolella, Laatokan rannalla, Ylläppään niemessä, kenttätykki patterissa. Olimme lähteneet Ääniseltä perääntymään juhannuksena -44, kun linjat Kannaksella olivat pettäneet, niin meidät oli määrätty Laatokan puolustukseen. Evakuointisuunnitelmia tehtiin jo Lumivaarassa. Se oli meille karjalaisille sellaista painajaisten aikaa. Ihmiset kuitenkin tekivät töitään uskoen ja toivoen, koska vihollisen suurhyökkäys oli pysäytetty Ihantalaan. Rauhan neuvotteluja käytiin.

Syyskuun alussa näytti siltä, että kyllä me jälleen menetämme Karjalan. Pian tuli kotoa kirje, täällä evakuoidaan ja viljaa puidaan. Tule lomalle, jos vain pääset. Minä pääsin, kun oli työvoimapäälikön todistusloman tarpeellisuudesta. Minulla oli oma polkupyörä mukamani, niin pääsin heti lähtemään. Ei se 100 kilometriä ollut matka eikä mikään nuorelle miehelle.

Se loma oli vain viiden päivän pituinen. Saimi vaimoni, joka oli lomakutsun lähettänyt, ei ollut kotona. Hän oli joutunut viemään mummoni, Matti-sedän ja pienet tyttäremme turvaan Piek-sämälle serkku Ainon luo. Junassa, joka oli varattu sairaita ja vanhuksia varten. Me ajoimme tavaroita asemalle ja suoraan vaunuunkin. Aseman laanilla oli paljon ihmisten tavaroita ja lisää aina tuotiin. Lastausmiehet tekivät ahkerasti töitä. Kaikki oli saatu aikanaan lähetmään, osoitteena Ylivieska. Viljaa puitiin aina välillä.

Eräänä päivänä oli sian teurastus. Se oli minun ensimmäinen. Sika pantiin tiinuun ja oli hyvä särpimen apu seuraavana talvena. Lomani lopussa niitettiin pari vehnäsarkkaa. Vaikka ne eivät olleet ihan valmiita, ne puitiin pois. Sinne ne menivät tuo-

reena. Päätyivät kai sikuritehtaalle, kahvin korvikkeksi. Jaakkiman Osuuskauppa osti kaiken viljan. Ne ajettiin suoraan vaunuihin. Meillä puivat muutamat naapuritkin, kun meidän koneet olivat viimeksi paikoillaan. Palattuani lomalta oli patterillamme jo marssi edessä.

Eräällä tauolla kuuntelimme radiosta Tannerin puhetta. Kyllä se vähän sisua kuohautti. Väkevämmän voimalla ryöstettiin meiltä karjalaisilta maat ja kodit, kylät ja kaupungit. Täytyy vaan koettaa ottaa rauhallisesti vastaan, kaikki mitä annetaan. Mikä lie nee Jumalan tarkoitus? Hän ei voi hyljätä karjalaisia! Ei tämä maailma vielä tähän kaadu, vaikka tulevaisuudesta ei ole mitään tietoa. Pääasia, että Suomi säilyttää itsenäisyytensä.

Patterimme marssi jatkui pohjoista kohti. Toisen päivän aamina saavuimme Parikkalaan. Se oli minulle tuttua seutua. Minulla alkoi aivoissa sytkyttää, että jos pääsisin sille tielle, joka on ihalaisten evakkotie. Jos vaikka tapaisin kotiväkeä. Kysyin patterin päälliköltä: "Saanko tänäpäivänä ajella omia teitäni?" Hän sanoi: "Ajele vain, kun tulet illalla Kulenoisiin, jossa patteri yöpyy".

Lähdin pyörälläni sille tielle, joka tule Tyrjältä Kirjavalan kautta Parikkalaan. Tiellä tapasin jo tuttuja ihmisiä, jotka kertoivat kotiväkeni olevan tulossa jäljenpäinä. Nyt pyörä siihen suuntaan ja sieltähän he tulivat. Saimi vaimoni ajoi ensimmäistä hevosta. Hän oli tullut takaisin Pieksämäeltä ja heti joutunut hevoskuskiksi. Simo Kaartinen ajoi toista hevosta ja äitini hoiteli paria lehmää perässä. Heillä oli aivan liian suuret kuormat hevosille. Tie on ollut kovin mäkistä. Kuormia puolennettiin Kirjavalan Osuuskaupan makasiiniin. Siinä he saivat myös yöpyä, kaupanhoitaja oli äidille vähän vääränkoivun takaista sukua.

Heidän oli jatkettava matkaansa Kesälahden kautta Kerimäelle, kun suurempi tie Punkaharjulle oli varattu etelästä päin tuleville evakoille. Sillä tiellä olikin ollut suuria mäkiä. Siellä vastamäkin oli varattu miehiä auttamaan, kuormaa työntämään. Ne myötämät vasta pahoja olivat, kun kärryissä ei ollut jarruja ja kumipyörät olivat herkät kulkemaan. Erään pahannäköisen mäen päällä

Saimi huuti Simolle: “Minä en uskalla tästä ajaa”.Mäki oli jyrkkä ja mäen alla oja, jossa kapea silta.Simo huuti vastaan:”Anna männä vuan”. Niin siitäkin oli vuan mänty. Mitään vahinkoja ei ollut matkalla sattunut.

Kerimäellä heillä oli tiedossa tilapäiskortteeri Eino Turtiaisen kotona. Minä palailin sieltä Kirjavalasta yön kuluessa porukkaani, jonka löysin Kulenoisista eräälle pellolle leiriytyneenä. Kulenoisista patteri lastattiin junaan ja tuotiin Porkkalan rajalle.

Aarne Härkönen, Ihala

Ko myö Lumvoarast evakkoo lähettii

Äit ol leipää paistamas, ko Suokkaan “Veerti” Kojoryhmäst tul tuppaa: “Täälkös työ viel ootta, kaik muut on jo männeet.”

Olha sitä kaikenlaist valmistelluu jo jouvuttu tekemää, ko sova äänet vua läheniit. Yhtenäki iltan miu 8-vuotine Anja-siskoin kysy: “Mikä se tuota seinää jyskyttää?” Äit ei halunt pelotella ja vastas, et mikä hää lienöö, vaik hyvi ties tykkiin jyskee. Se kuului nii hyvi Laatokkaa pitki meil ast.

Kovemp kokemus soatii, ko ryssän konneet lenteliit vähävällii meijänkii yläpuolel ja äitilt ol jäänt yhten iltan tervapahviset rullaverhot laskematta alas. Sen verra se öljylampu valo pilkotti pimiäs, et hyö puottiit pommi meijä kalliol. Kyll ikkunat helisiit ja ovet rysky - ja valot sammu äkkiä - mut onneks muuta kauhiimpaa ei sattunt.

Nii, olha sitä tult jonkinlaist ohjetta viranommaisilt ja ratiost, et pittää pakata tavaroit ja panna niihi nimlappuloi. Mukkaa otettavaks vähä vaatteita ja yhe päivä evvää. Äit ol ommelt meil isommil lapsil, siskol ja miul (ikkää melkei kuus vuotta) reput. Kaksvuotisest Arvo-veljestäi ei olt minkää kantajaks. Meijä reppuloi pantii tietyst kaikkei tärkein niinku kummankii kaik nuket. Äiti matkalaukkuu pakattii isä uus puku, äiti vihree villamekko, meijä vaatteita, valokuvat, hopialusikat ja evvääks leipää, voita ja maitoo.

Enne tuota maaliskuista leivänpaistopäivää ol jo sika tapettu ja suolattu pyttyy. Lehmä män muihe kylä lehmiä mukan lumhankee ja pakkasee kahlaamaa ommaa evakkotaipalettaa.

Suokkaa veerti käi hakemas hevose ja tul sit hakemaa meitä. Äitilt jäi leivät uunii ja tapuntaiset pöyväl, ko pit nii kiireest männä rekkee. Myö sisko kans reppunei ja äit matkalauku kans Arvo kainalos. Muuta siihe kyytii ei sit sopintkaa. Kaik muuttavarat jäi kottii oottamaa, jos viraommaisiet kerkiisiit viel käyvä pelastamas jottai. Nii, ja äit vakust Suokkaal, et lampaat pittää ehottamast käyvä tappamas.

Meijät vietii Terskää yläkoulul, mihi ol kokkontunt muitaki kyläläisii vuottamaa linja-autokyytii Savonlinnaa. Kyytii ei kuulunt ja myö jouvuttii nukkumaa luoka lattial takki peitteenä. Mie kerkesi jo ehottammaa äitil, et lähetää kottii. Arvo riemastu, ko seuraavan päivän päästii linja-autoo ja ikkunast näki toisii autoi. Taiskii hää olla ainuu ilone siin joukos!

Savonlinnas myö jouvuttii olemaa päiväkausii Vaneritehtaal, mis ol ahast ja lapset itkiit koko aja. Sit meijät pantii junnaa ja ahasha sielkii ol, ko evakoi ol paljo ja sit viel sotilait. Myö Anjan kans nukuttii penkial, Arvo sai paremma paikan äiti sylis.

Lumvoaralaisii sijoituspaikka ol Simoniem lähel Kemmii. Miu mielestäi oikei ankii paikka. Meijät pantii asumaa yhtee maalaistaloo. Siel oltii nii siistii, et kallaakaa ei saant paistaa tuvas, äit paisto ulkon riimuksel. Yhten päivän pien veljmies puuhail tuvan hellan vieres ja kysy: “Äit, poanks mie nää hellaa?” mie muista sen viel nytkii! Hää ol repint irt kaik käit ja jalat jokkaiselt kuttaperkkanukelt ja viel rutistant ne! Siin män sisko ja miu viimene henkilökohtane ommaisuus!

Isä löys meijät sielt Simoniemelt. Hää ol käynt viel koton sen jälkee, ko myö lähettii. Milthä isäst mahto tuntuu, ko vast kaks vuotta sit ol saant valmiiks meijä uuve koin ja nyt pit jättää ryssil. Ei hää kyl iha sellasenna kottii vihohisel luovuttant. Isä kertoo, jot hää kaato lamppuäljyy lihapyttyy ja viljalaarii. Jäätyneel lantul hää rikko puhelime ja ration, kukkaruukut viskas ulos ikkunoihe läp.

Kemmii tuotii sellasii tavaroii, mitä ol saatu evakoituu Lumvoarast. Isä män katsomaa, olik siel mittää meil. Ja olha

siel äiti Ameriikast tuoma vihree arkku, ompelukone ja säkilline tilavaatteita, läpimärkii, ei viel kuitekaa hommees niiku niihe ketkä meitä myöhemmi ommaas löysiit. Mihi lie lehmä joutunt, lieks ees henkis säilynt. Niil Pohjalaisil ol kummaline tapa. Hyö muuttiit kesäks läävää! Pessiit sen muka nii puhtaaks, et siel passaa ihmisiiki assuu. Se aika ko lähen, ni äit sano: “Mie en läävää lähe, olkoo vaik kui puhas.” Nii myö muutettii etelää, Viitasaarel, ennenkö kesä tul.

Tällee se meijä ensimmäine evakkomatka sai alkuus kevättalvel 1940.

Inkeri Silvennoinen os. Nokelainen, Kumola

Evakkon

Maaliskuu 1940 myö lumvoaralaiset jouvuttii jättämää oma kotseutu niinkkö muutkii karjalaiset, toiset heist jo meitä aikasemminki.

Meijä pere: äit, Anja-sisko (8 v.), velj. Arvo (2,5 v) ja mie (6 v) vietii Savonlinnan kautta Simoniemel. Isä ol sovast, nii et hää ei olt muutos mukan. Ko isä sit tul Simoniemel ja myö ol saatu vähäset tavarat kokkoomispaikalt Kemist, ni myö lähettiiki etelämmäks, Viitasaarel Kesk-Suomee.

Viitasaarel myö tultii toukokuun tienoil. Siel ol jotenki iha mukavaki - kai se kesän tulo mieltäki pirist. Myö saatii asunto yhest isost talost, mis ol jo kaks muutaki evakkoperettä. Myö asuttii tuvas ja toiset evakot kahes kamaris. Toises kammarris asuva perreen äit käi keittämäs ruuvat siin meijä tuvas.

Meil lapsil män aika mukavast muihe lapsiin kans leikkiis ja sisko opettel siel ajamaa pyöräl.

Myö ol saatu peruna siemenii, mut siin talos ei olt viljeltyy peltoo, mihi niitä ois kylvänt. Niihi aikoihi selviskii, et meijä Matti-setä perreinee asu aika lähel. Heil ol maata vuokral ja nii myökii saatii juhannukse tienoil ne perunat heijä peltoo. Siel kyl monet viisastellit, et ei myö niist mittää saaha, vaa saatiipa iha säkillissii.

Niil tienoil kasvo hyvi mustikoi ja niitä myö äiti kans kerättii oikei myöntiiki ast. Arvoki ol mukan metsäs, mut hänest ol tietenki vaa harmii. Isän kans käytiä kalas Keiteleel ja saatiiki suurii ahvenii. Mie sai ussei olla isä mukan pyöräkyvyis.

Syksyl myö jouvuttii muuttamaa pois Viitasaarelt ja saatii asunto Konkikankaalt. Siin talon 10-henkisel perreel ol itsellää suur tupa. Meil hyö vuokrasiit ainoon kammariis talon toiset pääst. Kammar ol nii pien, et siihe ei sopint ko äitin ja isän sänky, meil sisko kans kyhätty laver, pöytä ja pystyuun, minkä ees ol pien hella. Talvel huone osottautu nii kylmäks, et veskii jääty ämpäris.

Saman syksyn sisko män kouluu toisel luokal. Talon lapsii ol mone ikäsii, heit ol koulus ja kapalois. Köyhii hyö olliit, sen näk kaikest. Täs vaihees isä ol saant töitä yhest myllyst, nii et leipää meil ol ja pullaaki.

Tammikuus -41 meil tarjottii sellasta pika-asutustillaa Kannuksest, Keski-Pohjanmaalt. Kevväl myö sit muutettiiki ensiks yhtee evakkojen jo kansottammaa talloo Lestijoen rannal Kannuksen kirkonkyllää.

Asutusvaliokunnan meil tarjooma tila ol parin hehtaarin kokone tilkku Kannuksen keskusta lähelt. Maa ol aika soista ja siin ol vaa vähä pelto. Isä alko rakentaa ulkorakennusta ja ko sauna ja pien saunakammar olliit melkei valmiit, ni myö muutettii ommaa kottii. Pienhä se ol ja sauna pit aina lämmitykse ja kylpemise ajaks tyhjentää sänkyvaatteist ja muust tavarast - mut mitäpä siint - oltiiha omas “tuvas”.

Ko läävä saatii kunto, ni ostettii lehmä ja pithä se kissaki olla. Miul on siint koist jäänt mielee se, ko yhten lauantain lämmitettii saunaa. No, siin nyt ei mittää kummallist olt, mut ko kiukaan yläpuol ol yhtäkkii hehkuvan tulipatsaan, ni siin säikähtiit aikuisetkii. Savuhormin olt putki otti ja sulii keske kaike. Putki ol niitä sota-ajan tuotteita.

Kannukses myö ei keritty montaa kuukautta asumaa, ko tul tietö, et myö päässäki takas kottii Karjalaa.

Alettii valmistella taas lähtöö, mut tälkertaa oikei mieluista. Lokakuus saatiiki sit lupa lähtii oikiihe ommaa kottii Kumolaa.

Inkeri Silvennoinen os. Nokelainen, Kumola

Karjalan kotiin takaisin

“Myöhä lähetää kottii, meitä ei enää pijättele mikkeä tääl”, lausahti äiti, kun paluulupa 15.9.1941 oli hänen kädessään. Siinä eivät auttaneet varoitukset tulossa olevasta talvesta tai suoranaiset kiellot, ettei lapsiperheiden pitäisi vielä palata takaisin vallatuille alueille.

Ennen nyt koittanutta hetkeä oli perheemme ollut kevättalvesta 1940 ”mierontiellä” ja tehnyt kierroksen: Savonlinna, Simoniemi, Viitasaari, Konginkangas ja keväällä -41 pysähtynyt Kannukseen Keski-Pohjanmaalle.

Asuimme ensin isossa talossa Lestijoen varrella. Taloon oli majoitettu muitakin siirtolaisia. Saimme sitten pienen tontin mättäikköistä, soista koivuvarvikkoa Kannuksen kirkonkylän reunamilta. Tähän isä alkoi rakentaa, ensin ulkorakennusta. Sen valmistuttua muutimme pienen pieneen saunakamariin. Ahdasta oli, perheeseemme kuului sentään viisi henkeä, joista Anja oli yhdeksänvuotias, minä seitsemän ja Arvo-veli neljävuotias. Saunaakin käytettiin asuintilana silloin, kun ei kylvetty. Toisessa päässä rakennusta asusti lehmä. Oli kuitenkin “oma tupa ja oma lupa”.

Kaikki muuttui, kun tieto Karjalan takaisinvalloituksesta levisi. Nyt päästään kotiin! Jos vanhempien ilo oli suuri, niin kyllä me lapsetkin riemuitsimme. Vihdoinkin kotiin - ajatus ihan huijasi! Tuo kannuslainen evakkokotimmehan ei ollut mikään oikea koti. Sen jättäminen ei tippaakaan surettanut.

Alkoivat muuttojärjestelyt. En tiedä, rokotettiinko muuta perhettä, mutta ainakin minun isorokkorokotuksesta on todistus, joka

on päivätty 18.8.41. Se tiedettiin, ettei Kumolassa ole vielä kaup-
paa, joten ruokatavaraa täytyi varata paljon, kaikki mitä korttiann-
oksilla saatiin: jauhoja, hiivaa, suolattua lihaa, perunoita .. tuli-
tikkuja... Ostimme myös toisen lehmän, jotta maitoa olisi silloin-
kin, kun toinen lehmä on ummessa. Mukaan pääsi myös
töpöhäntäinen Nöpö-kissa - erinomainen hiirenloukku. Vähäiset
huonekalumme, vihreä amerikanarkku, ompelukone ja polkupyö-
rä saivat oman sijansa härkävaunussa.

Jätimme iloiset hyvästit naapurillemme Sepän perheelle ja isä
meni eläinten turvaksi härkävaunuun, me muu perhe
henkilövaunuun. Matka kohti rakasta kotiamme oli alkanut suu-
rin odotuksin.

Oli lokakuinen iltapäivä, kun juna pysähtyi Ihalan asemalle.
Sitten kävi selville, ettei ollut minkäänlaista kuljetusta Kumolaan.
Vietimme kylmän yön aseman penkeillä, takit peitteenä, aamu-
palana voileipää ja maitoa, lehmät kun olivat mukanamme. Äiti
ja me lapset saimme seuraavana päivänä kyydin kuorma-autossa
kirkolle, mutta isä tavaroiden kanssa joutui jäämään vielä Iha-
laan. Kissa jäi hartaasti naukuen katsomaan perheen perään härkä-
vaunun ovella, kun me lähdimme.

Auto jätti meidät yläkoulun luo, josta matkaa kotiimme oli kaksi
kilometriä. Vaikka oli vasta lokakuu, oli satanut ensilumen su-
laan maahan. Lähdimme tarpomaan kohti Kylälammen rantaa,
jossa kulki oikopolku Salmen ryhmään. Syksyinen päivä oli hä-
märä ja väsyttikin, mutta siitä ilosta, että olisimme menossa ko-
tiin, heläytin siskoltani oppimani laulun “Kotilammen lainehilla
sorsa pieni souta”. Jo näkyy kotitalon punainen pääty lammin
takana! Kiire, kiire, on kiire päästä perille! Hämärän huntu ver-
hosi valkoiseen pukeutuneet kunnaat, talojen katot ja puut. Koti-
seutu tervehti tulijoita juhlapuvussaan!

Pihaan tultuamme näimme, että meidän leikkimökkimme oli-
vat ryssät pudottaneet alas kalliolta. Siinä se makasi katollaan.
Tupa oli tyhjä, tapetit seinäpahveineen oli revitty pois, mutta
tapettirullia näkyi lattialla. Lienevätkö ryssät aikoneet käydä ta-

loksi. Ikkunatkin oli korjattu, isä kun oli viimeksi kotona käydessään rikkonut ne heittäen ulos kukkaruukut ja jäätyneet lantut ikkunoiden läpi.

Juoksentelimme tyhjissä huoneissa, oli kylmää, huokuminen tuntui ja näkyi. Äiti löysi halkoja ja niin saatiin tuli hellaan ja lämmintä juotavaa. Kaikeksi onneksi oli isä onnistunut saamaan kyydin tavaroille ja hänkin oli pian kotona. Näin nukkui koko pesue ensimmäisen yönsä oman kurkihirren alla.

Valkeni ensimmäinen aamu. Hieman kylmästä jäykin jäsenen nousimme lattialle asetetun postelin päältä. Silti tämä oli kuin juhlaa Ihalan asemalla vietetyn edellisen yön jälkeen! Saatiinhan se tupakin lämpimäksi vähitellen. Huoneet siivottiin, kukin tavaralla löysi paikkansa ja pian levisi leivinuunista paistin ja ohraryynipuuron tuoksu.

Eräs hyötykin aikaisin tulleesta lumesta selvisi, kun äiti tutki kasvimaata. Ryssät olivat istuttaneet siihen perunaa, joka oli kasvanut hyvin, mukulat olivat suuria. Koska maa ei ollut jäätynyt saimme jonkin verran perunoita omien, matkalla paleltuneiden tilalle. Pakkanen vain yllätti niin nopeasti, ettemme ehtineet kaihvaakaan niitä ylös kuin osan.

Lehmien kohdalla tilanne näytti toivottomalta. Ei ollut syötävää. Ne evakot, jotka olivat palanneet aikaisemmin, olivat hamstranneet itselleen viljaa ja heinää, mutta meidän lato oli jätetty melkein tyhjäksi. Vain vähän heikkoa, karheaa rantaheinää oli jäljellä. Ei auttanut muu kuin myydä toinen lehmä, jotta toiselle olisi edes jotakin syötävää. Lisäravinnoksi ostettiin selluloosaa. Sitä sai isoissa paaleissa pieniksi liuskoiksi silputtuna. Näillä eväillä ei lehmä paljon lypsänyt. Poikimisen jälkeen huipputulos oli kolme litraa! Siitäkin Kansanhuolto vaati luovuttamaan, kun eivät uskoneet, että lehmä voisi lypsää niin vähän. Lehmä vain laihtui ja laihtui. sen kaulasta lähti karva. Keväämmällä, kun koivun latvat jo punertuivat, vei äiti koivunoksia syötäväksi ja nekin kelpasivat. Ensimmäisten ruohotupsujen ilmestyttyä alkoi lehmäkin piristyä.

Paljon paremmin ei tilanne ollut meidän ihmisten kohdalla. Mukana tuotujen ruokien vähentyessä piti ryhtyä miettimään, mistä saisi lisää. Kumolassa ei ollut kauppaa. Isä oli innokas metsästäjä, joten jäniksiä ja metsälintuja oli sentään usein ruokapöydässämme. Sukulaisemme Leinosen Einari toi meille silloin tällöin, salaa jauhopussin. Lahdenpohja oli lähin paikka, jossa oli kauppa. Sieltä isä kävi polkupyörällä ostamassa, mitä sattui saamaan. Kerrankin leipä oli täynnä rotan ulosteita ja syödessä ratisi hiekka hampaissa. Kevätpuolella oli isän kunto heikentynyt, joten parinkymmenen kilometrin pyörämatka alkoi ottaa koville. Tulomatkalla alkoi heikottaa. Reppu oli kuitenkin täynnä leipää. Mitäpä siinä muuta kuin pientareelle istumaan ja puukolla leipää veistämään. Niin hän selvisi taas kotiin asti.

Vaikka muu väki nälkää näkikin niin oli joukossamme yksi, joka ei kuulunut ryhmään. Se oli Nöpö-kissa. Mikäli hiiret ja rotat olisivat ihmisten ruokaa, ei olisi ollut hätäpäivää. Nöpö kun pyydysti niitä suorastaan röykkiöittäin. Näin hyvän metsästäjän saadessa poikasiasa, olivat ne tosi haluttua tavaraa.

Talvella oli kova pakkanen ja paljon lunta. Sähköä ei ollut. Valon lähteenä toimi karbidilamppu. Siinä oli kirkas valo, mutta haju oli vähemmän miellyttävä. Lisäksi sen pelättiin räjähtävän. Ulos ja läävään mentäessä kannettiin öljylyhtyä.

Koulut eivät vielä olleet alkaneet, joten meillä lapsilla oli paljon aikaa olla ulkona. Anjalla ja minulla oli isän tekemät tervatut puusukset ja Arvolla kelkka. Eräänä päivänä hiihtelimme Laatokan jäällä, kun huomasimme pienen paketin. Meitä oli varotettu desanteista, ja miinoista, joita voivat olla minkälaiset pikkuesineet tahansa. Emme siis koskeneet pakettiin, vaan haimme kelkan ja nostimme sen kepeillä kelkan päälle. Pihalla ryhdyimme aukoimaan löytöämme kepejä käyttäen, ei räjähtänyt! Paketista putosi - siemenpusseja -! Erään päällä luki "Neito luonnon helmasa". Kylvimme siemenet kukkapenkkiin keväällä ja niistä kasvoi kauniita sinisiä kukkia.

Valoisat, pitkät kevätpäivät toivat uutta uskoa paremmasta

huomisesta. Aina keväisin nousivat kalat kutemaan Lammelle sen ja Laatokan välistä Kivisalmea pitkin. Isä oli jostakin saanut katiskaverkkoa ja teki siitä katiskoita. Kun pyydykset saatiin veteen, helpottui ruokatilanteemme heti. Kalaa tuli niin paljon kuin jaksoimme syödä. Satkaa ei tarvittu, koska joka päivä sai varmasti tuoretta kalaa katiskasta.

Huhtikuun lopulla saatiin Maatalousministeriön korvaus-obligaatioita vastaan Maanviljelysseuralta siemenviljaa. Saatiin myös juurikasvien ja perunan siementä. Sotilashallinnon traktori kävi muokkaamassa pellot. Alkoi kevätkylvöjen aika.

Vähitellen alkoivat naapurimmekin palaila koteihinsa. Siskon kanssa olimme iloisia, kun lapsettomat naapurimme Antti ja Elsa Pakkanen myivät talonsa Pölläsen perheelle, jossa oli samanikäisiä lapsia. Meistä tuli heti ystävyksiä. Kävimme toistemme luona päivittäin. Leikimme pallopelejä ja sateisina päivinä postikorteilla “väriä” tai “kuvaa”.Kauppakin tuli jo Tereskään, joten pääsimme ostoksille. Karamellejä ei ollut, mutta asiaa toimitivat “namimurut”, tarkemmin: kuivattua, muruiksi leikattua porkkanaa. Myös punainen “puuronkastike” oli makeaa, jota voi syödä sellaisenaan tai veteen sekotettuna siitä sai jonkinlaista sop-paa. Mitään hedelmiä ei tietenkään ollut.

Pääsimme aloittamaan Anjan kanssa kotileikit, kun isä oli hinannut ensin leikkimökkimme takaisin pihakalliolle. Mökkileikeissä pikkuveljestä oli pelkkää haittaa, hän kun ei tahtonut tehdä sitä, mitä me halusimme.

Odotettu kesä saapui aikanaan. Sen myötä elämä muuttui monellakin tavalla. Auringon lämmittämässä kallioiden koloissa kypsyivät punaiset mansikat. Heinään helminauhaksi pujotettuina juoksimme näyttämään niitä äidille. Ensimmäiset mansikat!

Omena-lehmä ja sen vasikka olivat päässeet ulos nuoraan ja ne nauttivat vihreästä ruohosta ja auringosta aivan silminnähdessä. Selluloosan ja olkiappeensyöminen oli loppunut, mikä näkyi maidon määrässä välittömästi. Vaan sitten Omena sairastui punatautiin. Oli pakko saada lääkäri katsomaan lehmää. Lääkitys on-

nistui ja Omena selvisi hengissä. Kerrottiin, että pohjoisesta tuodut lehmät eivät kestäneet punkkeja, joihin Karjalassa kasvaneet olivat tottuneet. Monet kuolivat. Pulleaksi itsensä syöneitä punkkeja nypittiin pois myös kissasta. Nöpö ei sentään sairastunut.

Laatokan vesi ei vielä ollut kunnolla lämmennyt, kun tiukkasimme äidiltä lupaa päästä uimaan. Lampi oli kyllä paljon lähempänä, vain kalliota alas pihasta, mutta ranta oli jyrkkä eikä sinne ollut lupa mennä. Rantamme Laatokan puolella oli matala, tosin savinen. No, pieni possumme nautti savesta ihan varmasti kanssamme peuhatessaan. Se halusi aina tulla mukaan ja juoksi viimeisenä perässämme, kun kipitimme polkua pitkin rantaan.

Monissa perheissä oli kaneja, joita kasvatettiin syöntiä varten. Meille hankittiin harmaa Pupu leikkikaveriksi. Naapurissa oli Pekka-kani, joka kävi meillä kylässä. Pian meidän Pupulla oli iso perhe. Pekka tuli ihan oma-aloitteisesti tuon n. 300:n metrin matkan ja oli hauska katsella, kun se palasi kotiinsa pientä ylämäkeä. Maastossa sitä ei harmaan turkkinsa vuoksi juuri erotettu, mutta valkoinen hännän alus vilkkui iloisesti, kun Pekka ”löksi” mäkeä ylös.

Suuri ilon aihe olivat omasta maasta saadut ensimmäiset perunat, porkkanat ja kurkut. Varhaiset omenalajikkeet, viinimarjat ja luumut alkoivat valmistua. Metsästä saatiin mustikoita. Kun kaupasta vielä saatiin korttiannokset, niin elämä alkoi jo tuntua varsin mukavalta, vaikka pula-aikaa elettiinkin.

Oman pellon antimia olivat kaura ja vehnä. Vehnä jauhettiin kuorineen, joten ensimmäiset pullat olivat tummia, mutta - ah - miten hyvältä ne maistuivatkaan!

Perunasato oli runsas, joten osasta ”raaskittiin” tehdä perunajauhoa. Sitä tarvittiin mustikkasopan ja -piirakan valmistuksessa. Peruna oli myös tavallisinta piirakan ja tapuntaisen täytettä.

Elokuun lopulla alkoi koulu. Anja meni yläkouluun opettaja Solehmaisen luokalle. Minä aloitin alakoulun opettaja Aino Pajasteen luokalla. Olin jo 8-vuotias ja siten vuoden myöhässä,

koska koulu ei edellisenä talvena vielä toiminut Kumolassa. Osa-
sin kuitenkin lukea ja kirjoittaa, joten pääsinkin suoraan toiselle
luokalle. Koulun keittolaa ei tässä vaiheessa ollut, siispä koulu-
laisilla tuli olla mukana eväät. Ensimmäinen käsityö oli pul-
pettiliina. Sitä pidettiin pulpetilla maitopullon ja voileipien
alustana, ruokaliinana. Kussakin pulpetissa istui kaksi oppilasta.
Kannessa oli reikä mustepulloa varten. Mustekynän jälki kuivat-
tiin imupaperilla. Tavallisimmin käytettiin lyijykynää, jolla kir-
joitettiin ja tehtiin laskut vihkoihin. Lukukirjana toimi aapinen.

Vähitellen oli päästy lähes “normaalin” elämän alkuun. Pula-
aikaahan elettiin koko Suomessa. Niukkuus monien hyödykkei-
den osalta opetti tarkaksi ja kekseliääksi:

Käännettiin vanhoista vaatteista nurjapuoli päälle päin tai niistä
ommeltiin lapsille vaatteita. Uusiin kumiteriin liitettiin vanhat
saapasvarret. Tallukkaita ommeltiin lumpuista. tietenkin
huopatossut ja monot olivat haluttuja, jos niitä sai. Kahvia
paahdettiin voikukan juurista ja viljasta. Saippuaa keitettiin
teurasjätteistä lipeäkiven tai itse keitetyn tuhkalipeän avulla. Val-
mistettiin kotona pytyt ja huonekalut.

Kaikki se, mikä voitiin kasvattaa, hankkia tai valmistaa itse,
paransi elämän laatua.

Lumivaaran yhteiskunnallinen toiminta, kauppa, kirkko, posti
aloittivat pikkuhiljaa vuoden 1942 aikana.

Suuretkin puutteet tuntuivat mitättömiltä sen ilon ja onnen rin-
nalla, kun pääsimme omaan kotiin takaisin. Kotiin, jonka uskoim-
me jo menettäneemme.

Inkeri Silvennoinen os. Nokelainen, Kumola

Sotalapseks Ruotsii

Meil karjalaisil ei riittänt se ensimmäine evakkoolähtö. Saarnaaja Anni Kormano alko puhheissaa ennustaa, et myö lähetää viel toiseki kerra. Ihmist olliit vihasii, eihä sellasta kukkaa halunt uskoo.

Lumvuoarast alettii viijä lapsii sotaa karkuu Ruotsii. Meijäkii perhees mietittii, et jos miut ja Arvo-veljein (7-vuotta) lähetettäs. Yks meijä täti ko sano äitil, et mite sie voit lapsees vieraase maaha lähettää, ni mie olin hänel vihane. Mie tahoin lähtee, vaik en millokaa olt äiti helmoist pois olt. Minnuu eivät ois ottaneetka, ko mie olin liia vanha (10-vuotta), mut äit sano et sit ei lähe Arvokaa ja se tepsi. Sit ko tul jo selväks, et evakkooha sitä taas lähetää, ni äit ja isä päättiit laittaa meijät Ruotsii.

Puolesvälis syyskuuta 1944 isä ja äit olliit hevosel saattamas meitä Jaakkima asemal. Jokkaisel lähtijäl ol ripustettu kaulaa ruskia pahvilappu, mihi ol kirjoitettu asiaommaise tiijot. Pienes laukus ol meijä molempii malline ommaisuus.

Ensiks meijät vietii Vaasaa. Siel myö jouvuttii täisaunaa. Pojilt ajeltii pää paljaaks. Kaik vaatteet pit heittää pois ja ne vietii kuumennettavaks silaikkaa, ko koko iso lapslauma ol saunas.

Vaasast jatkettii matkaa Etelä-Ruotsii, mis myö jouvuttii karanteenii Lunsbrunn-nimisel paikkakunnal. Silt ajalt (20.9.44) on säilynt, kaks vuotta kouluukäyneen tyylil kirjottammai kortti: “Olemme saapuneet tänne Ruotsiin ja voimme hyvin... Me olemme saaneet karamelliä täällä ja vähän suklaata oletteko te saaneet yhtään... Jos Äiti ja Anja ei ole siellä kun he lupasivat, niin olisitteko hyvät ja laittaisitte tämän kortin Alavieskaan en

tiedä muuta osotetta”. Kortti nähkääs ol osotettu Kannuksee, mis myö ensimmäisel evakkoreissul oltii viimeks asuttu.

Karanteenis olles myö kaik evakkolapset saatii uusii vaatteit. Lainaus kirjeest 30.9.: “...kaksi mekkoa kolmet pitkät sukat, nilkka sukat, hatun takin kintaat, mono kengät oikein hyvät, vaate kengät kaksi paitaa ja muut alusvaatteet, en muistakaan kaikkia mitä sain...” Siin sitä tuns itsees oikei varakkaaks!

Karanteenilaisin myö ei saatu männä aijatun piha-alueen ulkopuolel ja ihmiset käi katsomas meitä ko elläintarhas. Sit yks täti tul meijä huoneeseen ja näytti käsil, et hää halluus miut heil. Ja kahe päivä pääst hää tulki hakemaa minnuu. Käi vaa silviisii, et ko Arvo pit jäähä sinne, ni hää rupes itkemää ja hakkas ovvii nii ett minnuu ei voitu sillo viijäkkää. Jonku päivän pääst haettii sallaa!

Miu sijoitusperhees ol vanhempii lisäks 3- ja 6-vuotiset lapset. Vaik mie nii innokkaast olin Ruotsii lähtent, ni kotikävä otti kovil. Itketti mahottomast ja ko mie siin ikkuna vieres istu ja tuijotti vastapäist talloo, ni muistan viel 50 vuuve päästkie, et siin seinäs luki “Manufaktur Affär”. Kirjees äitil ei ikävist kirjoiteltu: “Täällä on hyvä ruoka... Minä olen auttanut tätiä pesin tänäpäivänä asteita... Hyvin olen tähän asti tullut toimeen vaikka kaikki puhuvatkin ruotsia... Minulla on oma huone”.

Mie kerkesi olla Hammarströmi perhees vaa viiko, ko selvis, et mie olin saant kurkkumätätartunnan. Ja nii miut vietii sairaalaa pariks kuukauveks. Ensiks mie jouvvin ruotsalaistätie kans sammaa huoneeseen ja hyö hemmottelliit minnuu keikenlaisel hyväl. Sit miut siirrettii suomalaislapsii kans ja tätit sai kiello, et miul ei saa tuuva mittää, ko toiset ei saaneet. No, mitä nyt iha vähä hyö sallaa toivat.

Jouluks mie pääsi takas sinne perheeseen. Ol selvint seki, et Arvo ol sijoitettu pari tunnin junamatka päähä miust. Ruotsis olost on vissii joulu jäänt parhaite miu mielee. Koton ei olt sota-aikan eikä ennekää totuttu monnii lahjoi ja monenlaisee juhlimissee. Siel on luciat, kuusjuhlat, laste perhejuhlat ja paljo lahjoi (kirje

25.12.): “Hei Äiti ja Isä. Nyt on jouluyö pyhä eilenä oli jouluaatto ja joulupukki kävi toi paljo lahjoja. Leninki kankas kanin nahka hattu, pieni arkku sininen siinä kukkia, kolme laatikkoa suklaata helmet ja rintaneula norsu, rahaa suomenrahassa neljä kymppiä... lahjoja oli yksitoista...Kyllä se suomen pukki on köyhä...”

Helmikuus matkustin Arvoo katsomaa. Hää ol suures maalaistalos ja renkipojan kans viihty tallis ja lääväs. Myö saatii haastaa suomee pitkäst aikaa. Äitil mie kirjoti: “Siellä oli hauskaa...Arvolla on paljon leikki kaluja... Arvo tulee käymään täällä kun on lämmimpi.”

Toukokuus ol miu kieltautoin jo “vankka”: “Minä osaa haastaa ruotsia niinkuin suomea.”

Hammarströmi tät lähetti usiast pakettiloj Suomee. Tääl ko ol kaikest pula. Kirje 29.5.45: “Me lähetimme paketin, siellä oli Rihmarullia uusi leninki Anjalle, sukkaa, esiliinoja, Äitille mekkoja, Isälle paita, sokeria, voita, kahvia. Äitienpäivä kortti.”

Kesäl mie tein pientä bisnestä: “...Me olemme keränneet mustikoita. Minäkin olen kerännyt yli kolmen kymmenen litran kaikkiaan. Ja olen myönyt neljätoista litraa mustikoita, toissa päivänä möin kahdeksan litraa ja minä säästän rahat...”

Elokuus alko koulu. Arvoki män kouluu. Alko tuos vaihees miu suomenkiele kirjotukses tuntuu jo ruotsi: “..Hän (Arvo) on soittanu tänne ja tykkäsi hauska aloittaa koulun käynti.”

Kauvva ei kouluu keretty käyvä, ko myö syyskuus lähettiiki takasi Suomee. Meijä vanhemmat kutsuit meijät pois ja myö oltii itseki koko aika oltu sitä mieltä, et Ruotsii myö ei jäähä.

Matkast miul jäi mielee, ko myö Vaasast junal mäntii Kannuksee, ni myö haastettii ruotsiks ja ihmeteltii, mite rummaa ruotsii tääl suome puol osattii. Junas tuntu olevan aika paljo suome-ruotsalaisii ja hyö haastoit ruotsii vähä eri taval ko myö.

Isä ja äit ei olleetkaa saaneet meijä tarkkaa tuloaikkaa ja nii yks tuttu täti “kuittas” meijät Kannuksen asemal. Isä ol just lähtent kottii päi, ko näk junan mänevän ja palas kiireest asemal.

Nii myö Arvo kans tultii meijä perhee kortteerii. Se ol mahotoma iso tupa Raasakka-nimises talos Lestijoe varrel. Vähä outooha se kaik alus ol, ko olosuhteet olliit nii kokonaa erilaiset. Ihmine tottuu helpost kaikkee hyvää, puutteeseen huonommi.

Myö haastettii Arvo kans keskenää muutamii päivii ruotsii, sit kiel muuttu suomeks. Ja tuntu nii mukavalt, ko saatii olla koton isän, äitin ja siskon kans, vaik oikiihe kottii Kumolaa ei päästykkää.

Inkeri Silvennoinen os. Nokelainen, Kumola

Paluu Touvotlahteen

Isäni Simo Rapo syntyi Matin ja Katriinan nuorimpana eloon jääneenä lapsena 10.07.1881 Kumolan kylässä, Rapolan ryhmässä kuten sanottiin. Vanhempani vihittiin 12.06.1904 Jaakkimassa. Elivät samaa taloa äitinsä Katriinan ja veljensä Lessin kanssa, kunnes veljekset ostivat äidiltään, eläkettä vastaan talon ja sitten erosivat toisistaan. Simo muutti Touvotlahteen ja rakensi sinne talon. Äitini Maria oli 19 vuotias nuori vaimo. Mantereella elänyt nuoruutensa, nyt joutui saareen ja rantaan elämään. Elämä tuntui kovin erilaiselta. Kerran tultuaan nuotalta valitti äitini kylmyyttä. Hän sairastui kovaan kuumeeseen. Kuumeen laskettua todettiin, että hän ei pystykään enää kävelemään. Lääkärit totesivat, että muuten on terve, mutta ei vaan kävele. Parhaimmillaan liikkuminen sisällä tapahtui jakkujen avulla. Onnettomuudet kasaantuivat. Isä-Simo kuoli miehuusiässä lääkärien leikkauspöydälle. Vanhin veli jäi sortuvan lankkutaapelin alle Lahdenpohjassa. Seitsemän luuta poikki. Rullatuolissa hän eli toimeliaana elämänsä.

Talvisota on pyyhkäissyt Karjalamme ylitse. Nyt elämme evakkona Kalajoella. Täältä meille on varattu maata ja puita on jo kaadettu rakennuksia varten. Jälleen jylysevät tykit maailmalla. Saksalaisten salamahyökkäys Neuvostoliittoon on alkanut.

Radiosta kuulemme Suomen liittyneen mukaan tähän leikkiin. Pian sieltä luetellaan vallattujen pitäjien nimiä. Elokuussa oli Lumivaaran vuoro vapautua. Silloin alkoi odotus koska päästään kotiin. Onko koti siellä miten säilynyt? Siivous porukalta kuuluaan erilaisia viestejä. Suurin osa taloista on pystyssä mutta kaikesta on suunnaton pula. Viranomaiset estelevät lähtijöitä.

Syksy onkin jo niin pitkällä, että saareen ja kotiin ei päästä kumminkaan. Jäämme odottelemaan kantavia jäitä ja rekikelejä. Varustaudumme lähtemään matkaan tammikuussa. Paalaamme heiniä. Säkitämme kauroja sekä ohraa ja käytämme niitä myllyssä jotta olisi jauhoja talveksi. Mitenkä saisimme perunat paleltumatta Karjalaan? Hankimme toisen lehmän.

Kalanpyydykset otamme tietysti matkaan. Uskomme ja tiedämme, että Laatokka pitää saaristolaisen kalassa, oli sitten kesä taikka talvi.

Oli tammikuu jo puolessa välissä, kun saimme tiedon, että Oulaisten asemalla on härkävaunu meitä odottamassa. Vaunu vaan oli jääkylmä. Asemamies lupasi hankkia kamiinan vaikka mistä. Toi vielä liiteristään paljon halkoja vaunuun. Matka saattaisi kestää monta päivää. Oli jo iltamyöhä, kun vaunu nytkähti liikkeelle. Lämmin ja yksirytmisen kolkunta vei kaikki uneen. Äiti valvoi kipinämikkona. Eräällä asemalla vaunu tärähti rajusti. Yhä rajumpia töytäisyjä seurasi toisiaan. Pian olivat persellään niin eläimet kuin ihmisetkin. Tätä menoa ovat pian muusina koko vaununväki. Mene Helge sanomaan asemalle. Kun ulkona näin veturin tavaravaunujen edessä, juoksin sinne ja kerroin asiani veturinkuljettajalle. Pirs-katti, ettei kukaan maininnut, että on elävää tavaraa vaunussa. Tämä on tavarajuna ja me joudumme vekslaamaan vaunujen kanssa asemilla. Kiittelin veturinkuljettajaa kovasti luvatus-ta kohtelusta.

Mitä etelämmäksi tultiin, sen enemmän oli pysähdyksiä. Viimein ikuisuudelta tuntuvan ajan jälkeen olimme seisomassa Elisenvaaran asemalla. Kuin kotiin olisi tultu, kun juna pysähtyi Ihalan asemalle. Vaunun tyhjentämisellä vaan tuntui olevan suunnaton kiire, sillä niistä oli huutava pula.

Lähdin veikan kanssa kuulostelemaan ja kyselemään kuorma-autoa. Yksi lupasikin tulla, kun vain joskus kerkiää. Hän tuo heinät ja muut tavarat aikanaan Kumolaan. Lastasimme reen täyteen tavaraa ja lehmät sidoimme reen perään. Äiti ja siskot olivat kuorman päällä, jota veikka ajoi. Minä taluttelin Poju-var-saa perässä. Moni päiväisen matkustamisen johdosta hevoset ja lehmät

olivat kuin humalassa. Pian ne kuitenkin tottuivat rautatie-elämästä maantie-elämään. Ilta ja pimeys yllättää meidät Kumolassa. Kaupan takana Paavilassa asutaan, karavaanimme pääsee sinne yöksi. Edessämme oli suloinen lämmin tupa ja korvikepöytä. Aukkaat olivat tulleet ensimmäisten joukossa, emäntä vanhan äitinsä ja tyttärensä Maijan kanssa. Talon poika Pauli oli sodassa, siellä jossain.

Heti aamulla kun vähänkään alkoi nähdä, olimme valmiit lähtemään loppumatkalle. Jonkinlainen rekitie on Lemetilän lahdella Timosen rantaan asti olemassa. Tämän jälkeen jään pinta näytti koskemattomalta. Katsellessamme Iiveden jään selkää ja kotirantaa, jokainen näytti käyttävän kättään silmäkulmassa. Jäällä oli aluksi hyvä kulkea, mutta keskemällä oli lumen alla liukas jää. Lehmiä ja varsaa piti alkaa taluttaa. Välistä kupsahti perselleen taluttaja tai talutettava, toisinaan molemmat. Sukuniemenpään ohitettua alkoi jalka taas pitää jäällä. Sirkka-tammalle oli nyt selvinyt minne ollaan matkalla. Juoksujalkaa se toi kuormansa kotipihaan. Vastaanotto kotona oli kuitenkin kovin vaisu, talo näytti kylmältä ja kolkolta. Suurin osa ikkunoista oli sentään ehjiä, osa kokonaan hajalla, joissakin selvä luodin reikä. Rakennusten ovet retkottavat auki. Ne ikään kuin mustin silmin tunnistelevat tulijoita. Ensimmäiseksi on lapioitava lumikinos pois oviaukosta. Tuvan lattialla oli olkirippeitä, kalanpyydyksen jätteitä ja kaikenlaista roinaa. Mitään muuta ei sitten ollutkaan. Kamarissa oli vanha sängynrisa, jossa olkikupo patjana. Oli pöytä ja muutama tuolikin.

Oli sellainen tunnelma, että liikkukaa hiljaa kotoa, totutelkaa. Oli vaikea päättää mistä siivouksen aloittaisi. Juolahti mieleen, mitä uuneista löytyykää. Olihan meitä varoitettu jopa miinoista. Hain kuormasta luudan ja aloin siivota uunia. Kun uunista löytyi hellakoukku sain sillä roinan ja tuhkat pois. Uunissa kyti aluksi pieni tuli, joka roihahti liekkeihin, kun uuni alkoi oikein vetämään. Leivinuunista olivat pellit tiessään. Kamarin pellit sopivat kuitenkin myös leivinuuniin. Pahvia laitettiin rikkonaisiin ikkunruutuihin. Tuli hellassa alkoi vähitellen lämmittää tupaa.

Hellan renkaat olivat tiessään. Kattilalla saatiin aukko tukittua.

Veikka oli käynyt hakkamassa kirveellä ja rautakangella ve-siavannon rantaan. Mitään pelättyä räjähdystä ei tapahtunut, tupa vaan alkoi lämmitä ja ensimmäinen ateria kotona valmistua. Kalajoelta tuodut perunat olivat säilyneet paleltumatta. Mukana tuomamme silakat näyttivät kovin surkeilta. Kun sitten eläimetkin oli saatu suojaan. Talo näytti sellaiselta, että siinä ei ole asuttu vakituisesti, sitä oli käytetty vain kalastajien tilapäiseen asumi-seen. Rautakanki tuurana ja kirves apuna oli meillä ennen pime-ää kolme matikankuukkuavantoa valmiina. Otimme rannalta kolme 2-2.5 metrin keppiä, joihin laitoimme kivenmurikat painoksi. Jokaiseen keppiin laitoimme siiman ja kolme koukkua. Nämä syötettiin Kalajoen silakoilla.

Meillä oli nyt yhdeksän koukkua pohjassa odottamassa mati-kan vierailua. Loput syöttisilakat kätkimme hankeen. Jo aamu-hämärissä lähdimme koukkuja katsomaan, totta vie saalis oli pa-rempi kuin voisi kuvitellakaan. Koukussa oli kiloinen mamma-matikka ja kaksi vähän pienempää. Ne antoivat uskoa elämään. Onhan oma lahti antanut aina särvintä, kun sitä on tarvittu ja pyy-detty. Matikan kutu on vasta helmikuussa. Nyt tuntuu siltä, etten parempaa matikkasoppaa ole syönyt, vaikka tapauksesta on yli 52 vuotta.

Vielä hakkaamme veikan kanssa avannot verkon jään alle uit-toa varten. Ehkä keväällä pääsemme hylkeen pyyntiin. Toisinaan jäälle kantautuu kaukainen tykkien jyly. Se muistuttaa, että kaksi vanhempaa veikkaa on siellä mukana. Tämä jäällä oleva veikka haavoittui talvisodassa niin pahoin, että oli vapautettu sotatöistä. Näissä ammunnoissa ei alaleukaa oteta talteen, vain huopatossut kelpaavat.

Vähitellen alkoi selvitä miten, suuri oli ihmisten ja eläinten ruuvan puute ja pula. Ruoka oli kortilla, vaikka tiesi, että joskus sen annoksen voi saada. Ei se paljon lohduttanut, kun kauppias sanoo, että juuri loppui eikä tiedä koska tulee lisää. Pitkämatkalaisillekaan ei voi varata korttiannosta, sillä silloin pitäisi varata kaikille. Se talvi ja kevätkesä 1942 oli tiukinta ai-

kaa kaikille. Kauppiaat välittivät heinää ja ilmoittivat jotakin selua olevan saatavilla lisärehuksi. Niitä piti ensin kuumassa vedessä liottaa ja kaiken eläimet söivät mitä hankittiin. Eivät lehmät paljon lypsäneet näillä sapuskoilla. Sekin maitotilkka jaettiin moneen eväspulloon. Kesällä oli helpompaa, kun kalaa tuli myyntiin asti.

Kesällä tuntui kaupoissa oleva vähiten tavaraa. Nyt ei tahto saada korttiannoksiaan edes Lahdenpohjasta. Vanhin veli asuu siellä ja yrittää haalia meidän korttiannokset kasaan sieltä.

Vaikka jollakin oli viljaa, ei sitä saatu jauhoiksi, kun alkuun ei ollut myllyjäkään. Naapuri Silvennoisen Antti kävi kylässä meillä ja sanoi hyvin pysyvän jauhoissa. Kuivattelee viljaa pullapellillä uunissa. Sen jälkeen ne on helpompi jauhaa kahvimyllyllä. Jauhoja tulee enempi kuin perhe kerkiää syömään ja korttiannokset tulee vielä päälle. Tällaisia mylläreitä lienee ollut kylässä useita. Kahvimyllyiltä on niiden oikea tehtävä unohtunut, niillä on vain jauhettu paahdettua viljaa korvikkeeksi. Kun myllyt alkoivat toimia, jauhoi mylläri ylimääräisen pussosen, kun oli tuttu luvallakin jauhattaja. Vannotti kuitenkin: älä turhaan huutele kylillä.

Keväällä pidettiin Lumivaarassa rippikoulua kahdelle ikäluokalle yhtäaikaan, niin tytöille kuin pojille. Pääsin kortteeriin Tereskän Paavilaan. Siellä asui myös Silvennoisen Jussi Kalksalosta ja Harviosta Kuntsin Teuvo ja minä. Tyttöjä oli Oinaanvaarasta Nukarisen Taina ja Välkyn Marjatta ja talon oma tytär Maija Terentjev. Missä oli nuoria enempi koolla, oli siellä naljailua ja naurun kukerrusta. Se kuukausi taisi olla sitä kultaista nuoruutta, ainakaan kohdaltani en löydä sen huolettomampaa ja iloisempaa aikaa. Olimme jälleen kotona, olimme nuoria, elämä edessä monine haaveineen.

Rippikoulukin meni hyvin. Vain jäät pysyivät Iivedellä paikoillaan, eivät kantaneet eivätkä sulaneet pois. Kotiin jouduinkin menemään Kuhkaan Seitsalmen kautta.

Kotona olikin odottamassa kutsu 1008 ISK:n joukkoon. Jouduin olemaan Ihalassa ja Lahdenpohjassa. Sairas äiti jäi vanhempien sisarusten hoivaan. Pommituksia tapahtui vähän päästä, va-

hingot jäivät yleensä pieniksi, vaikka välillä ryökyttikin kovasti. Joskus omat koneet tulivat niitä häätämään pois, ne saivat äkkilähdön. Joku niistä pakeni savuten Laatokalle. Elämäni oli sota tullut mukaan.

Kotona elämä kulki kuitenkin hyvää kyytiä parempaan kohti. Kalajoelta tuotut perunat kasvoivat hyvin ja ohrasadostakin näytti tulevan hyvä. Karja oli siihen asiaan tehnyt parhaansa. Kun itse tuotti ja kalasti, oli eläminen siedettävää. Sotapojan ammatissakin sai kohtuullisesti syödä. Vain korttiannoksella eläjä oli tiukoilla, sen takia hamstraajia liikkui kylillä. Olettivat kai, että meidän olisi pitänyt katsella näiden perään. Se tehtävä tuli huonosti suoritettua.

Helge Rapo, Harvio

Edesmenneen Helgen kirjoituksista,

hänen vaimonsa luvalla, koonnut Kalevi Rapo

Takasii kottii

Oltiha sitä jo ussiimmas paikas keritty assuu sen jälkee, ko myö kevvääl 1940 omast koist Lumvuorast jouvuttii lähtemää. Nyt, syksyl -41 myö asuttii Kannukses keski-Pohjanmaal ja ol alettu rakentaa uutta kottii. Ulkorakennus ol jo valmis, ko tul tieto, et myö päässääki takasii vanhaa kottii.

Ihmisii ol varotettu, et ei pijä, ainakaa lapsperreie, lähtii liija kiireest, ko kaik siel koton on ryssiin jälelt. Ei viel olt ruokahuoltoo eikä mikkää muukaa kunnos.

Meijä issää ja äitii vaa ei mikkää pijätelt - kottii, mitä nopiammast, sen paremp! Het, ko menolupa ol saatu, hyö ostiit toise lehmän, kissa olki jo valmiiks. Lehmät, kissa ja vähäset huonekalut lastattii härkävaunuu ja isä läks niihe kans kohti Ihalaa. Myö muu pere, äit ja kolme lasta mäntii ihmisvaunus sammaa paikkaa.

No, myö ko tultii peril, ni eihä sielt nii vaa Kumolaa pääst, ko ei olt kulkuneuvoi. Oltii kylmä yö Ihala asemal ja aamul onnistuttii saamaa kuorma-autokyyt Tereskää.

Ol lokakuine päivä, ko myö siin tallusteltii Lammenrantaa pitki kottii, kohti Salmenryhmää, miel ilosen. Nii ilosen, et miu, piene tytön syväntä sykkäytti se oman kotilammen näkemine ja mie heläytin laulun: “Kotilammen lainehilla pursi pieni soutaa.” Tää on jäänt erikoisest miu äiti mielee.

Punane kotitalo seiso entisel paikallaa ja sai ottaa onnelliset pallaajat vastaa. Kylmäthä ne huoneet tietyst olliit, mut ko uunit ja ikkunat ollit ehjii, ni äkkiihä se tupa alko lämmitä. Meijä kois ei ryssät oleet asuneet, ni se ol säilynt melko siistis kunnos, vaik

tapetit ol viety seinilt. Hyö olliit kuitenkin meinanneet ruveta siel asumaa, ko tuvast löyty tapettirullii ja ryssät ne vissii ol ikkunatki korjanneet. Isä ko ol särkent sillo ko myö lähettii, kaik ikkunat heittämäl jäätyneitä lanttuja nihe läp ulos. Mittää huonekallui ei olt jälel.

Tietys myö oltii tuotu ruokaa tullessamma nii paljo, ko korttiannoksil ol saatavis. Kumolasha ei kauppa viel oltkaa. Lehmii kohalt asiat ol huonost, ko ei olt saatavan rehhuu. Ne, jotka tulliit kesemmäl, olliit hamstranneet heinä ja viljaa itsellee. Meijä lattoo ol jäänt vähä huonoo rantaheinää - rommuu.

Myö jouvuttii myömää toine lehmä, et saatii elläimil tarkotettuu selluloosaa sellasis paaleis. Koivu oksatkii kelpasiit, ko nälkä ol.

Meijä pihapeltoo olliit ryssät istuttanneet perunaa. Käi vaa nii onnettomast, et het ko myö ol päästy kottii, sato lunta puol metrii. Kaivettiiha myö sielt lume sejust niit perunoi nii kauva ko mahollista. Kannuksest tuovut ko olliit matkal paleltunneet ja lehmä söi ne.

Isä käi Lahepohjast yrittämäs elintarvikekorteil ruokatavaro. Kernaki hää sai nii rotankakkast leipää, et syyves vaa rauski hampais ja ol paremp, et sitä ei nii kovi tarkkaa tutkiskelt, papanoi ol viel paistetuskii leiväs näkyvis. Kevvää l isä ol taas pyöräl leipää tavottamas ja saikii oikein monta leipää. Hää kerto, et hänel ol nii nälkä ja heikotti, et pit käyvä tiepuolee istumaa ja syömää, muute ei ois jaksant kottii polkii.

Mite meijä oiskaa käynt, jos isä ei ois nii hyvä metsästämmää. Jänikset olliitki kuolla sukupuuttoo meijätienoilt ja kyl siin moni metso ja teerikii joutu pattaa. Sithä se särvinpuolel vast oikei laukes kevvää l, ko saatii katiskoihi ja verkkoi. Kallaa ol kovast Laatokas ja Kylänlammes.

Sinä talven myö nähtii nälkää, nii ihmiset ko elläimetkii. Mut kevvääsee myö selvittii. Lehmä ol kovast laihtunt ja sen kaulaskii läks karva pois. Poikimise jälkee se lyps kolme litraa! Siintki pit viel luovuttaa, ko kukkaa ei uskont, et lehmä voip lypsää nii vähä.

Kissa selvis meist kaikist parhaite. Jos hiiret ja rotat ois ihmiste ruokaa, ni Nöpö ois pitänyt meijät lihapatoje ääres! Se kanto saalista suorastaa røykkiöihi. Nöpö ol tyttökissa ja ko se sai poikaset, nii ne olliitki haluttuu tavaraa. Kissoi ol vähä - hiiri paljo!

Myö Anja-sisko kans oltii Laatoka kevätjäääl, ko myö huomattii siel pien paketti. Kaikkii ol varotettu, et mikä tahasa esine voip olla miina. Eihä myö uskallettu siihe koskii. Mut uteliaisuus voitti ja myö käyttii hakemas kelkka ja nostettii paketti tikuilla kelkkaa. Sit myö koton varovast, varovast tikuil avattii se. Ei lauvent!

Paketis ol - kukasiemenii! Myö kylvettii ne maaha ja niist kasvo oikei kauniita sinisii kukkii, paketi nime mukkaa “Neito luonnon helmass”.

Kevväääl kylvettii maaha Maatalousministeriön korvausoblikatioi vastaa antamaa vehnää ja kauraa ja tietyst perunaa ja juurkasvii. Niistkö alettii saaha sattoo, ei nälkää ennää nähty. Lehmä vaa sairastu kesäl punatautii. Sannoit, et muuvalt suomest tuovut lehmät ei kestä punkkisii niinku Karjalast kotosiolevat.

Kesäl saatii marjoi. Perunajauhot kiisselii saatii perunoist. Syksyl tapettii vasikka ja lihapula loppu. Suolist keitettii lippiikivien kans saippuvaa. Niit tulki monta palasta ja taas pyykit puhtaaks. Oman pellon viljast paistettii jo pullaaki.

Mie olin jo Palluusyksyn seitsemävuotine, mut sillo ei kouluu viel olt Lumvuoaras alotettu. Mie osasi jo lukkii ja kirjottaa, ni mie pääsinki sit heti toisel luokal, ko koulu alko -42. Sisko män jo yläkouluu. Pien 5-vuotine Arvo-veljein pääs miu kans tutustummaa kouluu yhten päivän. Hää män luoka ettee lausumaa runon: “Satu meni sauna, pani laukun naulaa. Satu tuli saunasta otti laukun naulasta.” Meill “isoill” ol hauskaa. Meil ol kouluu matkaa par kilometrii ja myö oikastii aina Lammin ranta pitki. Evvääät, voileipää ja maitopullo pantii reppuu ja ruokatunnil nostettii pulpetil, liinan pääl. Koulukeittolaa ei viel olt.

Seuraavan kevvään myö koululaiset osalistuttii “elinkeinoelä-

män kohottamissee”. Tehtii talkoil mm. pilkkeitä auto kaasuttimme vart ja saatii kiitokseks rintaneulakirves. Niitä ol rautasest kultasee sen mukkaa, mite paljo ol saant aikaseks. Myöki Anjan kans tehtii pari paper säkillist. Sit myö käytii naapurin Toivon kasvimaata kitkemäs ja siint taas sai lapion.

Kaikkiin koululaisiin pit kerätä puolukoita koulu keittolaa vart. Niist keitetii ruispuolukkapuuroo. Myö oppilaat kuorittii perunat lihakeittoon. Miekii tökkäsi niis hommis puukol itseen ranteeseen, mist on muiston arpi vielkii.

Vähitelle pahin pula-aika alko helpottaa nii, et erilaist tavaraa alko saaha. Isä korjail kottii kuntoo ja leikkimökkii, minkä ryssät oliit puottaneet kalliolt alas, mut mikä kohta palluun jälkee nostettii takas paikallee. Myö saatiin uuvet naapurit, Pölläse-perhe. Heil ol just sopiva ikäsii leikkikavereita meil. Olha siin naapuris ennestää “Jopin-lapset”. Heil vaa äit sairast keuhkotautii, ni myö ei saatu männä heil tuppaa. Sit se äit kuol ja myö oltii kirkol hautajaisis.

Meil hankittii moottorvene ja yhes Pölläsii kans nuotta. Myö lapsetkii pästii välil Laatokal mukkaa rantakalan keittoo ja ihmettelemää kiiltomatoje paljoutta elokuun öinä.

Isän mieleine harrastus ol valokuvvaamine. Ei olt filmirullii, vaa lasilevyt. Niist sit isä kehitti kuvat ja miekii istuin monta kertaa pimmiis komeros vintil, mis ol punane valo. Siin näk, mite kuva vähitelle ilmesty valkiil paperikuval.

Äitin harrastuksist yks ol kukkiin kasvatus. Meijä verannan ikkunat ollitki täynnä toine toistaa kommimpii kukkasii.

Tällee se elämä vähitelle asettu uomiisa, mut sitä onnii kesti vaa vuuve -44 kessää, ko isä läks taas sottaa ja myö pere jouvuttii uuvellee evakkoo. Syksyl meijät Arvon kans lähetettii Ruotsii ja äit ja Anja männiit Alavieskaa.

Inkeri Silvennoinen os. Nokelainen, Kumola

Sirpaleita 50-vuoden takaa

Vuosi 1944 alkoi tiedolla ,että pian saadaan pikku-veli.Äiti alkoi melkoisesti pyöristyä. Asuimme yhteistaloudessa isoisä Robertin,mummon, äidin ja nuoremman veljeni kanssa. Lisäksi talossa oli töissä sotavanki Iivana Pietarin kaupungista. Talossa oli muutama lehmä, sikoja, lampaita ja kaksi hevosta, toisella varsa. Isä oli tykistön autonkuljettajana Karhumäessä. Taloa varvio pystykorvakoira Tessu.

Eräänä päivänä toi Ukko taloon kättilön. Te pojat voitte mennä ajankuluksi ulos hiihtämään. Mitä muutakaan ajankulua siellä oli kuin hiihtoa ja mäenlaskua. No, tietysti joskus voi potkia hevosien kakkaroita tiellä

Tosin venäläiset antoivat meille lisävirikkeitä;alkoivat pudottaa lentolehtisiä. Niillä voi kilpailla naapurin poikien kanssa, kenellä lentolehtisiä on eniten. Mutta tämänkin hyvän harrastuksen opettajat kieltävät Niitä ei saa kerätä, ne voivat olla myrkytettyjä. Iltamyöhään kun palaamme kotia, oli talossa uusi poika, joka sai myöhemmin sotaisan nimen Taisto.

Sitten alettiin puhumaan Helsingin pommituksista. Meille tuli kouluun ainakin yksi kaupunkilaispoika, jolla oli ”golf”-housut ja suksissa ”rotanloukut”. Mielestäni vain tämän ansiosta hän pysyi minut hakkaamaan hiihdossa suureksi harmikseni. Hän selvisi pommituksista ,mutta laski sitten suksilla auton alle ja kuoli.

Ukko oli, niin sanon amerikansuomalainen. Oli ollut useita vuosia ja kertoja Yhdysvalloissa ja Kanadassa. Lienee osannut ainakin vähän englantia, koska kuunteli ”amerikan uutisia”. Kyseessä lie ollut BBC-lähetys. Puheissa alkoi esiintyä nimiä ”Söötilli ja”Roseveltti”, jotka ymmärsin amerikkalaisten

sotapäälliköiksi. Puheista ymmärsin, että tilanne maailmalla menee huonommaksi. Ukon naispuolinen serkku, joka oli venäjänkielen tulkki jossain esikunnassa, tuli meille käymään. Hän kertoi, että Pietarin saarto on murtunut ja saksalaisia ajetaan pois alueelta. Kansa kiittää Jumalaa polvillaan kadulla. Iivanalla on kyyneleet silmissä, ilmeisesti asia on myös kerrottu hänelle.

Keväällä aletaan puhumaan, että seudulla liikkuu tesantteja. Kerran ainakin is-miehet kulkivat meillä päin ladolta ladolle ja etsivät jotakin. Kun me pikkupojat liityimme etsijöihin, niin meidät ajettiin tylästi pois.

Se on miesten hommaa, meille ilmoitettiin. Sitten ne löysivät jotain jälkiä ja aloittivat ammunnan. Niitä varmasti pelotti mennä metsään tesanttien perässä. Ei he silloin ainakaan mitään löytäneet. Ukon mielestä kuitenkin jotain tapahtui, meiltä paloi lato Sikolammen ja joen välistä ja perunoita oli kaivettu viereisestä pelosta.

Ukolla oli sodassa neljä poikaa. Keväällä lomalla käydessään kukin vuorollaan varoittelivat häntä suurista viljelysuunnitelmista. Älä hyvä isä nyt suunnittele suuria, nyt ei tiedä mikä on edessä.

Olen kauppamatkalla kirkolla Tereskässä, radiosta tulee uutisia: liittoutuneet ovat nousseet Normandiassa. Painelen juoksujalkaa kotia. Ukko, Ukko, liittoutuneet ovat nousseet maihin ”Normantiin”. Elä poika höperöi, rauhoittelee Ukko, mutta radio kertoo, että maailma muuttuu tämän päivän jälkeen toiseksi.

Muutaman päivän perästä alkaa kantautumaan tykistön jyly pitkin Laatokkaa. Nyt on venäläinen tulossa Suomeen. Siirrämässä taistellaan, siellä onsemmoiset tykit, että kyllä naapuri pysähtyy, on joku kylän ukko tietävinään, vaan ei pysähtynyt. Sitten alkaa jyly kuulua myös Laatokan toiselta sivulta, Viteleessä taistellaan.

Eräänä päivänä tulee isä autolla kotia, autossa on sotamaalaus. Sirpaleet ovat rikkoneet auton laitoja, lokasuojissa on myös reikiä. Hytissä oleviin kivärin piippuihin on työnnetty sireenin oksat. Autoon laitetaan uusia pilkkeitä. Seuraan varmaan tätä tapahtumaa silmät suurena. Isän kaveri jatkaa matkaa Kesvalahden

Rapolaan. Aamulla on aikaisin lähdettävä. Toiset odottavat jos-sakin Lahdenpohjassa. Isän seura jää vähäiseksi, vetäytyy äidin kanssa aittaan pikkuveljeä katsomaa. Aamulla herättyäni on isä jo mennut. Matkalla Lahdenpohjaan oli jossain Kankailla ollut joku tarkastuspiste, autoa oli vaadittu pysähtymään. Olivat vain lisänneet kaasua, tässä tapauksessa tietysti häkää. Tämä oli saattajain kertomaa.

En kyllä ollut kylän parhaita hevosmiehiä. Nyt oli valjaissa kaksi hevosta ja niiden perässä vankkurit. Joissa edessä pienet pyörät ja takana isot pyörät. Olemme Ukon kanssa lähdössä vie-mään tavaroita vanhan rajan taakse sukulaistaloon Uukuniemen Niukkalan kylään. Ukko ajelee edellä ja minun on tultava van-han tamman kanssa perässä. Mäet on melkoisia nousta ja vaikei-ta etenkin laskeutua. Tultuamme Viipurin valtatielle menee kuor-ma-auto tykki perässä kohti Kannasta. Pala nousee kurkkuun, auto on samanlainen jolla isäkin oli matkassa. Lähellä vanhaa rajaa on venäläisten taisteluhauta leveä kuin tie. Lähellä suoma-laisten mutkikas ja kapea kaivanto.

Pyydän Ukkoa lähtemään hylsyjen etsintään, mutta hän ei ha-lua. Paluumatkalla käymme Mensuvaarassa, siellä on lentokent-tä, jolla oli näkyvissä kaksi hävittäjäkonetta. Mennään niitä katso-maan ehdotan Ukolle, mutta ei koneet Ukkoa kiinnosta. Hän on menossa kuulemaan jonkun Kormanon naisen ennustuksia, mi-ten Karjalan käy. Minä en lähde sisälle, kuunnelkoon Ukko ennustuksensa, kun ei lähtenyt edes hylsyjä keräämään, vaikka paikka olisi ollut varmaan hyvä. Minulta jäi iäksi tietämättä, mi-ten Karjalalle tulee käymään, kun en sitä kysynyt. Alun olen itse kuitenkin nähnyt ja kokenut.

Lahdenpohjaa ja Elisenvaaraa pommitetaan usein. Meille nä-kyy, kun pommikuilun luukut avataan ja pommit alkavat putoilla. Yksi pahainen tykki ampuu koneita. Täti, serkkutyttö ja -poika tulevat pommituksia pakoon meille. Kerran kun koneet ovat Lahdenpohjan päällä, kokevat yllätyksen, paikalla on monta ilma-torjunta tykkiä. Nyt koneiden ympäristö on täynnä räjäh-dyshattaroita, yksi saa osuman ja tulee savujuovaa vetäen

Laatokalle. Sillä on perässään myös hävittäjä. Siinä on sinun Mensuvaaran koneesi toiminnassa, valistaa Ukko. Sanoivat, että hävittäjä pudotti venäläiskoneen Laatokkaan.

Täytän kymmenen vuotta. Sinä päivänä, syntymäpäiväjuhlainneissa Laatokalla, katkeaa uimahousuista kuminauha. Hakanen pelastaa päivän. Sinä päivänä käy valokuvaaja Nokelainen ikuistamassa koko perheen, ukon, mummon, tädin, äidin, veljen, serkut, hevoset ja minut. Se oli viimeinen kuva Karjalasta.

Näihin aikoihin kävi kavaltaija joukossamme. Meillä lähitalojen pojilla oli oma tupakka-kollektiivi, polttelimme vasikkahaassa kessusätkiä. Yhdelle jäsenelle ei ollut annettu riittävästi kessua ja hän meni juoruamaan asiasta äidilleen. Äidit olivat yllättäneet joukot nuotion ympäriltä, jossa oli hyvä sytytellä sätkiä. Osa kielsi osallistuneen orgioihin, mutta kulmakarvat ja osa tukkaa olivat palaneet sätjän sytyttelyssä. Tuomio teosta oli ollut ankara. Olin itse ollut Iivanan kanssa heinätöissä, säästyin pahimmalta. Lienen saanut kuitenkin osani, koska siitä lähtien olen ollut tupakkalakossa. Kylän laidalla oli toinen tupakka-klubi, jolle kävi vielä hullummin. Tupakointia oli harrastettu navetan vintillä, seurauksena, että koko navetta paloi poroksi.

Vain koko kylän yhteisponnistusten saatiin, niin paljon vettä paikalle, että talo ja aitat voitiin pelastaa.

Äidin isällä ”Ala-Antilla” oli aseissa neljä poikaa ja lottana kaksi tyttöä. Mustan papin askeleet johtivat hänen luokse. Eno oli kaatunut Ihantalan torjuntataistelussa. Hän oli ollut tekemässä Ihantalan ihmettä.

Hän oli haavoittunut pahasti taistelussa ja loppu oli tullut sidontapaikan pommituksessa. Lisäksi selvisi, että arkku on ollut vielä mukana Elisenvaaran pommituksessa. Arkku oli ollut reikiä täynnä. Ukon vanhin poika oli kadonnut tai kaatunut heti sodan alussa Sallassa. Moskovan Tiltu, kun luki sotavankien terveisiä, olimme kuulevinamme enon nimen näiden joukossa. Epätietoisuus painaa ukon mieltä, oli se hyvä, että toinen tuli edes palasina kotiin. Arkkua ei ollut lupa avata.

Karjalassa esiintyy punatautia. Naapurissa kuolee lehmä puna-

tautiin ja sen hautajaisiin osallistun. Meillä on käymässä eläinlääkäri, joka on sotavanki. Hänellä on suomalainen sotilas autonkuljettajana. Ukko solkkaa lääkärin kanssa englantia, saan tehtäväksi tyhjentää kanapesät. Ukko saa munia vastaan pirtua lehmälle. Liekö lehmän lääkkeet menneet väärään kurkkuun, kun meidänkin lehmä kuolee.

Muutakin muutosta alkaa kylällä tapahtua. Lapsia yllytetään lähtemään Ruotsiin. Moni kaveri lähtee lappu kaulassa ulkomaille. Liekunmäellä ollut sotavankileiri on yhtenä yönä tyhjentynyt, Iivana on mennyt muiden mukana.

Sedästä on tullut korpraali, hän on ollut noutamassa tankkia välimaastosta, vihollisen nenän edestä. Olen nähnyt tankin Lahdenpohjassa, kun tulimme takaisin Karjalaan. Koneet ovat minua aina kiehtoneet. Pidän sedän tekoa merkittävänä.

Meidän on jätettävä Karjala. Asia on tullut selväksi. Tavaroita pakataan, evääksi otetaan myös repullinen omenoita. Minut laitetaan Tereskään kysymään, mikä laitetaan pakkauksiin osoitteeksi. Ylävieska ja Alavieska sanotaan osuuskaupalla. Kun tuon tiedon Ukolle ei osoite kelpaa. Eihän tuollaisia nimiä voi olla olemassa, päättelee Ukko. Juosten saan painella kylälle takaisin kysymään osoitetta. Kun nyt palaan pahvilapun kanssa takaisin, nimet kelpaavat Ylivieska ja Alavieska. Lehmien takalistoon saksitaan numerot 437. Sitten eräänä päivänä ovat tavararamme sontakärryssä ja Ukko kuljettaa meidät Kumolan koululle. Naiset ja lapset on ensin saatava pois Karjalasta. Tavaraa saa olla vain vähäsen mukana. Lähdemme autolla Ihalan koululle.

Ukko ja mummo jäävät korjaamaan viljoja Karjalaan. Hyvästijättö Ukolle onkin lähes lopullinen. Tästä lähtien tulimme asumaan eripaikoissa. Tessun tapasin seuraavan kerran nahkana.

Pyörimme vielä Ihalan koululla muutaman päivän. Sitten tuli sairaankuljetusjuna, jonka tiloihin pääsimme. Olihan tämä kyyti toki parempi, kuin edellinen kyyti härkävaunussa. Etenkin, kun äidillä oli puolivuotias lapsi mukana. Ainoa närä, mitä muistan junamatkasta olivat sotapoliisit. Ne jatkuvasti seilasivat pitkin

ahtaita vaunun käytäviä. Taisivat naiset olla aika pahalla päällä, kun olen muistavinani: Sotakoirat, te voisitte olla Kannaksella. Omassa ohimossa oli valtavan suuri kuhmu, jonka olin saanut sotapoliisiin saappaasta, kun olin nukkunut käytävällä.

Kokemus Pohjanmaasta oli melko pöyristyttävä. Talo, johon tulimme, oli erikoinen. Ainakin puolet talon väestä oli virallises-ti pöyröjä, loput tavallisia järettömiä. Pystyimme asumaan tässä ympäristössä vain pari viikkoa. Kunnes saimme normaalimman asunnon.

Meitäkin värikkäimpiä evakoita alkoi ilmestyä Alavieskaan. Olimme koululla katsomassa, kun autoista purkaantui lappalaisia, jotka myöhemmin kutsuivat itseään saamelaiseksi.

Saimme naapuriksi perheen Nuorgamin kylästä. Tämä porotalon emäntä ja äiti ystävyistyivät, olivat vuosia kirjeenvaihdossa. Minä taas jouduin tappeluun astaloin lappalaispojan kanssa. Varmaa syytä ei ole tiedossa, kun kumpikaan ei ymmärtänyt toistensa kieltä. Lapin poika oli tykästynyt omeniin ja omenareppu oli huvennut uhkaavasti. Taistelussa repesi lapin pojan peski. Kuitenkin olen heidän talossa poikennut usein, kun olen käynyt Lapissa. Nyt Magga-Ahku on jo poissa. Koulukavereina oli useita Nuorgamin kylän lapsia. Useimman suomenkielen taito oli melko olematon. Meillä oli vain toinen murre kuin paikkakuntalaisilla.

Ennen joulua tuli isäkin kotiin. Hän oli ollut vielä sotimassa saksalaisia vastaan Lapissa. Auto oli jäänyt Kaunispään tunturin rinteelle. Nyt oli alettava katsomaan miten tyhjästä päästään eteenpäin. Isä oli kuitenkin tullut kotiin ehjänä ja terveenä.

Kalevi Rapo, Kumola

Roope-Veikko

Hän, Robert Rapo Lumivaarasta, oli isoisäni .Nimellä Roope-Veikko hänet tunnettiin yleisesti, sukulaisten ja naapurien kesken. Minä tosin tulin sitten aikoinaan käyttämään hänestä nimeä Ukko. Yhteistä elinaikaa ja matkaa meillä oli kuudentoista vuoden ajan . Joten jotakin asioita hänen elämästään minäkin tulin tuntemaan.

Oppia hän olin saanut kiertokoulussa, kinkereillä ja tietysti rippikoulussa. Papinkirjassa hänen sisälukutaitonsa on Y ja 2. Mitä nämä sitten tarkoittavatkaan? Sanomalehtiä hän luki ahkerasti ja ääneen, jotta naisilta ei menisi kallista työaikaa hukkaan.

Kaksikymmentäkolme vuotiaana vuonna 1905 hän vei vihille, kahdeksantoista vuotiaan Anna Kuismin. Muuta moitetta hänen ei tiedetä vaimostaan sanoneen kun, että vihkimistoimitus toisessa vihkimisessä oli uuvutavan pitkä. Anna oli ordodoksi, tarvittiin kahdet vihkimiset, ja kun Anna meni naimisiin väärauskaisen kanssa, otettiin vihkiminen pitkän kaavan mukaan.

Nuoreen perheeseen oli syntynyt esikoinen. Robert lähtee Amerikkaan kahdestakin syystä, keisari Nikolai tarvitsee sotamiehiä. Arvalla joka seitsemäs viedään väkeen. Välttäkseen tällaisen kohtalon hän jättää vanhan mantereen. Toisena tavoitteena on viedä koko perhe Yhdysvaltoihin. Kotitila on pieni. Karjalaa ei Anna kuitenkaan koskaan oma aloittelisesti pystynyt jättämään. Robertille kertyy näitä matkoja Yhdysvaltoihin ja myöhemmin Kanadaan kaikkiaan viisi.

Hänestä kehittyä lopulta kätevä ja osaava kirvesmies-karbenteri. Tosin ensimmäinen työpaikka oli ollut tukkikämpällä, missä hän oli toiminut tukinajurina ja hevostmiehenä. Kertoen

vedättäneensä valtavia tukkikuormia. Siellä hän oli oppinut käsittelemään hevosia. Metsät vilisevät riistaa ja petoja.

Eväslaatikot oli keväisin vedettävä köysillä ylös puihin, siintä huolimatta käyvät karhut pudottamassa laatikot maahan ja syövät miesten eväät.

Hänen isän Juhanan kuoltua oli kotitilan Lessilän kuusikymmentä hehtaaria on jaettu kolmen veljeksensä kesken. Kolmelle sisarelle oli ajantavan mukaan riittänyt lehmä ja tukku pellavia. Hän rakensi tilalleen talon ja ulkorakennukset. Pitivät siellä pientä määrää karjaa.

Kun tila oli pieni ja mahdollisuudet lännessä vetivät puoleensa. Orastava kielitaito yhdessä kirvesmiestaitojen kanssa johtivat hänet rakennustyömaille. Kaupungeihin rakennettiin jos ei aivan pilvenpiirtäjiä niin kuitenkin kymmenkerroksisia taloja. Niiden huojuvilla tellingeillä hän asensi ikkunoita.

Ovien lukkopesät tehtiin vasta työmaalla. Nämä työt hän koki ja näki vaativiksi. Edes oma poika myöhempanä aikana ei kyennyt sellaiseen työhön.

Onnettomuudet rakennustyömailla olivat yleisiä. Eräs onnekaasti päättynyt sellainen oli, kun naapurin Matti-poika alkoi luisua korkean talon peltikatolta alas kymmenien metrien syvyyteen. Jolloin hän olisi varmasti murskautunut. Sen ajan vasarassa oli terävä piikki. Hän iskee piikin läpi kaltevan ja kalliin peltikaton, pelastaen näin itsensä. Vain jälkivapina kertoi tapauksen vaarallisuuden.

Eräältä matkalta palattuaan hän huomaa tulleen itsenäiseen Suomeen. Missä veljen 17-vuotias poika on kaatunut ja toisen veljen poika kävelee kainalosauvoin. Vaikeuksia on sinä talvena ollut myös lännessä. Naapurin suurperheen mies on menehtynyt kaivosonnettomuudessa. Hänellä on tuotavana leskelle vain miehen taskukello. Mitään korvauksia tai eläkettä ei siirtolaiselle makseta.

Eletään 20-luvun loppua, perheessä on seitsemän lasta. Vanhin poika on jo Kanadassa. Robert on hakemassa koko perhettä Kanadaan sen Ontaaron osavaltioon, lähtöitkuja tehdään. Talo

Lemettilässä on myyty veljelle. Yhtäkkiä vaimo alkaa haraamaan vastaan, hän ei sittenkään halua Kanadaan. Robert ostaa pienen Pajamäki nimisen talon Lumivaaran pappilan läheltä. Onneksi Lemettilässä suvun luvatussa maassa on peltoa myymättä. Hän lähtee yksin Kanadaan, tosin naapurin miehen seurassa. Tämän puolivilli kantakirjaori Kirpun-Valtti on valjastettu matkaa varten. Kun se sitten päästetään petäjästä irti, tuumivat saattajat, tuossa kyydissä ei kauan paska pysy. Ehkä ori muuttuu myöhemmin matkalipuksi? Voi vain kuitenkin aavistella hänen mietteitä matkalla. Matkalla selvisi, että naapuri ei ollut vaimolleen puhunut koko Kanadaan lähdöstä.

Debression-pula-aika saapuu pian hänen Kanadaan paluun perässä. Pörssiromahdus om tapahtunut Yhdysvalloissa. Pian työtä ei yksinkertaisesti ole. On eletävä kalastuksella, metsästyksellä ja salaviinan keitolla, kuka mitenkin. Kalastaessaan pienellä veneellä sukulaismiehen vene kaatuu, mies jää haiden revittäväksi. Taisi olla onni, että nyt perhe ei tullut Kanadaan, käy monesti hänen mielessä.

Värvärit kiertävät lännessä on saatava työteliästä ja varakasta väkeä Neuvosto-Karjalaa rakentamaan. Tähän ansaan lankeaa moni suomalainen. Robert lähettää kirjeen vaimolleen, jos lähettäisiin Karjalaa rakentamaan? Hän saa vuorostaan kirjeen, en lähtenyt sinun kanssa Kanadaan, saati nyt Karjalaan. Tulet heti kotia, kun tuollaisia alat päässäsi hautoa! Häntä ei aatteen palo Karjalaan vetänyt vaan, luvatut ansiot.

Hän päätti palata kotiin Lumivaaraan. Vanhin poika oli mennyt naimisiin ja heillä oli jo poika. Hän sanoi, elävänsä Kanadassa vaikka miten. Suomeen hän ei halunnut palata. Eikä hän koskaa tullut edes käymään.

Hänen viides ja viimeinen matka länteen on päättymässä. Hän palaa laivalla, jossa on paljon Karjalaa rakentamaan meneneviä Kanadan suomalaisia, vallankumouslaulut kajahtavat laivalla. Pidetään suuria puheita. Hän jää pois laivasta Helsingissä.

Elämä seestyy koti-Karjalassa, pulavuonna 1932 hän täytti 50-vuotta. Parin vuoden kuluttua hänestä tulee isoisä toisen kerran.

Hänen Laatokan laivastossa palvelevalle matruusipojalle syntyy poika. Hänen tehtävä on sitoa pojanpojan napa kalastajalagalla ja katkaista napanuora keritsimillä. Olen saanut kantaa tätä hyvin suoritettua työntulosta vuosikymmenet.

Asuttiin Lahdenpohjassa, isä ja äiti olivat töissä vaneritehtaalla. Ukko on aloittanut talon teon. Hän on nyt huonokuntoinen rykii jatkuvasti ja herää yölläkin tupakalle. Lääkäri ilmoittaa, jos ette lopeta tai ainakin reilusti vähennä tupakointia on päivänne luetut. Hän älyy vähentää tupakointiaan. Mummon mukaan on ukolla ollut Jymy-toppatupakka tauti. Hän on kuitenkin saanut isän lupautumaan tulemaan takaisin kotiin ja rakentamaan uutta taloa kanssaan. Äiti on vastaan koko asiaa, sanoi saaneensa jo miniänä olosta aivan tarpeekseen.

Kivireki on tukeva tekoinen puureki, jolla kahden hevosen vetämänä vedätettiin kivikuormaa. Kun isot kivimöhkäleet metsän reunasta vedettiin rakennus paikalle. Minun oli tietysti päästävä kivikuorman päälle.

Näitä kiviä ukko ja isä lohkoivat ja muurasivat niistä kellarin seiniä. Olin myös mukana, kun myllyllä olevalla sahalla käytiin tekemässä lankkuja ja lautoja. Kun sitten kerran työnsin käteni johonkin sahan remmiin, niin minulta jäivät tästä ja muista tulevasta syistä rakentaminen tuleviksi vuosiksi.

Osasin laskea englanniksi kymmeneen ennen kuin osasin ne suomeksi. Kun ukko joutui hevosten kanssa erimielisyyksiin, niin hän mummon mukaan alkoi noitumaan. Mummo varoitteli, että minun ei pitäisi ottaa oppia ukon noitumisesta. Noituminen tapahtui tavallisesti kielillä. Oliko ukko sitten uskovainen, siitä ei ole varmaa tietoa. Hän käytti kuitenkin mummoa ahkerasti kirjossa. Parempi hevonen valjastettiin kiessien eteen ja sitten matkaan. Kumpikaan ei osannut ajaa polkupyörällä, ei ukkokaan maailmaa nähnyt mies.

Lehdessä on ilmoitus syksyllä 1939, että meillä on seurat, asiasta ei ole mielikuvaa jos sitten ei tämä, kun pappi puheensa päälle pistää äkkiä tupakaksi. Serkku tyttö on heti tuomitsemassa teon: se on syntiä.

Meillä on radio, kylän ukot ovat kuuntelemassa sotauutisia. Kylän miehet ovat rintamalla. Vihollinen häiritsee lähetyksiä, välillä kuuluu vain vinguntaa tai vihollisen puhetta, vaikka Ukko on rakentanut jänislangasta suuren ihmeellisen anteenin, joka on talon molemmissa päissä. Ukkojen sätkät palavat kiihkeinä, kun vedellään pitkiä henkisavuja. Olen ukon kanssa sotajalalla, haluan piirtää Jaakkiman sanoman reunoihin tankkeja ja korohoroja. Ukkoa hävettää ja suututtaa, kun napurin ukkojen täytyy kääriä sätkänsä näihin piirroksiin. Sätäkissä tankit haihtuvat savuna ilmaan. Kerran kuitenkin tärähti kunnolla, uunin ransilla kuivumassa olevat puut tulivat kolisten alas. Ikkunat helisivät ja kaikki pelästyivät. Onneksi muuta ei tapahtunut: lähistölle oli pudonnut muutama pommi.

On tultu aamuun jolloin lehmät on ajettu maantielle. Viisitoista-vuotias tätini on lähtenyt niiden mukaan. Kun minut herätetään aikaisin aamulla, ovat piirongin laatikot auki. Meillä pakataan tavaroita, mummo ja äiti itkevät pakatessaan. Ukko lastaa meidät äidin ja kaksi poikaa rekeen ja vie meidät Kumolan koululle.

Sinne on koottu kylän äidit, lapset ja vanhukset. Sieltä lähtee hevoskaravaani kohti Lahdenpohjaa. Sieltä pitäisi joukon päästä junaan. Totuus sitten kuitenkin oli, että mitään juna ei ollut käytössä. Matka jatkui hevosilla lähellä Uukuniemeä olevalle Sikopohjan koululle. Naapupin ori oli ollut koko talven tallissa kun isän tä oli ollut sotimassa. Emäntä ei moiselle oriille mahtanut mitään. Miehissä saatiin se valjaisiin, ukko joutui sillä ajamaan Sikopohjaan. Matkalla kuunnellaan ja ihmetellään, kun kaikkialla puhelin- ja sähkölangat ulvovat ja vonguvat alinomaan. Ei ne ennen näin ole huutaneet. Kun hän sitten meidät jätti sinne oli oriiltakin jo puhti poissa. Kotiin jääneillä oli noin viikko aikaa viedä tavarat, työkalut ja viljat tien varteen.

Sieltä ne oli luvattu kuljettaa tynkä-Suomeen. Ukko joutui teurastajaksi. Siat, vasikat ja lampaat oli teurastettava ja vietävä tien varteen. Kanat oli saatava kiinni ja päät pölkylle. Samoin oli talon kissalta ja pojan kanilta saatava hen ki pois. Kaksi kellaria on perunoita täynnä. Ukko joutuu oman kertomuksen mukaan

kovan ratkaisun eteen: avata kellarin ovet ja päästää pakkaneen sisään, tai jättää ovet kiinni, jos tulevat olisivat kuitenkin kunnan ihmisiä?

Vähitellen perhe alkaa kokontumaan yhteen Tervolassa. Kun kevät sitten koittaa, toiset katselevat Kemijoen mahtavaa jäiden lähtöä. Ukko on hankkinut Kemistä katiskaverkkoa ja rakentelee niistä katiskoja.

Kaikesta on pulaa, mutta sodassa ei ole katiskaverkkoa tarvittu, sitä sentään on. Paikkakuntalaiset ovat aina vain pyydystäneet lohta. Ukon katiskat aivan tutisevat, kun käymme niitä hänen mukana kokemassa. Kannamme selkä vääränä haukia kotiin.

Kun mummo hätäilee, että tästä evakkoelämästä ei mittään tuu, niin ukko lohduttelee; yhestoista käsky on, ihminen sinun ei piijä hermostuman! Ukko ei ole koskaan jättänyt itseään pulaan. On nytkin hankkinut jostain perunoita. Idättelee niitä sängyn alla siemenperunoiksi. Hän on vuokrannut maata ja alkaa suunnitella ohran kylvöä. Viljasäkkejä on saapunut Karjalasta. Kerkiääkö Karjalan ohra kasvaa lapin lyhyessä kesässä, askaruttaa hänen mieltä? Jäivätkö omat lehmät evakkotielle, kun ostetaan keväällä pari valkoista piestä Lapin lehmää. Äidin uuden lehmän nimi on Lilu.

Sota on taas syttynyt, saksalaisia tulee asumaan talon toiseen päätyyn. Ovat tuliaiseksi poltaa koko talon. Lämmittävät pirtin ison uunin tulikuumaksi. Ukko pääsee kuitenkin hätiin, ovat kotoon lämmittäneet vain keskustämmityskattiloita. Ukko tuntuu tietävän minkälainen se keskustämmityskattila on. Minun on opittava laskemaan kymmeneen saksaksi. Kun olen lukenut saksaksi kymmeneen, voin saada sakuilta palan näkkileipää tai palan suklaata jos hyvinin sattuu. Kun sitten alan nostella kättä tervehdykseksi, saan ukolta korvilleni ja neuvon, että antaa sellais-ten esityksien olla.

Sota on edennyt siihen suuntaan että, Karjala on taas Suomella. Sinne alkoi taas päästä muuttamaan takaisin. Ukko kävi Kemistä sellaisia papereita hankkimassa. Kun hänellä sitten oli sellaiset näpeissä niin mikään mahti maailmassa ei olisi pystynyt

ukkoa ja mummoa estämään muuttamasta kotiin Karjalaan.

Talvella hiihtelen ukon perässä lammelle, joka on ojan välityksellä yhdeydessä Laatokkaan. Hänellä on mukana kirves ja rautakanganki. Olemme menossa tekemään avantoa, jossa tultaisiin huuhtomaan pyykkit ja sen jälkeen siihen laitettaisiin katiska mateita pyytämään. Harvakseen hän sitten hakkailee kirveellä ja rautakangella avantoa. Minuakin kieltää täällä riehumasta. Jos täällä tulee hiki ja sitten tulee tuulussa kylmä niin voi saada kuolemantaudin. Kun avanto tuli valmiiksi ja jääpalat oli saatu pois, niin isoja haukia tuli avantoon.

Tulevat hengittämään, tiesi ukko ja nosteli niitä hangelle. Minua hän hätisteli kauemmaksi, sain kuitenkin yhden napattua hänen haarojen välistä jäälle. Kun äiti ja mummo tulevat pyykki-saaveineen ja katiskoineen hevosella lammelle, on meillä iso kasa haukia jäällä. Naiset valittelevat, että tässä sen kuolemantaudin saa, kun paljainkäsini pyykkiä huuhtelee jäisessä avannossa.

Kun ukko tulee joskus Jaakkiman markkinoilta laulellen ja vähän kopsuja ottaneena sanoo mummo: taas on Lännenlokari vauhdissa. Kyllä hän vähän muista poikkesi, nyt voisi sanoa hänen olleen amerikansuomalaisen. Hän kertoi, että lännellä oli neljän pyörän päällä iso niittokone, jota ohjailtiin ratista ja vehkeen perässä oli riihi ja jyvät menivät itsestään säkkiin. Joku saattoi pitää häntä valehtelijana, mutta hän kertoi vain leikuupuimurin olemassa olosta. Lännellä hän oli tehnyt pitkää päivää. Siinä työn teossa olivat menneet pyhätkin, samaa rataa hän jatkoi kotona-kin. Mummo varoitteli, että kyllä tuo Jumala ukkoa vielä jotenkin rankaisee pyhätöistä. Kaupanteko saattoi Lännellä olla helppoa, saattoi panna vain nimensä kauppiiaan kirjaan niin voi ostaa vaikka puvun itselleen ja käydä joskus viemässä kauppialle vähän rahaa. Kerran kauppias oli kysellyt, mitä miehiä nämä Matti Minämenen ja Jussi Tulenperästä ovat kun eivät ole tulleet mak-samaan? Kauppias oli Ukon käännöksestä ymmärtänyt ,että ly-hennyksiä ei ole odotettavissa.

Kesällä tulee meille sotavanki Iivana töihin. Hän on ollut Pietarissa leipuri. Jos hänellä tähän sotarengin työhön ei ole oikein

kykyä, niin myöskään ehkä ole halujakaan. Eikä hän täytä oikein ukon vaatimaa normia. Aikansa huuteli Iivanalle hari-appia, teki sitten Iivanasta ja minusta työparin. Haen Ivanan kanssa heiniä ja halkoja. Siinä samalla opettelen posmittamaan venäjäksi kymmeneen. Kun ukko laittaa Iivanan sahaamaan halkoja pokasahalla niin hän vaihtaa sen heti, kun ukko on poissa, ukon parhaaseen timpurinsahaan.

Seurakunnan talolla on koolla joku poikakerho, luetaan seikkailukirjoja ja lauletaan. Ikäiselläni naapurinpojalle on tehty sotilaspuku. Minä myös haluaisin sellaisen. Kun esitän asian ukolle: vai sotamieheksi haluat, hän tuhahtelee. Meiltä on jo neljä miestä sodassa. Sinä ja minä pysymme siviilimiehinä, on hänen tiukka päätös.

Kun mustakaapuinen pappi lähtee pappilasta liikkeelle niin hänen kulkua seurataan silmäkovana kylällä. Mihin suuntaan ja mihin taloon hän suuntaa kulkunsa. Tavallisesti hänellä on vain yksi huono viesti, joku on kaatunut. Nyt papin valinta on osunut meidän taloon, sisällä käydään arpajaisia, kuka hän on?

Yksi ukon pojista on ajanut miinaan. Hän on ollut tajuttomana monta päivää, ollut enempi kuollut kuin elävä. On nyt tullut tajuihinsa ja jää todennäköisesti eloon. Pappi on odotellut, kumman viestin hän juotuu tuomaan. Tämä on hänen viesteistään yksi parhaista.

Olen seuraavana keväänä Kumolan kaupassa, kun tulee ylimääräiset uutiset. Liittoutuneet ovat tehneet maihinnousun. Tajuun asian tärkeyden, tulen juoksujalkaa kotiin. Ukko on, jos vaan mahdollista, aina kuuntelemassa uutisia. Hän on nyt pellolla, jonne kuljetan viestiä. Normantiin on noustu maihin! Älä taas poika höperöi, kuittaa ukko viestini. Päivä uutisissa sitten selvisi ukolle asian koko karmeus. Tapaus siirsi meidän elämän aivan uusille urille.

Teemme Laatokan rannalla heiniä. Sodan jyly kuuluu jo Laatokan molemmilta sivuilta, Kannakselta ja Salmista. Ukon mielestä Iivanan suupieliä vetää hymyyn. Taidetaan poika tehdä Iivanalle heiniä, hän tuumii. Minulla on omat huoleni. Käärme

luikerteli heinäseipään alle. Aikansa ukko hangolla tömistää maata, käärmettä ei kuitenkaan missään näy. Alkaa nostelemaan heiniä kuormaan, jota minä poljeskelen paljain jaloin. Iivanan ja minun kengän pohjissa on reijät. Ukolla on pohjanahkaa, mutta kylässä ei ole suutaria. Ukko ompelee pohjat kiinni jänislangalla. Setämiehet ovat harrastaneet jäniksen ansapyyntiä, siksi ukolla on iso kieppi jänislankaa. Pian noudetaan Iivana saappaineen pois. Kävi varmaan niin, että hän joutui Siperiaan jänislankasaappailla. Yhtenä aamuna ukko vie meidät äidin ja pojat sontakärryillä Kumolan koululle. Ukon kiessit ovat jossain vaiheessa jääneet sodan jalkoihin. Meidät viedään Pohjanmaalle. Siellä saan aikoinaan kenkiini puupohjat. Talon koira Tessu on meitä saattelemassa, tapaan Tessun seuraavan kerran nahkana Pohjanmaalla.

Sota päättyy ja veljekset palaavat kotiin. Meidän yhteinen tie ukon kanssa päättyy. Äiti ei halua enään mennä miniämmeksi. Hän haluaa vihdoinkin aloittaa oman elämän. Ero ukosta ja mummosta tuntuu pojista vaikealta.

Ukolla ei ollut monta hammasta jäljellä, mummosta niitä ei ollut yhtään. Molemmat leikkasivat puukolla leivänpalasta reunat pois. Joita me pojat sitten tapellen syötiin. Puukko oli syömävälineenä, jolla silvottiin siivuja suuhun. Mitään kirjoja en muista hänen lukeneen. Sain kuitenkin häneltä käytössä kuluneen Englanninsanakirjan. Sillä hän oli selvittänyt kieliasiat Kanadassa. Kun kasvat isoksi, mene Kanadaan, neuvoi ukko. Aikanaan saavutin vähintään samanlaisen kielitaidon kuin ukkokin, mutta Ruotsia pitemmälle en päässyt. Kirja oli myös ainoa perintö, jonka olen ukolta saanut.

Ukon työkaverina oli ollut italiaano, niin olen sen ymmärtänyt. Hän ei osannut lukea saati sitten kirjoittaa. Ukko oli lukenut aina hänen kirjeet ääneen ja kaveri oli tyytyväinen, vaikka Ukko ei ymmärtänyt lukemastaan sanaakaan.

Mummo päivittelee sodan jälkeen: jos evakko elämä on vaikka rankaisu noista ukon pyhätöistä, niin kovin ankara on tuo Lutterin Jumala.

Alavudelle rakennetaan ukon ikänsä haaveilemaa kunnon maa-

taloa. Ukko opastaa kolmea pojanpoikaa talkoissa pärekaton tekkoon. Ukolla on aina ollut naulat suussa, kun hän on tehnyt timpurin töitä. Nyt on kaikilla naulat suussa. Tuntuu kuin ukko olisi nyt elämänsä tyytyväinen.

Keväällä 1950 tulee viesti: ukko on mennyt pois. Joudun kotimieheksi, kun hänet haudataan. Pappi oli kuuluttanut, että hän eli 67 vuotta 8 kuukautta ja viisitoista päivää.

Kalevi Rapo, Kumola

Paluu Karjalaan ja vuodet kotikunnalla 1941-1944

Sota, jota jatkosodaksi kutsuttiin, oli alkanut ja jatkui suomalaisten kannalta hyvin. Niin hyvin, että siviilejä asutettiin jo täyttöpäätä myös Lumivaaraan. Vanhempani ja siskoni Hilja olivat ensimmäisten joukossa, jotka kotikylääni Harvioon saapuivat lokakuussa 1941. Itse tulin Lahdenpohjaan Vapun päivänä -42. Talven olin ollut Lohjalla. Isä tuli Lahdenpohjasta hakemaan kuopustaan kotiin.

Koska Laatokka oli vielä osittain jäässä, ei veneellä päässyt kulkemaan. Me kuljimme pitkin Sorolan saarta, salmet veneellä ylittäen. Uupuneena ja jalat rakoilla tulin kotiin, jossa odotti lämmin sauna. Koti oli ihan entisen näköinen, olihan siellä perhe jo asunut yli puoli vuotta.

Niin alkoi taas uusi jakso minun elämässä. Työtä riitti. Koska miehet olivat sodassa, piti naisten tyttöjenkin olla halon hakkuussa, aittaa ja kattoja korjaamassa. Sanalla sanoen kaikessa työssä. Eikä elämä ollut mitenkään turvallista. Vihollisen ilmoitointi oli vilkasta. Koneiden reitti Elisenvaaraan kulki ylittämme. Elisenvaara oli suuri ja tärkeä risteysasema, joten sinne tehtiin paljon lentoja, samoin Lahdenpohjaan.

Onneksi ilmatorjunta sai ne suureksi osaksi estettyä, joten vahingot jäivät vähäisiksi. Siitäkö lienevät punalentaajat suuttuneet, koska olivat hanakoita ampumaan myös yksinäisiä kulkijoita.

Naapurin vanha emäntä oli innokas kalastaja. Kerran kotiin tultuaan mummo kertoi kauhuissaan: ”Kyl mie sit säikähin ku ampuivat tuolt konneest miun venettäin. Mie vaa makasin venneen pohjal mahallain ja rukkoilin ja tärisin pelost”. Nuoremmat luulivat mummon liioitelevan, kunnes veneen tarkastelussa löytyi-

vät luotien jättämät reijät. Isä joutui myös koneen ahdistamaksi kotipellolla. Koneesta tulitettiin vielä sitä suurta kiveä, minkä suojaan hän oli paennut.

Jouduimme kerran vaaran paikkaan Aino siskoni kanssa marja reissulla. Silloin oli jo hävittäjiä Lahdenpohjan suojana, pommi-koneet kääntyivät takaisin. Seurasimme tapahtumaa korkealta puuttomalta kalliolta. Näin ajattelemattomia olimme. Meille tuli äkkilähtö, kun korvissa alkoi kuulua vihaista surinaa ja kalliolta napsahduksia. Emme koskaan käsittäneet, miten pääsimme niin nopeasti alas kalliolta. Siellä me vaan olimme vattupuskien seassa, ihan ehjänä muutamaa mustelmaa ja raapeutumaa lukuunottamatta.

Kun tällaisia tapauksia sattui melkein joka kylässä, olisimme osanneet suojautua ilman viranomaisten kehoituksia. Ei elämäntään ollut pelkkää pelkoa ja työtä. Oli meillä nuorilla "huvejakin". Yksi tällainen oli soutaa kotisaareni takana olevaan Pöllän niemeen. Siellä oli nuotta-apajat. Siellä tavattiin seudun vähäiä nuoria myös muista kylistä.

Kun myös lähistön sotapojat kävivät siellä, niin taisipa pikku romanssejakin syntyä. Rantakalaa keitettiin ja laulettiin. Talkoita pidettiin, mutta ei niitä kiellettyjä talkootansseja. Talvella oli kaikenlaisia kursseja, tehtiin tallukoita ja ommeltiin. Opeteltiin tekemään ruokaa melkein tyhjästä, jopa juhlaruokaa. Makean puute oli kova, "rupa ruokaa" meillä onneksi oli. Talvella käytiin joskus Lahdenpohjassa elokuvissa ja ompeluseuroissa. Siinä ne meidän hovit olikin.

Postin kulku oli tärkeää. Koska sitä ei oltu valtion taholta järjestetty, hoitivat kyläläiset sen itse. Vuorotellen joka talosta haettiin päivä posti Lahdenpohjasta. Vaatepula alkoi olla huutava. Itse kun vielä kasvoi, eivät nekään vähät mitä vielä oli, mahtuneet päälle. Paria vanhaa mekkoa kääntämällä saatiin yksi "uusi". Vuosi 1943 elettiin hyvin rauhallista aikaa. Ilmavaaraa ei juuri ollut, eikä desantteja tarvinnut pelätä. Aloitin rippikoulun samana syksynä. Minun ikäiset olivat viimeiset Lumivaaran kirkossa ripille päässeet.

Se oli kesäkuun alku 1944. Se kesä lopetti hiljaisuuden. Alkoi Kannaksen suurhyökkäys. Radiosta tuli joka päivä aina vaan huonompia uutisia. Laatokan yli Pitkärannan suunnasta kuului myös taukoamaton jyrinä.

Taas valmistauduttiin lähtöön. Toisaalta heiniä korjattiin ja tehtiin muutkin työt niin kuin ennenkin. Saarista ja rannikolta evakoiitiin vanhat ja lapset, myös joutokarja kuljetettiin parempien kulkuteiden varteen. Huhujen mukaan pelättiin maihin nousua. Pelko oli tuskin aiheeton.

Näimme elokuussa sisareni kanssa Laatokalla Valamon suunnalla palavan laivan. Myöhemmin selvisi, että se oli vihollisen sotalaiva, jonka suomalainen tykkivene ampui tuleen ja upotti sen. Pommitukset jatkuivat rajuina. Kerran laskin yli 80 konetta, jotka menivät kohti Elisenvaaraa ja Lahdenpohjaa.

Tätä kaikkea oli hirveätä voimattomana seurata. Nyt jokainen uskoi, että lähtö on edessä. Elokuun lopulla sain myös itse määräyksen pakata tavarat ja olla valmiina karjan kuljetukseen, tarkemmin ilmotettavana ajankohtana. Syyskuun 3:nä päivänä tuli määräys, että aamulla kello 7 on oltava valmiina lähtöön.

Mitä sitten tapahtui, se onki eri asia.

Helvi Väänänen os. Ijäs, Harvio

Toinen lähtö siirtolaisuuteen

Vaikka osasimme odottaa lähtöä, oli käsky kuitenkin tyrmistyttävä. Jotenkin sitä lähtöä oli jo toivottu, ehkä ei sittenkään.

Oli syyskuun kolmannen päivän ilta 1944. Me karjan ajajat Aili, Eila, Hikka ja minä tarkastimme vielä kerran, että kaikki tarpellinen oli mukana ja kärryillä hyvin lastattuna. Lehmien lypsy ja juottoämpärit, omat ruokailuvälineet, keittoastiat, vaatteet myös huovat ja ennen muuta eväät. Separaattorikin oli lähdössä mukana, lujasti kärryjen etuosaan kiinnitettynä. Piti sekin vielä varmistaa, että karvakoneella ajetus kansanhuollon numero ja omistajan nimi näkyivät selvästi lehmien selässä.

Huoli kaiversi mieltä, huoli omasta kohtalosta, millaisiin oloihin joutuisimme, huoli vielä kotiin jäävistä omaisista. Ennen muuta pelko koko Suomen puolesta. Nämä pitivät unen loitolla.- Silti olimme aamulla neljäntenä syyskuuta hyvissä ajoin valmiina. Kotiin jäävät äidit ja sisaret saattoivat, kunnes viimeinenkin ajaja ja nauta olivat tiellä. Vielä viimeinen halaus ja sitten menttiin.

Meitä oli 8 tyttöä, joista nuorin minua vuoden nuorempi 15 vuotias pikkuserkkuni Hilikka. Hevosmiehiksi tulivat liki kuusikymppinen sairaaloinen "Rantalan setä" ja 14-vuotias vapaaehtoinen Antti. Joten ei meillä liiemmilti miehistä turvaa ollut. Ei ollut aikaa surra. Lehmät olivat menopäällä, milloin hyökättiin toisen kimppuun, milloin johonkin peltoon tai yritettiin palata kotiin. Sai siinä tytöt juosta. Matkaa tehtiin pitkästi. Nykyisen rajan tällä puolella Saaren pitäjän Tarnalan kylässä oli ensimmäinen yöpyminen. Onneksi pääsimme taloon, jossa oli suuren-

moinen emäntä. Sauna oli lämmitetty ja vuoteet petattiin. Hän tarjosi meille kunnon illallisen.

Aamulla tuotti ylösnousu kamalia tuskia. Tuntui kuin olisi mankelin läpi vedetty. Itkua tuhertaen tai itsekseen manaillen siinä vuoteesta noustiin. Kauhulla odotimme lähtöä, miten ihmeessä pystymme pitämään karjan koossa. Kas kummaa, eiliset rajut puskijat ja juoksijat olivat ihan kesyjä. Kai karjalla oli samanlainen olo kun ajajillakin. Näin jatkui matka päivästä toiseen. Vajaan viikon kuluttua jouduimme jättämään yhden lehmän tien varren taloon. Lehmältä meni kirjaimellisesti jalat alta, eikä se päässyt nousemaan ylös.

Toinen nuorempi lehmä oli yöllä poikinut. Se pystyi hyvin jatkamaan matkaa. Otimme mukaan myös pienen pirteän sonnivaskan. Näin oli luku täynnä, kuten leikillisesti totesimme. Matka sen kuin jatkui, ei ollut ystävällisiä emäntiä saunaa lämmittämässä tai pehmoista petiä tarjoamassa. Nukuimme paljailla koulujen lattioilla. Nuori ja ennen muuta väsynyt ihminen nukkuu melkein missä vaan. Aloimme muistuttaa satujen peikkoja. Vaatteet olivat kastuneet ja kuivuneet monta kertaa. Meiltä menivät jo päivätkin sekaisin.

Kerran havauduimme kirkonkellojen soittoon ja näimme pyhäpukuisia ihmisiä tiellä. Taitaa olla sunnuntai, tuumimme. Vaatteista vielä, olisi meillä ollut saippuakin millä pyykkiä pestä, vaan ei aikaa saada pyykit kuiviksi. Ruokaa meillä onneksi oli, saatiin me sapuskaa "talonpuolesta" ja omaa leipää vielä oli. Ennen muuta meillä oli maitoa, yli oman tarpeenkin. Voitakin oli, kiitos separaattorin. Maitoa annoimme sotilaille ilmaiseksi ja sivilteiltä saimme pienen maksun. Rahoilla ostettiin korviketta, suolaa jopa joskus munia. Apteekissa piti käydä, mutta ihmeteltävän terveinä pysyimme.

Jossain vaiheessa kuulimme, että rauha on tullut. Kuulimme myös rauhan ehdot. Olimme jo niin väsyneitä, ettei nekään kamalasti järkyttäneet. Ajon aikana huomasimme, miten meitä yritettiin joskus sortaa toisten ajajien taholta. Meiltä puuttuivat ne tärkeät miespuoliset asioiden järjestäjät.

Kyllä me tytöt opimme puolemme pitämään. Aika kului, olimme tottuneet pitkiin taipaleihin, eivätkä jalat enään kipeytyneet. Tulimme lähelle Kesälahtea. Meidät yllätti ankara ukkoskuuro. Onneksi kuin tilauksesta oli tien laidassa suoniitty, nälkäiset lehmät ryntäsivät peltoon. Me ajajat kömmimme onnellisina latoon, pois rankka sateesta.

Hyvä mieli loppui äkkiä, kun ladon ovelle ryntäsi raivostunut mies. Hän solvasi ja haukkui meitä kaikin mahdollisin sanoin. Pirun ryssät oli niitä lievimpiä sanoja. Uhkasi hakea kotontaan pyssyn, jos emme heti ajaisi "kantturoitamme" vaikka helvettiin hänen mailtaan. Emme sellaisiin uhkauksiin uskonet. Hetken kulluttua mies palasi, tosiaan kivärin kanssa. Osoitteli ladon ovella ja uhkasi ampua kaikki saatanan ryssät. Silloin minua yli seitsemän vuotta vanhempi Kerttu tarttui käteeni ja kuiskasi: "Menään ulos."

Samassa loikkasimme miehen eteen ja huusimme niin kovaa kuin jaksoimme: Jos ampua tahdot aloita meistä. Pois emme lähde ennenkuin ukkonen lakkaa. Olimme varmaan jonkinlaisessa sokissa, koska emme pelänneet. Mies kuitenkin laski aseensa ja juoksi pois tielle. Samassa tuli vastavaikutus, aloimme kaikki hysteerisesti itkeä. Suureen ääneen parkuen kirkolle tulimme. Huolestuneet lotat ja huoltomiehet kyselivät: "Mikä hätänä?"

Kesti kauan ennenkuin pystyimme saamaan järjellistä sanaa suustamme. Kun asia selvisi, lähti kaksi sotapoliisia heti hakemaan miestä. Jälkeen päin kuulimme hänen saaneen jonkinlaisen rankaisun.

Seuraava tavoite oli Korvenniemi, jossa meidät laitettiin roomuihin ja vietiin lähelle Suonenjokea. Sieltä meidät lastatiin junaan ja vuorokausien junamatka alkoi. Se oli helpompaa, kun ei tarvinnut kävellä. Toisaalta karjan ruokinta ja juotto olivat suuritöisempää kuin ulkosalla. Maitopalkalla saatiin helposti apua heinien ja veden kanton. Ylivieskaan tullessa näytti Suomi käyvän ahtaaksi. Samaan aikaan tuotiin saksalaisia pakoon lähteneitä ihmisiä pohjoisesta. Lapin kansa oli myös liikkeellä.

Yön olimme Ylivieskan kirkossa, koska muualle ei enään mah-

tunut. Aamulla alkoi viimeinen taival, 15 kilometrin matka Alavieskaan. Perille tulimme ja suururakka oli tehty. Ajajat ja kaikki 80 lehmää oli tuotu perille. Myös matkalla syntynyt pikku sonni, joka matkusti "herroiksi" laatikossa heinien päällä. Palkkaa saimme lähes neljän viikon työstä; nahkakenkien ostoluvan kansanhuollosta. Entiset olivat hajonneet matkalla.

Taas alkoi uusi jakso elämässä.

Helvi Väänänen os. Ijäs, Harvio

Talvisodan muistoja 60-vuoden takaa kotikylästäni Ihalan Lähdenummelta

Ensimmäiset muistot lähestyvistä sodasta ovat syöpyneet mieleeni 60-vuoden takaa syyskuulta 1939 kotitalaltamme Ihalan Lähdenummelta.

Olin palannut koulusta ja samalla tuonut postimme Ihalan kylän Kopsan talosta. Veljeni luki Karjala lehdestä ääneen otsikoita; Italiassa on valmiina seitsemän miljoonaa pistintä.

Sodan uhkaa oli ilmassa. Keskustelimme veljeni kanssa uutisesta kohta pellolla, jossa olin hevosia ajamassa=ohjastamassa, veljeni pitäessä Fiskars 10:n sarvista. Veljeni vakuutteli, että nuo tapahtumat ovat meistä kovin kaukana, eivätkä ne meitä uhkaa. Todellisuudessa hän varmaan oli tuollaisesta uutisesta huolissaan.

No tapahtumat kulkivat meidän hyvin tuntemiamme latuja. Neljä veljistäni sai aikanaan kutsun muiden sen ikäisten miesten tavoin kertausharjoituksiin.

Sitten tuli marraskuun 30. päivä, jolloin menin kylän muiden poikien kanssa kouluun tietämättä, että “tuo kiivas kiukkuinen ja julma hirmuinen” oli hyökännyt ja pommittanut maataamme. Talvisodan ehkä useimmin lauletuista virsistä lienee ollut edellä siteeraamani virren säe. Luulin tuolloin todella, että se tarkoitti Neuvostoliittoa tai kuten silloin yleisesti sanottiin ryssiä. Opettajamme Paavo Särkisilta kertoi vihollisen hyökänneen ja pommittaneen meidän kaupunkejamme ja aloittaneet sodan. Nyt piti palata kotiin ja että koulun jatkosta ilmoitetaan erikseen.

Yllätyksellinen kotiin paluuni ja uutiseni eivät ilahduttaneet kotiväkeäni. Kaksi veljistäni oli Kannaksella, yksi jossain yksinäisellä Laatokan saarella ja vanhin veljeni oli kotiutettu, sillä

hän oli TVH:n palveluksessa autonkuljettajana Viipurin lähetytvillillä ja suorittamassa siviiliväestön evakointia Kannaksella.

Nyt oli annettu myöskin ohjeet ikkunoiden pimentämisestä. Matka kaupoiille ostamaan tervapaperia, josta kotona valmistettiin rullaverhot. Rullaverhot laskettiin illalla alas ennen valojen sytyttämistä. No, tuo kirassilamppujen loiste ei ehkä olisi näkynyt korkealla lentäviin vihollisen lentokoneisiin.

Teiden risteyksistä poistettiin tienviitat mahdollisten desanttien varalta. Oli annettu ohjeita suojautumisesta vihollisen lentokoneiden varalta. Ilman kiikaria oli tosin mahdotonta tietää, mikä oli oma tai vihollisen lentokone. Joskus uskoteltiin, että myöskin omia koneita oli ilmassa. Oli annettu ohjeita, ettei saanut tuntemattomille ihmisille kertoa esim. mihin jokin tie johti jne.

Tuohon aikaan tiedon saanti oli kylällämme muutaman patteriradion ja sanomalehtien varassa. Vain muutamassa talossa oli puhelin. Uutisten lukua radiossa oli kyllä lisätty, mutta patterit kyllä kuuluivat kovin nopeasti. Lisäksi kuuluvuutta häiritsi vihollisen radiohäirintä. Oli myöskin varotettu uskomasta "Tildun" valheellisiin uutisiin. No hänen äänensä ja sanomansa oli niin fanaattinen, ettei siihen kukaan uskonut.

Kotonani ei myöskään ollut radiota eikä puhelinta, joten illan jälkeen suuntasimme parin hengen voimin polkua pitkin metsän halki joko kuutamossa tai myrskylyhty kädessä Juho Jantuselle. Kävimme myöskin maantietä pitkin Koivusillan Jääskeläisellä.

Tuolloin yhteyden pito naapureihin läheni. Lähes jokaisesta talosta oli joku mies rintamalla. Useimmin kyllä useampi. Jos naapureilla aiemmin oli ollut erimielisyyksiä niin nyt ne unohdettiin tai sovittiin. Yhteinen uhka lähensi ja oma itsekäs ajattelu jäi taka-alalle. Naapurit auttoivat toisiaan aina siinä missä oli mahdollista. Yhtenäisen me hengen luominen lähti tietenkin yksilöistä. Kyllä me keitetään, kun Kollaakin kestää.

Vihollisen lentotoiminta toi sodan pelkoa myöskin kylällemme.

Sodan alkuvuikoina ne jurrasivat hyvinkin korkealla, mutta sodan jatkuessa niiden lentokorkeus laski. Viholliskoneet kävivät pommittamassa Elisenvaarassa, joka oli tärkeä neljän rautatien risteys. Rautatie ja sen kuljetukset olivat elintärkeät rintamajoukkojen huolloille sekä siviiliväestön evakoinnille.

Paluumatkoillaan Elisenvaarasta ne pommittivat myöskin Ihalan asemaa ja rautatiesiltaa. Osumia he eivät kuitenkaan saaneet siltaan eivätkä rautatiehen. Vahingot tuolloin jäivät Ihalassa vähäisiksi.

Eräänä iltana ihmettelimme, kun kuulimme lentokoneen ääniä ja mentyämme ulos siellä oli niin valoisaa, että olisi hyvin voinut lukea vaikka sanomalehteä. Lentokoneesta oli pudotettu laskuvarjolla valopommi, mikä valaisi laajalta alueelta. Tuon tarkoitus jäi silloin arvoitukseksi.

Myöhemmin kun olen kuullut vihollisen helmikuussa Kortelammen jäälle pudottamista kahdesta desantista ja heille seuraavana iltana tuodusta täydennyksestä, olen mielessäni yhdistänyt nämä asiat keskenään. Heidän tehtävänään oli ollut tuhota Ihalan rautatiesilta, kun sen tuhoaminen ilmasta oli epäonnistunut. Ihalan pudotetuista pommeista kaikki eivät räjähtäneet. Kävimme hiihtäen Härkösen pellon vierellä olevassa metsikössä lähellä rautatietä katsomassa pommien tekemiä kuoppia ja kokeilemassa suksisauvalla, että mitenkä syvällä olivat suutariksi jääneet pommit.

Rautatiesillan läheisyydessä oli siltavartiointi. Ihalassa oli myöskin maantievartiointi. Kahden miehen partio partioi koulun lähetyvillä milloin Kurkijoelle johtavalla tiellä tai sitten Viipuriin menevällä tiellä. Pimeän aikana tuo vartiointi toi jonkinlaisia turvallisuuden tuntua. Vartiomiehet asuivat koulun lähetyvilillä olevassa Seurojentalossa.

Naiset neuuloivat sukkaa, villapaitoja, lapasia, joissa oli erillään sormi oikean käden etusormea varten. Kypärän suojus oli uusi artikkeli. Niitä ym. lämpimiä vaatteita lähetettiin paketeissa rintamalla olleille. Kirjeiden kirjoittaminen tuli joka viikkoiseksi.

Se oli ainoa yhteyden pito kotiväen ja rintamalla olleiden kesken. Eihän ne miehet rintamilta voineet sieltä paljon mitään omista tekemisistään ja olinpaikoistaan kirjoittaa. Se oli kuitenkin merkki elossa olemisesta ja se rauhoitti jälleen kotiväkeä muutamaksi päiväksi.

Lumivaaran kirkkoherra Paavo Kiuru sai tehdä vierailuja Laatokan yksinäisille saarille, jossa monet lumivaaralaiset miehet olivat asekedessä suojaamassa selustaa. Hän toi sieltä terveisiä samoin myöskin kirjeitä. Hän myöskin välitti molempiin suuntiin rohkaisuja ja uskoa korkeimman voimaan ja johdatukseen.

Poliisi kävi maaliskuun 12. päivänä ilmoittamassa Ihalan kylän taloissa, että vanhusten ja lapsien tulee huomenissa laittaa hevosensa rekeen ja mukaan ruokaa niin ihmisille kuin myöskin hevoselle. Muu väki sai silloin vielä jäädä kotiin. Niin minäkin, ikä 12 v. laittauduin isäni ja äitini kanssa hevosensa rekeen ja ajoimme Ihalan koulun pihaan, josta pian hevoskaravaani suuntasi kulkunsa Tyrvään suuntaan. Puolenpäivän jälkeen pidettiin taukoa lähellä nykyistä valtakunnan rajaa olevissa taloissa. Siellä meille ilmoitettiin, että nyt on tullut rauha ja että nyt saatte palata kotiin vielä pariksi päiväksi. Hevoset käännettiin tulosuuntaan ja illan pimetessä saavuimme jälleen kotiin.

Matti Rapo, Ihala

Elisenvaara 20.6.1944

Ympärilläni olevien pakoon juoksevien kauhun sekaiset äänet ovat hukkuneet joka puolella räjähtelevien pommien pauheeseen. Matalalla lentävien pommikoneiden jyrynä on korvia huumaava. Maa vapisee allani.

Kaiken tämän joutuivat kokemaan mm. hetkeä aikaisemmin Elisenvaaraan saapuneiden Räisälästä evakkoon lähteneiden evakkojunan matkustajat. Heidän kohdallaan epäonninen tapahtumien kulku alkoi jo edellisenä päivänä. Sain esimieheltäni määräyksen mennä 19.6. aamupäivällä Myllypeltoon lähtevän junan junamieheksi. Ilmoittauduin minulle ennestään tuntemattomalle konduktöörille. Tein junan lähtöön kuuluneet tavanomaiset valmistelut. Katsoin, että juna oli kaikinpuolin lähtövalmis ja lähtöajan lähestyessä menin junan viimeisenä vaununa olleeseen konduktöörivaunuun, Juna, joka hetken kuluttua nytkähti liikkeelle koostui 5-6 kaksiakselisesta matkustajavaunusta, 1-2 umpitavaravaunusta, joihin lastattiin evakkoon lähtevien välttämättömät matkatavarat sekä konduktöörivaunusta.

Istuin aikani tuossa edellä mainitussa konduktöörivaunussa. Kun konduktööriä ei alkanut kuulua, menin ulos vaunun rappusille ottamaan selvää, miksi hän ei tule vaunun sisäpuolelle? Hän kertoi, että hän oli tullut aivan äsken Jyväskylästä Elisenvaaraan komennukselle ja mainitsi, että eikös niitä vihollisen lentokoneiden kulkua tule seurata matkan aikana. Siihen aikaan tuo huomautus oli erittäin asiallinen. Toinen asia oli sitten, mitä junan turvaamiseksi vihollisen lentokoneilta sitten voitiin tehdä?

Matkamme jatkui Hiitolan kautta Käkisalmeen, jota vihollisen lentokoneet olivat muutama hetki sitten pommittaneet.

Junamme pääsi kuitenkin jatkamaan matkaa häiriöttä Myllypeltoon. Junamme sijoitettiin Myllypellon aseman pääraiteelle. Läpikulkuliikenne kulki toista raidetta. Veturi ajettiin junan toiseen päähän valmiiksi, jotta paluumatka voitiin kuormauksen jälkeen viivytyksittä aloittaa.

Junan kuormaus alkoikin välittömästi. Sain kuulla, että lähtijät olivat etupäässä Räisälän vanhainkotien asukkaita sekä naisia ja lapsia, jotka piti saada pois lähestyvien vihollisen hyökkäyksen alta. Rintamalinjathan olivat tuohon aikaan noin 30 kilometrin päässä Vuoksessa. Todennäköisesti omien joukkojen vaihto etulinjaan oli käynnissä, sillä läheisellä tiellä valui etulinjasta omia joukkoja jalkapatikassa Käkisalmea kohti.

Evakointia johtaneet henkilöt sijoittivat evakkoon lähtevät henkilöt junamme vaunuihin ennakkosuunnitelmien mukaisesti. Minun tehtävänä oli ottaa junassamme oleviin tavaravaunuihin ne matkatavarat, joita matkustajat eivät tarvinneet välttämättä matkansa aikana. Niin myöskin nostin tavaravaunuun mummoaan saattamassa olleen Saimin melko uuden polkupyörän. Hän kyllä mainitsi, ettei hän lähde mukaan, vaan lähettää polkupyöränsä mummonsä mukana. Saimi jäi junamme lähtöä odottamaan ja mummoaan hyvästelemään. Esitin hänelle, että tässä olisi hänellekin hyvä kyyti tarjolla. Saimi piti oman päätöksensä, että hän lähtee muun perheen mukana vasta huomenna.

Pian olikin sitten kaikki valmista tai melkein kaikki ja juna lähti liikkeelle. Kohta se kuitenkin pysähtyi äkisti. Mentyämme vaunumme rappusille katsomaan äkillisen pysähdyksen syytä, näimme veturimme pudonneen kiskoilta. Huusimme samalla asemalla vielä oleville saattajille, etteivät lähtisi pois, jos vaikka tarvittaisiin lääkintähenkilöstön apua. Tarkempi tutkimus kuitenkin osoitti, ettei heitä tarvittu. Veturi ja yhden tavaravaunun kiskoilta suistumiseen takia tarvittiin kyllä pikaisesti korjausjuna. Veturin suistuminen Myllypellon Käkisalmen puoleisessa vaihteessa katkaisi samalla tuiki tärkeän junaliikenteen. Veturin suistuminen kiskoilta johtui, että lähtevä vaihde oli unohdettu kään-

tää meidän junaamme varten. Vaihte oli näin ollen umpivaihteessa ja lukossa. Veturimme oli menosuuntaan takaperin ja tenderi haloista melkein tyhjä. Vesikin oli vähissä ja niin ollen se nousi kevyenä umpivaihteessa ylös ja suistui kiskoilta.

Tuohon aikaan elettiin suomen itsenäisyyden kannalta kriittisiä hetkiä. Vihollinen oli saavuttamassa Viipurin. Täällä Itä-Kannaksella se oli vielä Vuoksen takana. Joukkojamme kuljetettiin rautateitse Itä-Karjalasta myöskin tänne tämän radan vaikutusalueelle, ja siviiliväestö piti saada pois sodan jaloista. Jokainen tiesi, ettei rata nyt voinut olla kauan kiinni. Kohta sitten tulikin Käkisalimesta sotilaiden miehittämä korjausjuna. Suunnitelma oli lapioida veturin vierestä niin paljon maata pois, jotta veturi voidaan kääntää radan sivuun pyörät ylöspäin. Niin vankkaa nosturia ei ollut lähitienoilla, jolla oli voitu nostaa veturi jälleen kiskoille.

Työ onnistuikin. Veturi sivuun ja uudet kiskot vääntyneiden tilalle. Uusi veturi ja junamiehistö tuli tilalle ja niin pääsimme aamulla lähtemään paluumatkalle. Nyt oltiinkin tultu seuraavan päivän puolelle ja niinpä Saimikin lähti matkaan. Koska veturin mukana oli tullut toinen miehistö olin minä vapaa paluumatkalla junamiehen tehtävistä. Istuimme Saimin kanssa erään matkustajavaunun rappusilla pahemmin murehtimatta evakkoon lähtöä. No, olihan se jo toinen kerta muutaman vuoden sisällä. Matkalla Elisenvaaraan minun esimieheni, menojunan konduktööri kysyi minulta, onko minulla Jt:tä eli Junaturvallisuuksääntöä. Tiesin kyllä, että se on ohjesääntö, jossa annetaan ohjeet junaliikenteen hoidosta. Minulla ei sellaista kuitenkaan ollut. Häntä askarrutti Myllypelossa tapahtunut veturin suistuminen ja siihen liittyvät syyllisyyskysymykset. Hän ilmoitti minulle, etten lähtisi Elisenvaaraan saavuttuamme heti asemalta pois, sillä veturin putoamiseen liittyvästä asiasta saattaa olla heti kuulustelut.

Elisenvaaraan tultuamme menimme heti asemarakennuksessa olevaan komennusesimiesten etuhuoneeseen, jota käytettiin myöskin matkatavaran palveluksiin liittyvänä tilana. Istuimme siinä hetken. Pian junanlähettäjä tuli viereisestä huoneesta ja huusi kuuluvalla äänellä, että hälyytys. Viholliskoneita tulossa

Simpeleen suunnalta. Juoksin muiden mukana ulos. Lauma viholliskoneita tuli Simpeleen suunnalta melko alhaalla. Se ei tietänyt hyvää. Ensimmäinen ajatus oli mennä aseman edessä olleiden matkatavaran siirtokuormaukseen käytettyjen tavaravaunujen alle suojaan. Niissä vähäisissä suojautumisohjeissa, joita oli annettu koulutuksen yhteydessä yllätyshyökkäyksien varalta, oli sanottu, että paremman suojan puutteessa voi suojautua kiskojen väliin vaunun pyörien kohdalle. Tuon ajatuksen hylkäsin heti ja lähdin juoksemaan asemalta pois, silloin käytössä olleen asemarakennuksen ja palaneen asemarakennuksen välistä tietä uudelle virastotalolle päin. Ehdin tuskin juosta 10-20 metriä kun pauskauduin maahan ympärilläni räjähtelevien pommien vaikutuksesta. Maa vapisi. Pommien räjähdysten aiheuttama ilmanpaine pyrki kohottamaan ylös maasta. Pommikoneiden moottorien pauhe oli karmea. Yksittäiset pakoon rynnänneiden ihmisten huudot häipyivät kaikkeen tähän meluun, jonka aiheuttivat pommikoneiden jyrinä ja niitä saattamassa olleiden hävittäjien syöksyt konekivääritulituksineen.

Tunsin kyljessäni, sääressäni ja käsivarressani pientä poltetta, mutta mitään varsinaista kipua en tuntenut. Nyt oli äitini opettama rukoilu tarpeen, mikä niin monesti aikaisemmin oli unohtunut. Rakas Jumala, jos nyt on minun aikani lähteä niin ota minut luoksesi. Olin huolestunut myöskin Saimin kohtalosta, olinhan houkutellut hänet lähtemään junamme mukana evakkoon.

Hyökkäyksen ensimmäisen aallon mentyä ohi nousivat ne ylös ja lähtivät jatkamaan matkaa asemalta pois päin, jotka siihen kykenivät. Seuraava aalto pommikoneita jyrisi jo asemaa ja ratapihaa kohti näköetäisyydellä. Lähelläni eräs nuori äiti kantoi lastaan sylissään, jonka kantapään oli äidin arvelun mukaan konekiväärin luoti lävistänyt. Jatkoimme matkaa läheiselle pellolle, jonka matalat ojat antoivat jonkinlaista suojaa. Heittäydyin muiden mukana ojaan jo hyvissä ajoin. Oli karmeaa nähdä kun pommit irtosivat koneista ja niiden kulkua voi hetken seurata. Tuntui ikuisuudelta se aika, jolloin ensimmäiset räjähtelivät kohteissaan.

Oliko niillä tarkoitus pommittaa pellolle pakenevaa siviiliväestöä? Vihdoin pommiin pauke valtasi ratapihan, joka oli täynnä evakkoon menevien ja rintamalle menevien sotilaiden junia. Ihmettelin, miksi oma ilmatorjunta ei ammu. Kohteethan olivat hyvin alhaalla. Olihan ilmatorjunnassa entisiä työtovereitamme, jotka olivat käydessään asemalla ja vakuuttaneet, ettei meidän työskentelyämme kovin helposti häiritä. Myöhemmin selvisi, että Elisenvaaran suojana ollut ilmatorjunta oli siirretty muualle.

Vielä seurasi kolmas pommikoneiden aalto. Kaikkiaan koneita oli 55. Nyt olimme tähän suuntaan kulkeneet jo asemalta pari sataa metriä ja jälleen turvanamme oli pellon ojat. Pommeja ei pellolle tullut, mutta konekiväärien tulitus pelotti.

Pommituksen tuhot olivat valtavat. Elisenvaaran ratapihalla oli tuolloin 14 läpiajettavaa raidetta, joista tässä pommituksessa meni poikki 13. Myöskin rautatien kaluston kärsimät vauriot olivat suuret. Myllypellostä tuomamme juna paloi melkein kokonaan. Pommituksessa kuolleiden uhrien lukumäärä oli pitkälle toiselle sadalle. Olihan Myllypellostä tuomassamme junassa monia sellaisia henkilöitä, jotka eivät omin avuin voineet päästä pois vaunuista. Junien täyttämällä ratapihalla on terveenkkin ihmisen vaikea päästä nopeasti turvaan. Lisäksi kun ottaa huomioon, että ilmahälytyystä ei ollut annettu, eikä Elisenvaaran asemalla silloin ollut minkäänlaisia pommi- tai sirpalesuojia. Erilaisia vammoja sai lähes kaksisataa ihmistä. Suuret ihmisvauriot selittyvät sillä, että asemalla sattui olemaan tuohon aikaan noin 1.000 ihmistä, joko menossa evakkoon tai sotilaita menossa rintamalle.

Uhrien joukossa oli monia rautatieläisiä. Yksi heistä samasta kylästä 18 vuotias Ilmi Kopsa, joka oli minuakin kehottanut edellisen vuoden keväällä tulemaan Elisenvaaraan rautatien palvelukseen. Hänestä pommituksen jälkeen löytyi vain huivin kappale.

Myöskin aseman edessä olleet rautatievaunut, joiden alle ensin olin aikonut mennä, olivat kääntyneet pommituksessa raiteiltaan poikittain. Eräässä vaunussa kuormana olleet sanomalehdet olivat lennelleet vieressä olleen asemarakennuksen katolle. Mi-

hinkään kuulusteluun ei minua kutsuttu Myllypellon tapahtuman johdosta. Kun palasin jälleen työhön kahden-kolmen viikon tapaturmalomani jälkeen ja tuskinpa sitä olikaan pidetty.

Matti Rapo, Ihala

Matkalla kotiin

Ukko ja mummo kirjoittavat, että olosuhteet Lumivarassa ovat siinä kunnossa, että voimme lopettaa evakkoelämän. Voimme palata kotiin. Me hommaamme tarpeellisia matkustuspapereita. Sinne ei voi mennä miten tahtoo. Isä tulee lomalle partaisena ja laihtuneena. On rajan siirto ottanut voimille. Ovat nyt jossain Rukajärvellä, käyvät asemasotaa. Tykkeitä ja ammuksia ei nyt tarvitse vetää pitkin korpia.

Isä saa Pallarista lainaksi paalaus koneen. Heiniä ajetaan suoniityltä pihaan. Niistä tehdään sellaisia heinäpaketteja joita aikuiset jaksavat kantaa. Illalla on naapurit meillä kylässä. Juovat korviketta ja toivottavat meille hyvää matkaa. On tilattu härkävaunu Tervolan asemalle, sinne ajetaan tavaroita ja heiniä. Viimeisessä kuormassa lähtivät äiti, isä ja pojat sekä pari lehmää kytkettynä reen perään. Olen tutustunut parhaiten nuoreen saksalaiseen sotilaaseen, kokelaaseen. Hän on ainoa joka vilkuttaa kun poistumme suuren virran rantatalosta. Auf viderseen. Pallarin suopellolle jää muutama poro kaivelemaan laihaa ateriaansa. Asemalla on lehmät ja hevonen lastattu junaan.

Isä ja pojat lähtevät henkilöjunalla Kemiin. Äiti härkävaunussa tavaroineen, eläimineen kohti Karjalaa. Häneltä on loma loppumassa. Olemme menossa esikunnasta pyytämään lisää lomaa. sitten jatkettaisiin henkilöjunalla Karjalaan. Juhani saapuu reppuineen kivääri selässä ja poika kummassakin kädessä asemalle. Toinen poika on tilapäisesti mykkä. Työnsi näet ennen lähtöä kielensä kirveenterään. Kun irrotti itsensä siitä lähti nahka kielestä. Kuljemme öisessä pimeässä kaupungissa. Olen junasta nähnyt kaupunkiasutusta. Nyt olen itse ensimmäistä kertaa sisäl-

lä kaupungissa. Eivät talot kaikki nyt niin korkeita olleet mutta minulle öinen pimennetty kaupunki oli iso ja mahtava. Tällaista oli varmaan Ukolla Amerikassa. Saavumme johonkin esikuntaan. Isä tekee meille selväksi, että mitä täällä nyt puhutaan ei oikein vastaa todellisuutta. Varoittaa minua, etten ala oikomaan asioita. Toinen poika onkin valmiiksi mykkä. Isä kertoo sotaherroille, että poikien äiti on mennyt Karjalaan. Nyt hänen pitäisi viedä pojat sinne. Loma on nyt kuitenkin lopussa. Tarvitaan lisää lomaa, siksi ollaan täällä. Sotaherrat julmistuvat ei mitään lomaa lisää. Painukaa vaan heti rintamalle, sinne Rukajärvelle. Isä tempaa nurkasta kiväärin torrakkonsa ja menee ovelle. Nyt sotaherrat huomaavat uuden ongelman. Nämä pojat, mitä näille tehdään, kyselevät toisiltaan.

Pankaa vaikka pyttyyn, sanoo isä ovelta ja menee ulos. Me katselemme näytelmää silmät suurina. Sotaherrat päätyvät lopulta johonkin ratkaisuun. Pienin nappiherra laitetaan isän perään. Mies pitää saada takaisin ennen kui katoaa Kemin yöhön. Tässä menevät sotapelit sekaisin jos pojat jäävät tänne. Isä löydetään, mutta löytyy jostakin myös lisää lomaa. Sitä kirjoitetaan paperilapulle, jota sitten leimataan. Kun me palaamme asemalle käsikädessä kertoo isä, että pojat, tällainen on sotajuoni. Niin opin miten sotajuoni tehdään. Asemalla tekee lähtöä tavarajuna. Äiti huomataan härkävaunun ovella. Me pojat halutaan päästä äidin mukaan, matka isän kanssa on ollut sen verran jännittävää. Äidille ja isälle tuntuu ajatus sopivan. Nyt kun on lomaa, matkustetaan yhdessä Ouluun saakka. Yö on jo pitkällä kun jännitys laukeaa ja nukahdan heinäpaalien päälle. Oulussa sitten nousemme henkilöjunaan. Kotimatkasta muistan kun nukuin tavarahylyssä, kiinni sidottuna isän sotilasvyöllä. Jouko putosi sieltä yhden emännän niskaan. Kiskot kolkuttivat kotiin - kotiin. Evakkomatka oli päätymässä.

Eräänä aamuna juna pysähtyy Jaakkiman asemalle. Juhani poikineen astuu pakkasaamuun. Kuusikko aseman ympärillä on juhlapuvussa, lumi kattaa sen. Asemalla on hiljaista. Hän kyselee asemamieheltä miten päästä Lumivaaraan. Tien risteyksestä

voi kysellä ja katsella. Siellä voi armeijan auto poiketa Lumi-vaarassa. Asemalta risteykseen on vajaa kilometri. Siitä Lumi-vaaraan on 10 km ja Lahdenpohjaan pari kilometriä. Juhani poikineen kulkee edelleen käsi kädessä risteykselle. Siellä on rakennuskorjaamo jonka piipusta nousee paksu savu pakkastaivaalle. Joukko astuu sisään hämääjän pajaan. Sen nurkassa hehkuu ahjo. Miehet pajassa osoittuvat isän tutuiksi, eräs on serku. Miehet alkavat etsiä tyhjiä pilkesäkkeitä. Ahjon reunalla makailee mies kädet levällään. Metsiköstä on löytynyt hiljainen naapurin mies. Tätä nyt sulatellaan, että saataisiin pienemään kokoon hautausta varten. Tätä nyt säkeillä peitetään. Pikku poikien ei ole tarvis kaikkia nähdä. Uusi tuttavuus on pihalla oleva panssarivaunu. Sen kylkeen on ammuttu tykillä iso reikä. Pojat kiipeilevät sen kannella. Sisään pääsy ei onnistu kun luukut ovat raskaita tai ovat jäässä. Kalevia nämä sotakoneet ovat kiinnostaneet lopun ikäänsä.

Noustaan kuorma-autoon, jonka lavalla on niittokoneita ja muuta maatalouskonetta. Siellä on myös kaksi valkoista arkkua. Jonkun kotiinpaluu tapahtuu tällä tavalla. Muutama lomalle menevä sotilas istuu arkunkannella. Siihen asettuu myös Juhaniin joukko. Parempi on tässä istua kuin äkeen päällä, suosittelevat sotilaat. Tie on kapeasti aurattu kerran auto on ajautua ojaan. Miehet joutuvat välillä lapioimaan tietä ja työntämään autoa mäenpäälle. Välillä lisätään häkäpönttöön puupilkettä. Seutu johon matkataan on tosi luminen.

Jäävät pois Tereskässä Kumolankylän keskustassa. Jaakkiman osuuskaupan portaat ovat paksun lumen peitossa. Kukaan ei niissä ole talven aikana kulkenut, kauppa on suljettu. Pahaista rekitietä pitkin lähdemme astelemaan perätysten kotiin päin. Paavilan harmaa rakennus on tyhjä, samoin muut lähitiienoon asumukset. Ketään ei tule vastaan. Oikealla olevasta koulun piipusta sentään nousee savu. Pellolla on outo pylväsmetsä, Kymmeniä tukkeja on nostettu pystyyn. Talvinen aurinko on alhaalla Laatokan päällä. Kun nousemme pappilan kohdalla loivaa pitkää mäkeä ylös ovat omat varjomme valtavan pitkiä. Isän varjo on kuitenkin pi-

sin kun pääsemme vertaamaan vieretysten. Rekitieltä poikkeaa polku vasemmalle olevaan taloon. sinne on ukko ajanut sotasaalishevosella reitin. Kotona on mummo piiraan paistossa, jo pihalle sen haistaa.

Kalevi Rapo, Kumola

Elämän itkuvirsi

Kesän 1944 muistan lämpimänä, huolettomana, Mirja-siskon kanssa leikkien. Me pienet tytöt juoksimme paljain jaloin pihalla, jossa muistan kasvaneen pientä lemmenkukkaa ja piharatamoa. Vanhempani ahersivat heinätoissa, mekin joskus katsomaan työn eri vaiheita. Jaakko-setä oli joskus auttamassa kiireisimpinä aikoina. Leikissä teimme kenkälaatikosta ”heinäreene”, jolla kuljetimme pihalta nyhdettyä ruohoa navetan vintille.

Kesällä –44 valtio antoi taloihin sotilaita auttamaan sadon korjuussa. Meilläkin oli kuusi poikaa. Oli Kalle Tampereelta, Olavi Savonlinnasta, muitten nimiä en muistakaan. Heinäpellolla pojat kysyivät veljeltäni, oliko kylässä tyttöjä.

Vanhin sisareni Maire oli kesäisin nuoremman sisaremmeni Maijan hoitaja. Äiti opetti hänet kapaloimaan lapsen ja pesemään vauvanpyykin. Muistan hänen joskus kyllästyneen tähän työhön, olihan hän itsekin vielä leikki-iässä. Ennen lasten piti olla vanhempien apuna. Se oli arkista aherrusta Lumivaaran Myllykylässä, kylä, joka virallisesti kuului Kumolan kylään. Kumola oli myös kirkonkylä. Meiltä oli sinne matkaa neljä kilometriä.

Kun kesä eteni elokuulle, aloittivat pienet alakoululaiset opintonsa. Olinhan itsekin tullut tänä syksynä oppivelvollisuusikään. Kylän koulu oli supistettu kansakoulu, jossa opetus tapahtui jaksoittain. Alakoulu alkusyksystä ja yläluokat sen jälkeen. Ehdin käydä pari viikkoa ensimmäistä luokkaa Myllykylässä. Oli mieluisaa lähteä aamulla kouluun, jossa oli tutut ihmiset ympärillä. Opettajakin oli tuttu, avioliiton kautta sukuun tullut.

Ennen kouluun lähtöä aamulla autoimme äitiä viemällä hänen kanssa lehmät ”äpärikköön”. Aurinko lämmitti jo sen verran et-

tei se haitannut. Pysähdyimme katsomaan miten hanakasti lehmät söivät. Matkalla kouluun tavoitin muita lapsia. Lähestyessämme koulua oli siinä jyrkkä mäki, jota noustessa piti pontevasti kävellä.

Sitten nousi mustat pilvet Karjalan taivaalle. Olimmehan me lapset kuulleet sodasta aikuisten keskustellessa ja radiosta. Heinääkin tehtiin, ladot survottiin nurkkia myöten tätä eläinten rehua siinä toivossa, että jos sittenkään ei tarvitsisi lähteä evakoon. Olihan edellisestä evakosta paluusta kulunut tasan kolme vuotta.

Oli lauantai-ilta, vanhempani valvoivat. Heräsin siihen, kun naapurin isäntä seisoo oven suussa ja kantavalla äänellä selostaa. Aamulla on sitten naisten ja lasten kokoonnuttava maantien varteen, josta kuorma-auto tulisi noutamaan.

Se tieto mykisti jokaisen. Olivathan aikuiset pahaa aavistelleet, mutta viesti satutti myös meitä lapsia. Vanhemmat sisareni lähtivät lyhdyn kanssa puutarhasta omenoita poimimaan evääksi matkalle.

Äiti ja isä alkoivat kiireellä pakata tavaroita. Piti miettiä mitä ottaa ja mitä jättää. Kaikkia ei voinut ottaa.

Sunnuntai kolmas syyskuuta, vaikka aurinko paistoi kirkkaasti, tuntui että taivas oli kääntänyt selkänsä Karjalalle. Ajattelin naapurin Outia ja Johannesta, joilta oli juuri kaatunut Väinö-poika sodassa. Nyt piti jättää kotikin. Kun lähdön hetki tuli, äidin kanssa kävelimme Rapon talon pihalle. Siitä auto tuli noutamaan. Kiivettyämme lavalle, auton lähdettyä liikkeelle, katsoimme näkykö vilausta kotitalosta. Näkyi, se olikin viimeinen katse kotiimme.

Auto suuntasi kulkunsa kohti Ihalan asemaa, jonne meiltä oli kuusi kilometriä. Lavalla istuessamme näin aikuisten silmissä kyyneleitä, haikeus tarttui myös lapseen.

Ensin kokoonnuttiin aseman kansakoululle. Siellä oli jo luokat täynnä äitejä ja lapsia.

Oli sairaita vanhuksia. Me lapset katselimme koulun pihalla kaikkea mitä ympärillä tapahtui. Kun huomasimme maantiellä

loputtomalta näyttävän lehmäjonon, juoksimme sinne. Siinä jonnossa näin naapurin Outin lehmät. Joku lehmistä ontui kipeää jalkaa, joillakin oli kynsi katkennut liian lyhyeksi.

Ihalan kansakoulu oli suuri rakennus monine luokkineen. Erään luokan opettajan pöydän takana istui kolme sotilaspukuista miestä, jotka koko ajan kirjoittivat jotakin. Turvallisuussyistä matkan piti jatkua yöllä. Kun ilta tuli, alettiin katsella makuupaikkaa. Lattiat oli täynnä nukkujia, jos sitä nukkumiseksi voi sanoa.

Isä toi päivällä hevosella tavaroita asemalle. Äiti lähti hänen mukaansa vielä kotona käymään. Kun juna aamuyöllä tuli, alkoi koululla liikettä. Koululta oli asemalle noin kilometri. Junaan lastattiin uniset lapset, sairaat ja vanhat. Näin tätiäni kannettavan paareilla, hän oli halvaantunut pari kuukautta aiemmin. Äiti laittoi meidät isommat työtöt lattialle nukkumaan, mutta sitä en muista mitä meillä oli patjana. Nuorin sisareni Maija oli kaksivuotias, hän istui äidin sylissä penkillä. Maija itki viikkokausia, ”äit lähettä kottii”.

Matkaa tehdessä kuului aina jostakin sairaan valitusta, ja lapsen itkua. Muistan erään lihavan mummon, joka yritti päästä käymälään, meidän nukkujien päältä hänen piti puikkelehtia.

Veljeni jäi isän kanssa kotiin tavaroita järjestelemään. Hän oli vasta kymmenvuotias, olihan hänestä jotain apua. Isän lähtiessä viemään tavaroita asemalle, veljeni kertoi, miten kettu oli tullut pihapiiriin Kokkomäelle ulvomaan, joka oli saanut hänessä ”kylmät väreet”. Kuin eläinkin olisi ymmärtänyt tuskan jota elimme.

Naapurin poika joka oli poliisi, kävi ampumassa meidän kaksi vasikkaa karsinaan. Eihän kaikkia voinut ottaa. Kun he sitten lähtivät viimeisen kuorman kanssa pihasta, oli isä silmäillyt kotipeltoja joita hän oli viisikymmentäneljä vuotta katsellut, hän itki katkerasti.

Saavuimme pitkän ja totisen matkan jälkeen Ylivieskaan, ja laskeuduimme junasta ulos, oli näky lohдутon. Koko aseman seutu oli täynnä siirtolaisten tavaroita ja eläimiä. Eläimiä oli tarhauksessa satoja, kenties tuhansia. Ne huusivat mikä nälkää, mikä janoa, mikä outoja paikkoja.

Meidät vietiin Kalajoelle nuorisoseuran talolle. Sieltä paikalliset isännät tulivat noutamaan, yhden perhekunnan kukin. Ensin noutaminen oli verkkaisaa, kunnes tulivat petsamolaiset. Se sai liikettä ottajiin, karjalaiset otettiin ensin. Kylän opettaja (ikäneito) pyysi äitiä tulemaan hänen taloonsa siksi aikaa, kunnes isä ja veli tulevat Karjalasta.

Kalajoelta oli Ylivieskaan neljäkymmentä kilometriä. Linja-autoliikenne oli silloin vähäistä, joten äiti ja kaksi muuta evakko-naista päätti lähteä kävellen Ylivieskaan. Heillä oli tarkoitus mennä Karjalasta tulevaa junaa vastaan. Ymmärrettävistä syistä junan kulku oli silloin hidasta, joten he joutuivat yöpymään erään talon lattialla. Äitini kertoi, miten hän oli koko yön kuunnellut toisten kuorsausta kun ei saanut unta. Sydän oli täynnä huolta ja murhetta. Tulihan se juna odottelun jälkeen.

Alkoi vaunujen tyhjennys, jokainen etsi omaansa. Kaikkia ei löytynyt, tavaraa jäi tielle tietämättömälle. Kävipä niinkin, että joku perhe joutui ”taistelemaan” omasta lehmästään jota paikallinen sanoi omakseen. Eläimiä kun oli sijoitettu myös paikallisten navetoihin. Junia tuli pitkin syksyä tuoden karjaa ja tavaraa Karjalasta.

Äidin ollessa Ylivieskan reissulla, päätin että en lähde siskoni ja opettajan kanssa kylän kouluun. Siellä kaikki tuijottivat meitä siirtolaislapsia. Opettaja esitti meidät luokalle. Juoksin ulkovessaan piiloon, josta opettaja tuli noutamaan. Sanoi, nyt lähdetään kouluun. Mikäs siinä auttoi, kouluun lähdettiin allapäin. Kärsin vieraasta ympäristöstä.

Kun perhe oli koolla, suuntasimme matkan Nivalaan. Muistan sen matkan, siinä oli jotain riipaisevaa. Lähtiessämme Ylivieskasta, äiti osti minulle ja Mirja-siskolle uudet kengät. Oli kaunis syyspäivä, matkaa teimme verkalleen kahdella hevosella kuormat täynnä tavaraa, muutama lehmä perään kiinnitettynä. Monesti jälkeen päin olen tuota matkantekoa ajatellut.

Isä jätti perintötilan Karjalaan, jossa oli kivettömät pellot, laajat metsät. Nyt kuljetaan kodittomana maantiellä.

Nivalaan asetuimme Maliskylään, Jatkola-nimiseen taloon. Saimme pienen huoneen asuttavaksi. Ahdashan se oli seitsenhenkiselle perheelle. Jatkolan talossa oli hyvä ”henki”. Talossa oli neljä lasta, isännän veli, mummo ja sukulaisrouva Rovaniemeltä, hänkin evakossa. Lapissahan käytiin vielä sotaa. Asuimme muutaman kuukauden Jatkolassa. Lähistöltä saimme autiotalon asuttavaksi, johon muutti myös Hämmäläisen perhe Uukuniemeltä.

Pihapiirissä asui kolmaskin perhe Korjoset Lumivaarasta myös. Tämän perheen äiti sairastui, ja muutaman viikon kuluttua kuoli. Muistan miten sairaus ummisti hänen silmänsä niin, että häntä piti syöttää. Oli surullista katsella, miten lapset jäivät ilman äitiä. Onneksi heidän täti asui heillä, joka piti huolta taloudesta. Perheestä kuoli samana talvena myös mummo. Me lapset katsoimme kun Korjososen lasten isä ja setä tekivät arkut tuvassa. Maalasiivat mustaksi, ajan hengen mukaan.

Me sisarukset kävimme Maliskylän koulua. Maliskylässä oli paljon lapsia. Elokuussa –45 yksi koulun opettajista pyysi asumaan hänen taloonsa. Opettaja itse asui koulun tiloissa. Olosuhteet oli sellaiset, että opettajalla ei ollut navettaa, joten jouduimme pitämään lehmät kilometrin päässä erään talon navetassa. Meidän naapurissa oli mykkä nainen Kaisa, hän kävi usein äidin kanssa ”viittoilemassa”. Koulun johtajaopettaja Juho Keski-Nisula kokosi Karjalaisoppilaista kuoron, joulujuhlassa laulatti heillä ”Karjalan kunnailta”, sen esityksen aikana monen evakon silmä kostui.

Keväällä –46 isä kävi tilaamassa junavaunut, muistaakseni kolme ja lähdimme Nivalasta. Suuntasimme Alavudelle, se oli lumivaaralaisten sijoituskunta. Tulimme vapun aikoihin, näin aseman vaunuista, ja lähdimme Sydänmaan kylään. Se oli kaukana liikekeskuksista. Siellä oli tarkoitus raivata ja rakentaa. Saimme ”kylmän tilan”.

Asuimme kaksi viikkoa Lahdenmäen talon tuvan nurkassa. Äiti pyysi nuorelta emännältä kamaria asuttavaksi, emäntä purskahti itkemään ja alkoi tyhjentää huonetta. Kamarista oli uloskäynti

eteiseen. Tila oli täyttä korpea. Onneksi vanhempani tulivat toisiinsa ajatuksiin. Ottaen huomioon isän iän ja viisi alaikäistä lasta, se olisi ollut liian rankka yritys. Sen verran ehdittiin aloittaa, että ostettiin ”paukut” kantojen ampumista varten. Kerran isän ja äidin sahatessa ”juusterilla”, heidän siinä sahatessa äiti nousi pystyyn ja lopetti koko ”leikin” johon isä, ”et sie ennää sahhaakkaa”, en sanoi äiti. Siitä sitten asutuslautakunnan herrojen puheille sanomaan, että emme ala raivaamaan.

Vanhin sisareni aloitti Alavuden Yhteiskoulun, joten oli viisasta lähteä ihmisten ilmoille. Nimismies esitti meidät asumaan Autio-nimiseen taloon. Talossa oltiin kovasti siirtolaisia vastaan. Meillä oli oma sisäänkäynti. Isäntä soitti joka päivä nimismiehelle, että hakekaa evakot pois. Talon kolmea aikamiespoikaa pelkäsimme. Näillä oli tapana huutaa pilkka säe ”ol puoltoist killoa kuivattuu kessuu kaik sin jäi”. Silloin lapsena ajattelin, jospa voisin taluttaa nuo huutajat Karjalaan ja näyttää mitä sinne jäi. Kerran äidin tullessa naapurin kaivolta vesiämpäriä kantaen, yksi pojista heitti kivellä niin, että käsi oli verellä ja jäänteet kipeytyy.

Siitä lähdimme parin kilometrin päähän taloon, jonka toisessa päässä asui vanha pariskunta. Rouva oli liikuntakyvytön. Heidän kaksi tytärtään kävivät äitiään hoitamassa vuorotellen. Usein iltaa istuivat meidän puolella. Heillä oli oma tapa puhua, joka meistä lapsista kuulosti laulamiselta. Tämä pariskunta oli ollut Amerikassa, josta tämä pappa joskus kertoi. Hänellä oli tapana vastaan tullessa heittää meille lapsille karamelli tielle, tai hankikelillä hangelle. Talossa oli rauhallista asua, ellei ota huomioon suurta rottalaumaa.

Kun ei ollut maata ja karjaa kuitenkin pidettiin, valtio tarjosi paikkaa Vähäkyröstä. Tänne mentiin ja rakennettiin. Paikka oli ”nevoilla” kuten paikalliset sanoivat. Siinä lähistöllä oli Jaakkimalainen perhe, joiden kanssa olimme ”vuoroin vieraisissa”. Tämä Heikki-isäntä sanoi usein, että jos en heti kuole niin tänne en kuole. Mutta niin vain kävi, että sinne hän jäi. Poika kun avioitui sinne, niin lähtö oli vaikeampaa.

Ehdittiin asua neljä vuotta, kunnes eräänä huhtikuun iltana nousi tulva. Vesi nousi niin korkealle, että lehmät seisoivat polviin myöten hyisessä vedessä. Rakennuslautoja jäi sen verran, että isä ja veli alkoivat tehdä navettaan lattiaa. Koko yön ahersivat. Kolmeen päivään emme päässeet kouluunkaan. Silloin tuli päätös, tämä ei ole meidän paikka. Tällä paikalla vesi oli niin aluuminen, ettei sitä voinut käyttää ruokavetenä. Isä haki hevosella ruokavettä viiden kilometrin päästä.

Täällä Pohjanmaalla ollessa äiti luki kerran ääneen lehdestä erään vanhan miehen ennustuksen, ”että Karjala tulee takaisin silloin kun koivun lehti on hiiren korvalla”. Se oli meistä lapsistakin mieluisaa kuultavaa. Taas toivo heräsi. Vaikka olimme niinkin pieniä lähtiessämme Karjalasta, se paikka oli aina mielessä.

Isä rakennutti –38 kesällä tiilinavetan. Se olisi täyttänyt tänäkin päivänä EU-kriteerit kaikkine mukavuuksineen. Rakennus oli rinteeseen tehty, neljässä kerroksessa. Alimassa kerroksessa oli virtsakaivot, sitten lantala ja varsinainen navettakerros, ylhäällä vinttikerros, luhti. Molemmissa päissä oli vetosilta.

Tätä kuvaa näytimme naapurin lapsille. Erään tytön isä oli sanonut, että saahan niitä vieraita kuvia näyttää. Tyttö yritti puolustaa kun siinä on samat ihmisetkin. Elettiin uudenvuoden aamua, 1950, näin unen että olin Myllykylässä navetan edessä olevalla kivellä paljain jaloin. Siihen tuli kolme venäläismiestä, joille itkien selostin, että tämä on kotini. Tämä uni toteutui kirjaimellisesti neljäkymmentä vuotta myöhemmin.

Pohjanmaalta lähdettiin etelään, Varsinais-Suomeen. Tätini perhe asui Loimaalla, he houkuttelivat sinne päin. Mellilän kunnasta vanhempani ostivat vapaaehtoisella kaupalla maatilan. Olimme asuneet noin vuoden päivät, niin äidillä alkoi lääkarissäkäynnit, hänellä oli kasvot täynnä haavoja. Monet lääkkeet ehti syödä, ennen kuin turkulainen lääkäri keksi, että vika oli vedessä.

Muistan täältä Mellilän ajoilta tapauksen, kun meidän lehmä hyppäsi aidan yli naapurin puolelle. Siinä samassa ampaisi

varsinaissuomalainen isäntä paikalle ”lakia” lukemaan. Sanoi että nyt ei ollakaan Karjalassa. Täällä Mellilässä ollessa Mirja-siskoni avioitui. Seitsemän vuoden jälkeen vanhempani ja veljeni ostivat maatilan Orimattilasta. Orimattilan paikka oli ”nätti” järvimaisemineen. Tilalla oli lähdevesi, jonka ansiosta äidin kasvot parani muutamassa kuukaudessa.

Vanhin sisareni opiskeli Helsingin yliopistossa, minä lähdin hänen kanssa pääkaupunkiin. Orimattilasta on tunnin ajomatka Helsinkiin. Vielä isä otti osaa päivän askareisiin, vaikka ikää jo oli. Näin päivät kuluivat rattoisammin. Hän muisteli elämää Karjalassa, joka sai hänet liikkeelle. Karjalan lähelle teki mieli. Hän osti Parikkalasta maatilan, jonne muutti vanhempien kanssa. Me sisaret lunastimme Orimattilan tilan kesäpaikaksi. Kävimme usein heitä katsomassa itärajalla, vaikka matka tosin tuli pitemmäksi. Parin vuoden jälkeen isän maallinen evakkotaival loppui. Pääsi hautaan ”melkein” Karjalaan.

Kahdeksankymmentä luvun lopulla Venäjällä alkoi ”perestroikka” joka mahdollisti sen, että Karjalaiset pääsivät käymään entisillä kotitanhuvilla.

Kaksi vanhinta sisartani lähtivät kesällä –90 Myllykyläläisten kanssa tälle matkalle. Oli kuuma kesäpäivä kun he ”tupsahivat” kotipellolle. Äidin ja veljen kanssa jännitimme tietoa, mitä siellä vielä oli jäljellä. Kuultuamme heidän matkakertomuksen, itkimme kaikki. Tiilinavetasta oli jäljellä vain kivijalka. Talon alusta oli tehty pelloksi.

Syyskuun alussa lähdin veljeni ja mieheni kanssa tuohon ”pyhään” maahan. Mukana oli Myllykyläläisiä ja isän sukua, jonka tiedetään asuneen tällä paikalla satoja vuosia. Kumolaan jäi linja-automme josta lähdettiin kävelen kohti kotia.

Jonkun matkaa kävelyämme ajoi kolhoosin auto, jonka joku pysäytti. Saimme kyydin perille. Olisin tuon matkan kävellytkin olihan se ”pyhiinvaellusmatka”. Jäätyämme kolmen tien risteyksessä autosta, alkoi monen itku ja ylistys kotipaikalle. Siitä kukin hajosimme raunioilleen. Nousimme rinnettä ylös, josta avau-

tui laaja tuttu maisema. Pysähdyimme, katsoimme sitä horisonttia, jota kannoimme mielessämme ja ajatuksissamme vuosikymmenet. Sydän hakkasi. Sitä näkymää hyväilin koko sielullani.

Pellot olivat kotoiset, kuten ennen. Niitä oli viljelty, ja venäläinen oli ne salaojittanut. Meidän pihapiirin pelloilla oli viisi venäläismiestä syyskyntöä tekemässä. Meidät nähtyään, laskeutuivat koneiden päältä, ja tulivat luoksemme.

Päästyämme pihaan polvistuin ja tein ristinmerkin, olenhan ortodoksi. Mieheni käveli perässämme ja videoi tapahtumaa. Veljeni kiipesi navetan rauniolle, tallin puoleiseen päähän. Katseltuaan hiljaisena, ajatusten myllerryksessä, hän hyppäsi alas. Itkimme molemmat. Nämä venäläiset katsoivat ihmeissään tätä ”näytelmää”. Ymmärsin, ettei heillä ollut käsitystä Karjalan historiasta. Sanakirjan avulla tolkutin heille, mikä tämä paikka on. Selitin, että tämä paikka oli lapsuuden kotini, jonka Stalin vei sodalla. Totisina kuuntelivat ja nyökkäilivät. Yksi heistä, ilmeisesti ”pomo” kyseli ”papan” peltojen rajoja.

Annoin heille kahvipaketin, jokaiselle saippuan, ja karamellipussin. Siihen tuli kolhoosin auto, johon menivät sulattamaan näkemistään.

Lähdimme eteenpäin. Monessa paikassa piti ehtiä käydä. Kiipesimme Kokkomäelle, pihapiirissä olevalle ”keinukalliolle”. Sieltä oli upeat näkymät. Vaelsimme pitkin peltoja ja metsiä, niin paljon kuin muutamassa tunnissa ehtii. Laskeuduimme alas joelle, joka on parinsadan metrin päässä pihasta. Tuttu kohina kuului jo kauas, vaikka venäläiset olivat purkaneet padon pois. Metsät suorastaan tukehtuivat puun paljouteen. Katselimme joen toiselle rannalle, siellä oli myös isän metsiä. Silta oli purettu pois. Se oli vanha jo evakkoon lähtiessä, eikä venäläinen ole saanut uutta tilalle. Isoisälläni oli mylly tässä koskessa vuosisadan alussa. Monet muistot palautuivat mieleen, sellaisetkin jotka on tapahtunut ennen minun syntymää.

Äidiltäni kysyin hänen viimeisinä elinvuosinaan, miten hän kaiken tämän kesti? ”Ko työtä pit tehdä, nii ikävä pit siihe haihuttaa”.

Karjalan ”kotimatalla” –92 juhannuksena kävimme äidin kotipaikalla Kurkijoella. Oli tyyni aamu, toisten mennessä kauemmas, jäin Laatokan rantakalliolle istumaan. Viritin laulun ”on kesän kirkas huomen” jne, nostin ääneni niin ylös että se varmasti kuului Lopottiin kilometrin päässä olevaan kirkonkylään. Siinä laulaessani ”oletin” äidin olevan läsnä. Monen monta kertaa hän kertoi nuoruuden muistoja Kurkijoelta, niin että muista monen ihmisen nimen ja asuinpaikan.

Olen käynyt yksitoista kertaa kotipaikallani, eräänä kesänä kolme kertaa. Katsomassa kevään tuloa Karjalaan, heinäkuun hellepäiviä, ja syksyn väriloistoa Sitä suren, minkä hävityksen kohteeksi Karjala on joutunut. Veljelläni on tallella kartat, joita säilytämme kuin aarretta. Aarrehan se meille onkin. Siinä paikassa on monen sukupolven jalanjäljet. Jos vielä tapahtuisi se ihme, että Karjala on vapaa, olisi kartat todistamassa omistusoikeutta.

Joskus annan mielikuvitukselle tilaa. Elän siellä Karjalassa, katselen hyvin hoidettuja taloja ja peltoja Koristan kesäisen kahvipöydän juhannusruusilla. Nousen Kokkomäelle, istahdan, ja heläytän suvivirren niin että se saa kuulua vaikka Ihalaan asti. Valjastan isän kasvattaman oriin reen eteen, aisakelloineen kaikkineen, ja ajaa karautan sukulaistaloon ”Riihvaaraan”.

Usein mietin, mitä se kotiseutuikävä meillä karjalaisilla on? Onko se elämättä jäänyt elämä siellä isien mailla?

Kun kevät tulee, toteutan yhden haaveeni. Nousen Kokkomäelle, ja laulan suvivirren,

Martta Saarinen os. Kuismin, Myllykylä

Synnyinseudulleni

*Synnyinseudun rakkaat kuvat
uniin heijastuvat
kevään käkönen metsässä kukkuu
jään kuuntelemaan.
Aatokset mielessä muistoihin hukkuu.*

*Kuljen kauas kotiin Karjalaan
tuttuun lehtoon lapsuusmaan.
Näen vuokkorinteet kotihaan
ihailen jään niitä katsomaan.
Ikävöin aikaa tuota silloin
usein käyn unihaaveissa siellä illoin.*

*On siellä koivikot kauniin Karjalan maan
siellä kaartuu sen sininen taivas.
Kesä tuoksuu rannoilla Laatokan,
kun veneen vesille työnnän.*

*Kilo auringon vedessä kimmeltää
laine liplattaa kotirantaan.
Tuuli hellästi poskea viilentää
painan varpaani lämpöiseen sanaan.
Kukat niittyjen kilpaa kukoistaa
Lehdot antavat suloista rauhaa.*

Sinne kaikki jäivät - muistoihin kultaisiin.

*Kuinka voisinkaan kaiken korvata
tämä hallainen alava maa
rakkaat kotilahdet Laatokan*

*pellon vierellä pieni kuivasoja?
Ei unhoita sydän Karjalaa.
Sinne aatoksin kaihoten palaan.*

Jo Karjalan kunnaila...

*Aina kun laulan tämän laulun,
herkistyn kyyneliin.
Vie muistoni kunnaille noille,
joilla lapsena leikitiin.*

*Kuulen kukkuvan kultaisen käen,
kesä tullut on Karjalaan.
Laineet loiskivat kotirantaan,
tunnen tuoksun lämpöisen veen.*

*Siniset vuokkorinteet,
kielot valkoiset tuoksuineen.
Koivut valkorunkoiset haassa,
missä vasikat kirmailee.*

*Kuhankeittäjä pesäpuussa
oksalla viheltelee.
Kaikki rakkaat lapsuuden muistot
vievät kotiin ja Karjalaan.*

Muistoja matkalta

*Ei missään kellot kauniimmin soita,
kuin kotikirkonkellot tornissa.*

Kirkko seisoo kummullaan särjetyin ikkunoin.

Suvivirren sävelet täyttävät holviston.

*Kuuma kyynel poskelle vierähtää.
Ympärillä luonto laulaa, heläjää.*

*Käki kukkuu,
onhan kesäkuu.*

*Tästä on hyvä jatkaa matkaa
kohti rakasta kotirantaa, Laatokkaa.*

*Muistot herää kulkiessa tätä
tuttua lapsuuteni koulutietä.*

*Kerron - muistoissani aina kesä ja sunnuntai.
Talven tuiskut ja pakkaset unhoittuu.*

*Ilma väreilee seudun yllä,
niityt ja pellot hehkuvat kukkaloistossaan.*

*Kimalaiset ja mehiläiset
surisevat askareissaan*

*Muuten on niin hiljaista koulutiellä,
ei syki elämä siellä.*

*Ei kuulu karjankellot metsätiellä,
ei kuulu ehtookellot lauantai-illoin.*

Aino Uusimäki os. Suokas, Kumola

Synnyinseudulleni

*Olen muistoissain useasti
sinun vaaroillas Karjalanmaa
siint aikaa jo on valtaisasti
vaan sinut voisinko unohtaa*

*Kotiseutu, se seuduista parhain
yhä mieleni herkäksi saa
Lumivaara, sä muistoista varhain
sinä sukuni luvattu maa*

*Muistan kirkon, kellojen soiton
aamuna sunnuntain
siel kirkkaus Herramme voiton
alttaritaulussaan*

*Muistan siniset vuokkohaat
kun kevät käkinä kukkui
ja punaiset mansikkamaat
kun luonto jo vihreään hukkui*

*Muistan puinnin tasasen jyskeen
syksyn vilja kun tuleentui
ja Laatokan jäiden ryskeen
talvi kun siltoja loi.*

*Sota pyyhkäisi pois ne päivät,
meidät outoon maailmaan*

*vaan juureni Karjalaan jäivät
sinne palaanko milloinkaan*

Lumivaaran evakuointi 1944

Kun kesäkuun 9 p:nä 1944 venäläisten suurhyökkäys Kannaksella sai rintamalinjoihimme murtuman, alkoi jälleen siviiliväestön evakuointi rintamalinjojen läheisistä pitäjistä. Vaikka Lumivaara ei ollutkaan vielä vaaravyöhykkeessä, oli sinnekin annattu jo valmistelevat määräykset.

Ensimmäinen evakuointijohtajien kokous oli 16. 6. Käkisalmissa. Evakuoinnista vastaavien henkilöiden kokous oli 18.6 Lumivaarassa jossa oli tehtävien jako.

Määräys tuli 12.7 Laatokan saarien ja rannikon tyhjentämisestä, väestöstä, eläimistä ja tavaroista muualle kunnan alueelle.- Syyskuun 6 päivä tuli juna Ihalan asemalle, johon oli tuotava kaikki sairaat, vanhukset ja lapset hoitajineen. He saivat näin hyvin järjestetyn evakkomatkan. Sijoituspaikat olivat Lumivaaralaisille määrätty Ylivieska, Nivala, Rautio ja Alavieska.

Heinäkuun 27 p.pidetysssä kokouksessa tehtiin rautateiden kanssa kuormaussuunnitelmat ja määrättiin henkilöt niiden toteuttamiseksi. Tavaroita oli jo alkanut kerääntyä asemille. Lahdenpohjan siviilihallinnon piiristä oli annettu ohje, Lumivaarankin tärkeimmät arkistot tuli pakata ja viedä Rantasalmen kirkon kellariin yhdessä Jaakkiman ja Lahdenpohjan arkistojen kanssa. Samalla vietiin Lumivaaran Yhteismetsän arkistot Savonlinnan Pohjoismaiden Yhdyspankin kassaholviin säilytettäväksi.

Teuraseläimistä oli tehty sopimus puolustuslaitoksen kanssa, että he ostavat kaikki teuraaksi menevät eläimet. Näin oli saatu kuusi vaunulastia teuraseläimiä myydyksi, ja omistajat saivat aikanaan niistä tilit. Muu karja lähetettiin jalkaisin 30-80 eläimen ryhmässä. Jokaiseen ryhmään karjanhoitajat ja vahva hevosties

mukaan. Kukin talo sai jättää kaksi lehmää kuorman perässä kuljetettavaksi.

Tämä kaikki tapahtui parhaaseen viljankorjuu-aikaan. Ruis oli saatu puitua ja kuivattua, samoin ohra ja vehnä, mutta kauran puinti oli pahasti kesken. Syyskuun 19 p:nä tuli puhelin sanoma, että kuntanne on tyhjennettävä ihmisistä, eläimistä ja tavaroista. Voitte ottaa mukaan mitä voitte kuljettaa 20.9.1944 mennessä.

Moskovan rauhan rajan takana on kaikkien oltava 21 syyskuuta kello 12.00 mennessä. Heti annettiin kyläpäälliköille puhelinmääräys ja siitä se sitten alkoi matkanteko pitkinä jonoina rajantaakse. Rautatie asemalle vietiin vielä viimeiset tavarat vau-nuihin, nekin saatiin pois viedyksi.

Kunnan esikunnan oli määrä lähteä 22.9 käyttöönä varatulla linja-autolla. Auto tuli kuitenkin vasta seuraavana aamuna eli 23 syyskuuta. Esikunnan väki sai nukkua viimeisen Karjalassa olo yön meidän talon lattialle levitetyillä pelkillä pahnoilla. Lähtiessä isäni lukitsi molemmat ulko-ovet, mutta jätti avaimet oveen. Kävi vielä sulkemassa auki jääneen vilja-aitan oven. Millaiset lienevät olleet miehellä ajatukset jättäessään talonsa ja tilansa ja koko kotikuntansa, jossa oli elämäntyönsä suorittanut, vihamieliselle vieraille.

Viimein hän nousi autoon joka vei heidät Kolkontaipaleelle Osikonmäkeen Kauppilan taloon, jossa selvitettiin esikunnan tilejä ja papereita. Joutavat poltettiin ja tarpelliset arkistoititiin sota-arkistoon vietäväksi.

Tämä lyhyt kirjoitus on koottu isäni Pekka Härkösen muistelmakirjoituksista.

Aarne Härkönen, Ihala

Kotiseutumatka 1990

Lumi lentää kun Summassa taistellaan, myös Kollaa kestää. Kilometrien pituiset tankkijonot odottavat eteenpäin pääsyä. Vain kaksi tankkia sopii tielle yhtäaikaan taistelemaan. Nekin suhnat sytyttävät polttopulloillaan tuleen ja paksuilla koivuhaloilla katkovat telaketjut. Metsässä on niin paljon lunta, että vaunuja ei sinne voi ajaa.

Odotetaan, jos Viipurinlahti jäätyisi. Tsetseeni laitetaan tiedustelijaksi - josko jää kestäisi vaunuja? Michelle annetaan kuitenkin tukeva rohkaisuryyppy. Jos jää pettää niin-nitsevoo. Mies kuitenkin palaa huutaen, toverit jäälle! Sata ensimmäistä panssaria ajetaan jäälle. Lumeton jää luistaa telojen ja tuhansien huopatossuparien alla. Päästään kuitenkin levittäytymään vaivoin jäälakeudelle.

Shuhnilla ei ole aavistustakaan, että täältä tullaan. Tangisti Valeri Popov ajaa ensimmäisenä T-26 vaunua. Kun on levittäydytty viiden kilometrin matkalle, on siinä vaunu joka 50 metrin välein. Huopatossusotilaat väijyvät vaunujen takana. Jo kaukaa ennen Suomen rantaa avataan vaunuista tykkituli. Kukaan ei kuitenkaan vastaa tähän tuleen.

Upseerit ja politrukit taputtelevat toisiaan selkään ja onnittelevat itseään ja ottavat pitkiä rohkaisuryyppyjä. Pian saadaan shuhna nujerretuksi ja Stalin tulee varmasti palkisemaan meidät runsailla vodka annoksilla. Aletaan jo katsella kenestä tehtään Neuvostoliiton sankareita. Tuo tsetseeni nyt on palkittava ainakin!

Yhtäkkiä taivas peittyy mustiin pilviin, ja voimakas lumikuuro pyyhkii jäälakeutta. Länsituuli painaa vettä jäälle. Huopatossut

kastuvat ja lumiryöpyt piiskaavat veden sohjoksi. Mistä tällainen Siperian-Burja on saapunut länteen. Vähitellen myrsky pirstoo jäätikön lautoiksi, jotka jatkuvasti pienenevät. Märät huopatosut ajavat miehet vaunujen kansille. Suuret ahtojääröykkiöt kerääntyvät rantaan. Vaunuja ei pystytä ajamaan maihin. Eikä märät miehet kykene kiipeilemään liukkaiden jääryöykkiöiden läpi Suomeen, joka siinä aivan nenänän edessä odottaa pelastajana. Huudetaan jo shuhnaa apuun: "Huva veli-suomalainen, tule, auta!"

Ketään ei näy ei kuulu. Vaunut putoilevat pirstoutuvilta jäälautoilta mereen. Kelluvat aikansa meressä ja kaatuvat sitten merenkäynnissä. Tangisti Valeri Popov tuntee, kun kylmävesi valahtaa toppatakin kauluksesta sisään. Shuhnat eivät edes tiedä, että Viipurinlahdella käydään suurta panssaritaistelua. Eihän tässä näin pitänyt käydä, tunnen syvällä sisimmässäni. Vaimon kylmä käsi on niskassani.

-Näitkö pahaa unta? hän kysyy.

"Ei se oikeastaan mitään pahaa ollut", tuumaan, kun olen kunnolla herännyt linja-auton penkillä. Olemme tulleet Niirala-Värtsilän tulliasemalle.

Elämme vuotta 1990, joka on tuonut tullessan mahdollisuuden päästä käymään koti-Karjalassa. Olen koko kevään kerännyt kasaan sukulaisia ja naapureita matkaa varten. On tättä jos setääkin, serkkua, pikku-serkkua, tädin miestä, sedän vaimoa, oma vaimo, poika ja jokunen naapuri matkassa. Kaukaisimmat ovat Göteborgista ja Över-Torneosta. Todellisuudessa tähän mennessä kukaan ei ole päässyt Sortavalaa pitemmälle.

Vaikka Parikkalan matkatoimisto on lupailut meidän matkan onnistuvan, tuli viimehetkellä peruutus. Matkassa on esteitä. Tunnin kuluttua ilmoitettiin taas, että reitti on selvä. Muutama viisas, vaimon mielestä, jättäytyi pois viime hetkellä. Suomen tullista selvittiin vähällä vaivalla. Neuvostoliittoon meno kesti kolmatta tuntia, ennenkuin meidät katsottiin kelvollisiksi.

Viivästyksen syy oli meissä, göteborgilainen pikku-serkku oli varannut matkaansa joukon Raamattuja. Olisivat ymmärtäneet, jos hän olisi vahvistanut oloaan omalla Raamatulla ja sen lauseilla.

Muiden kirjojen mukana olo oli heistä tarpeeton. Matkanjohtaja yritti selvittää asiaa parhain päin. Nuo ruotsalaiset ovat vähän yksinkertaisia tällaisissa asioissa. Minäkin käyn matkan kokoajan omimaisuudessa moittimassa pikku-serkkua. Ei nuo venäläiset kovin autuaiksi voi tulla ruotsinkielisillä Raamatuilla.

On tapahtunut käsittämätön muutos ympäristössä, tiet ovat kuin kynnöspeltoa. Rakennukset tienvarsilla ovat kuin kolmannesta maailmasta. Lähempänä Sortavalaa on pelloilla satapäisin laumoin sohvoosin karjaa laitumilla. Suuria lypsypaikkoja on näkyvissä. Meitä on alkanut seuraamaan muutama Lada, jotka autoistaan viittelöivät asiaansa: Vodkapullon kylttiä esitellään. Eikö nyt shuhna ymmärrä asiaa. Vedenheittotauolla on meillä sitten vodkakauppias autossa.

Kaupungintalolla Sortavalassa on tieto, että tulemme pääsemään kotikylään Lumivaaraan linja-autolla. Olemme kuulema ensimmäiset, joille tällainen mahdollisuus on suotu. Tosin se matka voi tapahtua vasta huomenna. Siitä tulee lyhyt visiitti, koska illalla meidän on oltava tullissa. Kaupungin tulkki Viktor tulee meille oppaaksi. Hän sanoo olevansa inkerinsuomalainen. Suomea hän puhuu siinä kuin mekin. Hän halusi näyttää meille kaupunkiaan.

Kuhavuori olisi sopiva paikka aloittaa kaupunkikierrös. Vuoren juurella on aikoinaan ollut suuri laululava, jota neuvostokansa vieläkin muistelee. Vuorelta aukeaa Karjala eteemme ihailtavaksi. Edessämme ovat Laatokan lahdet ja salmet. Kaukana hehkuu Laatokan ulappa. Kaukaa katsoen kaupunkikin näyttää hyvältä. Setämies ottaa suuntaa vuoren harjanteella, pihlajan kohdalla ilmoittaa, että tässä se on. Tässä on setämiehen nuoruuden pyhäpaikka. Serkku muistelee että tässä setämiehen pyhässä paikassa oli suomalaisilla pikatykki, jolla kaupunkia kuritettiin, kun se otettiin pois venäläisiltä. Tämä kaikki on nähtävissä vanhoissa suomalaisissa sotaelokuvissa.

Naapurin mies ilmoittaa, että on hänkin aikoinaan vaikuttanut tällä vuorella. Tuossa edessä näette rauniot. Siinä oli kaupungin vesisäiliö. Vaan eipä ole enää. Hän oli yksi niistä pioneereistä,

jotka panivat vesisäiliön murusiksi. Vuoren juurella on kaupungin vanha suomalaisten keuhkotautiparantola. Elämä tuntuu siellä jatkuvan. Nuoria miehiä liikkuu pihalla. Kuka kädetön, ken jalaton. Joillakin on pää paketissa. Käännymme Viktorin puoleen, nuo eivät voi olla venäläisiä keuhkotautisia. Ovat Neuvostoliiton sankareita, ovat kolhiintuneet Afganistanissa.

Kiertelemme kaupungissa. Satamasta lähtevät laivat Valamoon. Käymme ihailemassa rautakaupan tuotteita. Tutustumme puuveistosnäyttelyyn. Käymme ravintolassa syömässä hernerokkaa, jossa on mukana ainakin porkkanaa. Kaalin makua ei kukaan ainakaan tunnista. Sortavalan pappilan pellolle on noussut uusien asukkaiden asumalähiö. Sinne illalla bussimme saapui. Vastaanottajia meille oli runsaasti.

Ennakkoon tehdyn suunnitelmatalouden järjestyksen mukaan meidät jaettiin vastaanottajain huomaan. Vaimo, poika ja minut annetaan suomea puhuvan rouvan mukaan. Olemme tulleet kerrostaloasuntoon, kolme huonetta ja keittiö. Talon isäntä on laitettu datsalle vahtimaan perunamaata. Siellä on ollut koko kesän talon vanhaemäntä. Hän on aikoinaan tullut Amerikasta miehineen rakentamaan Neuvosto-Karjalaa. Muutaman vuoden jälkeen oli aviomies viety mustalla autolla pois. Perhe on kovia kokenut täällä neuvostojen maassa. Eikä talon emäntä säästä sanoja kertoessaan tarinaansa.

Talon parikymppinen poika on vaivautunut asiasta. Ilmaisee, että äiti puhuu pahaa vieraille Neuvostoliitosta. Sen verran on pojalla suomenkielen ymmärrystä, että pystyy äitinsä puhetta vakoilemaan. Pojalla on vielä vahva usko valtioon. Hän ja talon nuori miniän ovat lähdössä Leningradiin iltajunalla. Talon toinen poika on siellä suorittamassa kolmevuotista asepalvelustaan. Annan isännälle tarkoitettua vodkapullon heille mukaan. Arvelen, että puna-armeijan sotilaille voisi aamuryppy olla paikallaan.

Aamubarhain koko suku kokoontuu autolle. Ketään ei ole yön aikana menetetty. Matka Lahdenpohjan kautta Lumivaaraan voi alkaa. Ylitämme Karjalan sillan. Kerron, että tässä on sukumme

työn tulosta. Siltaisinöörin äiti oli sukumme jäsen. Viktorille kerron, että nyt kun yön olemme tutustuneet sosialismin saavutuksiin. Me itse olemme aloittaneet tämän kehityksen. Sukumme kaukainen jäsen Juho oli ollut kansanedustaja ja edustanut tätä aatetta, tosin sen lievemässä muodossa, hän oli sosiaalidemokraatti. Kai te olette saavutuksiinne tyytyväisiä?

Matka Sortavalasta Lahdenpohjaan on noin 40 kilometriä. Tie on kehnossa kunnossa. Kun laskemme aikoja sekä tien kuntoa yhteen, lopputulos on, että voimme olla perillä enintään neljäviisi tuntia.

Joudumme ajamaan läpi Lahdenpohjan pysähtymättä. Ennen Jaakkiman asemaa kääntyy tie Lumivaaraan. Tiehaarassa on kauppa, jonka pihassa pidämme tauon. Toiset painelevat ostoksille. Minä odottelen, että kirjeenvaihto kaveri ilmestyisi Ladoineen pihaan. Jaakkiman Kristillisen Kansanoposton johtajan vaimolle olen aikoinaan esittänyt toiveeni saada kirjeenvaihtoveri Neuvosto-Karjalasta. Sain aikanaan Lahdenpohjassa asuvan opettajan osoitteen.

Olemme olleet muutaman vuoden kirjeenvaihdoissa. Hän on käynyt perheineen kerran Suomessa. Pian tuttu punainen Lada ilmestyy pihaan. Olin mukana, kun he ostivat auton Suomesta. Tien varressa on kyltti Lumibaara, tästä päätelemme että pian on kotikylä edessä. ”Tuolla siintää Laatokka”, kuuluu autosta. Valkea kirkontorni tulee näkyviin auton etuikkunasta.

- Miksi sen risti on vinossa, kysellään. Ylitämme Laatokkaan laskevan Ijoen sillan. Heti vasemmalla on kauppa. Meidän aikana siinä oli Jaakkiman Osuuskaupan sivumyymälä. Automme pysähtyy kaupan pihaan. Totisina laskeutuvat entiset kyläläiset pihalle. Minkä niminen nyt lienee tämä kolhoosin myymälä? Sitä ei kukaan kysele. Pian kantautuu pihaan viesti:

- Kaupassa myydään vodkaa. Tällainen mahdollisuus on tuskin käynyt aikanaan edes kaupanhoitajan mielessä.

- Sitä on saatava pullo tai pari mukaan, tuumivat setämiehet. Kovin vähän tuntuu olevan myyntiartikkeleita kaupassa. Paikalla on käynyt leipäauto, joka on tuonut laatikoittain limppua ja val-

koista leipää. Mummoja kuhisee näitä ostamassa. Viereisessä talossa sijaitsi aikoinaan alakansakoulu. Nyt kyltti ilmoittaa, että siellä on klubi ja kino. Omassa käytävässä näyttää sijaitsevan postitoimisto. Vien sinne joukon postikortteja. Kun hoitajatyttö puhuu karjalaa, kyselen onko meille tullut postia. Meillä oli niin kiire lähtö, että osoite saattoi jäädä muuttamatta. Kylän lapset piirittävät kotiseutumatkalaisia.

- Anna markka, anna markka, kuuluu joka suusta. "Eikö nuo pirulaiset tiedä, että heille annettiin jo koko Karjala", tuhisee ruotsin tati kyllästyneenä. Hän lähti talvisodan päätyttyä ajamaan kylän karjaa uuden rajan taakse. Ihalassa todettiin hänet liian nuoreksi ja hän sai palata kotiin pakkaamaan tavaroita. Ennen jatkosodan alkamista hän oli jo muuttanut Torniojoen toiselle rannalle. Eikä käynyt jatkosodan aikana kotona Kumolassa.

Osa joukosta poistuu jo tässä vaiheessa kotiensa raunioita etsiskelemään. Sovittiin että tavataan iltapäivällä kansakoululla. Pääjoukko ajelee kirkonmäelle. Kun maantieltä poiketaan kirkkotielle, havaitaan, että siinä on vain traktori liikkunut. Vaikka tädinmies ohjailee heinikossa liikennettä, kolahtaa auto johonkin kiveen. Todetaan, että autolla ei kirkolle pääse.

Opettaja on noutanut kylältä naisen, jolla on kirkon avaimet. Päästään sisälle pyhättöön, jossa on laudat ikkunoissa. Alttaritaulu on säilynyt paikallaan. Muuten kirkko on viljavarasto, jossa vilja on kasattu kekoihin. Joku on kiivennyt kirkontorniin. Siellä ovat kellot tallella. Pian niitä jo soitetaan. Syvällä on ihmisen mielessä kotikirkonkellojen ääni. Niiden sointi tunnustetaan vuosikymmenten takaa.

Laulamme virren kirkossa, jossa pääskysset kurvailevat holveissa. Kirkonristin kohtalokin selvisi. Joku toveri oli tullut siihen tulokseen, että ristin täytyy olla kultaa. Se pitää saada parempaan talteen. Vei sinne vaijerit ja veti sitä kolhoosin traktorilla alas. Sai sen kuitenkin vain vinoon. Usko kultaan oli hiipunut.

Kirkon vieressä oleva sankarihauta on metsittynyt. Tuntematton sitä ei hautapaikaksi tunnistaisi. Kun tarkemmin aluetta tutkitaan, huomataan, että jossain paikoin kasvaa kukkasia. Naiset

tunnistavat ainakin liljoja. Ne on sinne aikoinaan pojan muistoksi tuonut äiti tai morsian. Lottana ollut täti muisteli tuoneensa sellaisen veljensä haudalle.

Pääjoukko jatkaa autolla Pappilaan. Autoon on tullut jotain viikaa ja kuljettaja ja matkanjohtaja jäävät sitä tutkailemaan. Muu väki hajoaa ympäri kylää. Pappilan lähellä on isänisän talo Pajamäki. Katselen että kovin on talo ja seutu muuttunut. Kaikki ulkorakennukset ovat poissa. Pysähdyn portin kohdalle. Sanon sedille ja tädeille, että menkääs kotiinne.

Taivastelevat toisilleen: “Tuollainenko se olikin?” Kun saavat talon tunnistettua entisiin muistikuviin sopiviksi, niin sittenhän meillä on vieraita kun piipusta savu nousee. Viktor lähtee heille tulkiksi. Osa lähtee kävellen ja osa Ladalla äidinisän kotipaikkaan Rapolaan. Satapäinen karja on tiellä vaeltanut aamulla ennen meitä. Tie on lehmän paskan liukastama. Talosta ei löydy edes kivijalkaa. Talo sijaisi pellolla ja pihasta on tehty peltoa.

Laatokka on pihasta katsoen siirtynyt selvästi kauemmaksi, ehkä täälläkin maa nousee niin kuin meidän nykyisillä asuinsijoilla. Kun olemme aikamme taivastelleet entisellä pihamaalla, päätämme lähteä viereiselle Linnavuorelle. Sieltä saamme laajemman näköalan kotiseutuun. Täältä näkyy kauas Laatokalle. Vaikka kuinka tähyilemme, Valamo ei kuitenkaan näy. Muistitiedon mukaan sen pitäisi näkyä. Vaikka aurinko paistaa, ja käki kukkuu, niin ehkä Laatokalla on kuitenkin usvaa ja se estää näkemisen. Näemme kuitenkin, kun satapäinen karjalauma laiduntaa talon ja naapureiden pelloilla. Kun karja laiduntaa, mäen rinneet ja ahot pukkaa luonnonkukkaa joka paikasta. Vuoren rinneellä tapaamme lehmän raadon. Miksi se on täällä, pähkäilemme? Onko korvenkulkija sen tuonut tänne?

Kun palaamme takaisin Pajamäkeen on, siellä kesäloma-tunnelma. Ulkona olevaan pöytään on nostettu pitkäkaulainen vodkapullo. Pöydässä puhutaan neljää kieltä: suomi, ruotsi, venäjä ja englanti on käytössä. Talon uusi emäntä keittää teetä. Koti on nyt lenigradilaisen perheen kesämökki. Talon emäntä on setien ja tätien ikäinen. Hän on ollut sodassa partisaani-sanitääri. Haa-

voittunut perälautaan, jota esittelee mekon läpi. Täti seuraa haukan katseella, että ei muunlaista esittelyä tapahdu. Talon viisi-toistavuotias poika puhuu ymmärrettävää englantia.

Kun talo oli tullut heidän käyttöön, olivat jo kaikki ulkorakennukset hävinneet. Talostakin oli lautaosa lahonnut, joten he muotoilivat taloa uuteen uskoon. Käyn katsomassa syntymäsaunan raunioita. Kun otan käteeni tiilenpalan ja haistan sitä, voin tuntea selvästi saunan hajun. Sitä haistellaan joukolla, useimmat väittävät tuntevan saunan hajut.

Voiko sellainen olla mahdollista, äimistellään joukolla. Talon puutarhasta ovat omenapuut poissa. Vain kellarin takana olevassa rungossa on elämää. Tarkempi tutkimus osoittaa, että sekin oli lumen runtelema tuomen runko. Marjapensaat ovat samoissa paikoissa kuin ennen vanhaan. Seudun noin neljästäkymmenestä talosta on jäljellä vain neljä.

Kaksi on paimenten asuntona, yksi on datsana. Vain pappilan päärakennus on alkuperäisessä kunnossa. Vanha valkopäinen poli-trukki pyörii sen pihalla.

Pian on muutaman tunnin kotiseutumatka päättyvässä. Toivottelemme tulkin välityksellä toisillemme kaikkea maallista hyvää. Sillä aikaa on kuljettaja tutkinut autoaan, polttoaineputki on pahasti lytyssä. Eikä hänellä ole työkaluja sen korjaamiseksi. Vain vaivoin nousee bussi koulun mäelle. Koululla tulevat myös muut kyytiin, mutta yksi on joukosta poissa. Jospa hän olisi vielä kirkolla. Suuntaamme Ladan keulan sinne. Kirkonmäki on tyhjä. Naapurin tyttö on jättänyt tavaransa, rahansa ja passinsa Ladaan. Nyt se pyyhkäisse tie pölisten matkoihinsa.

Tyttö hermostuu, "Miult jäi kaikk autoon." Opettaja sanoo, että hän käski poikansa käydä vielä katselemassa järveltä. Ladan takaisin tulo kestää ja kestää. Tyttö ei jaksakaan enään valokuvata kirkkoa, kun huoli tavaroista painaa mieltä. Meillä alkaa olla jo kiire.

Viimein ilmestyy Lada pölypilvestä näkyviin. Bussilla selvisi että serkku oli mennyt vielä kaupalle ostoksille. Kyselivät ostitko limppua vai vodkaa. Jaakkiman kirkon luona jää opettaja pois kyydistä. Kyselemme häneltä tämän komean tiilikirkon kohtalosta.

- Miksi se on palanut? Se on poltettu; se oli aikanaan toiminut varastona. Tiesivät, että tarkastaja on tulossa Petroskoista tutki-
maan tilejä. Siitä syystä se syttyi. Palon jälkeen arveltiin, että
sieltä voisi vielä löytyä elintarvikkeita. Pari poikaa siellä
kaivellessa putosi kuumaan tuhkaan ja kekäleisiin ja paistuivat
hengiltä.

Ennen Sortavalaa olevassa mäessä joudumme kaikki pois au-
tosta ja miehet saavat työntää sen mäen päälle. Sortavalassa Vik-
tor järjestää työkaluja ja asentajan korjaamaan putkea. Nyt meil-
lä alkaa olla hoppu rajalle ja koti-Suomeen. Matka tapahtuu tosi
nelostietä pitkin.

Kysyn Över-Tårneolaiselta serkkutytyltä:

- Miltä Karjala näytti?

- Härre Gud! Oli vastaus.

Kalevi Rapo, Kumola

Rapoja Tervolassa 1941.
Mummo-Anni, ukko-
Robert, Jouko ja Kalevi.

Kumolan koulun piha
hiljenee 1940.

Työryhmä Huhtervun koululla syksyllä 1941. Emäntänä Amalia Veikkolainen. Juho Valtanen vastasi maatoista.

Siivous ja viljanleikkuuryhmä lumivaaralaisia kuvattuna saapumisen jälkeen Ihalan kylän Kopsan pihassa syksyllä 1941.

Suomalaiset joukot saapuivat Ihalan asemalle elokuun 7-8 päivien paikkeilla vuonna 1941.

Juho Jääskeläisen talo Ihalassa 1941 on koristettu punatähdin.

Kuhkaan parhaat lypsäjät. Sisarukset Helvi ja Jenny Härkönen lypsämässä nupokyyttöjään.

Paimentyttö
Liukosuolla
on Sinikka
Rapo, 1944.

Elisenvaaran rautatieasema 20.6.1944 tapahtuneen suurpommituksen jälkeen.

Rantakyläläisiä evakuoitaan Iijoen kautta 1944.

Kumolan Tereskässä siirrytään maantiekuljetukseen 1944.

Kesvalahtelaiset evakkoon lähdössä. Odottavat kyytiä 1944.

Tänään 19.9.1944 aseet vaikenivat. Aittavaaran talon edessä Tyyne Valtonen ja läheisen vankileirin vartijoita.

Pitäjä tyhjenee, vain sankarit jäävät, v. 1944.

Kuvia Lumivaarasta 1930-1940-lukujen vaihteesta. Valokuvaaja Arvi Nokelainen. Kuvat omistaa Inkeri Silvennoinen. Sivut 192-198.

Laatokalla Kelpän linnakkeella vuonna 1938.

Monen lumivaaralaismiehen sota on päättynyt tämän seppelimeren alle 1940.

Rapon perheen äidin Lempin matkanpää. Isä-Jobin kanssa haudan äärellä vanhimmat lapset Salme ja Aulis vuonna 1942.

Kumolan lahti Iivedeltä päin kuvattuna.

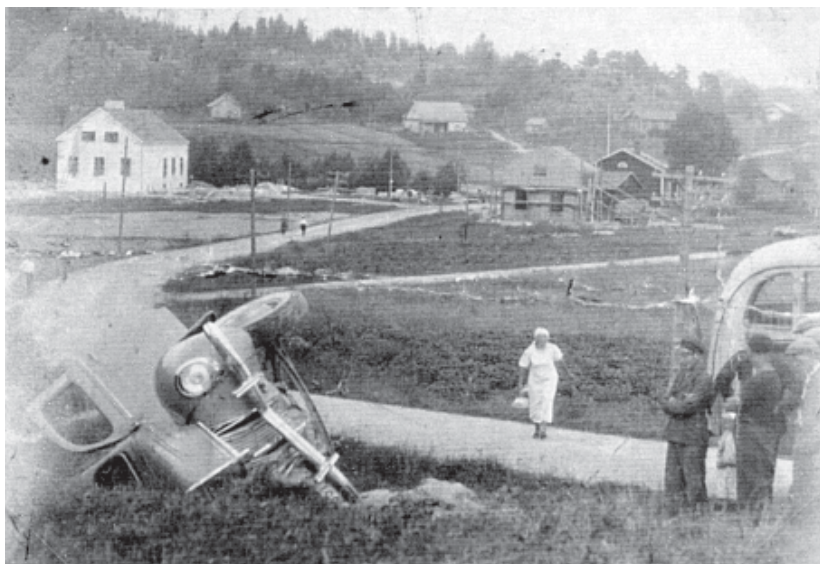
Kesvalahden upeita maisemia. Tässä on Särinniemi. Kuvassa Matti Ristolainen ja hänen perhettään sekä Tilda ja Arvi Noke-lainen ja pari tuntematonta naista.

Einari Leinonen on tullut lomalle peltotöihin.

Lumivaaran pappila.

Autokolari Tereskässä. Taustalla vastavalmistunut alakoulu (v. 1939) ja rakenteilla oleva Kuutsan talo.

Kojonryhmän tyttöjä ja nuorimies Arvo Nokelainen. Tytöt: Anna Suokas, Elvi Suokas, Maire Pakkanen ja Airi Suokas. Kuva lienee vuodelta 1942 ja se on otettu Kylälammen kallioiden “kainalossa”.

Kesvalahtelaiset serkukset Saara Kaartinen ja Kirsti Kuntsi taustanaan Kylälampi ja Kukkolan ryhmän rannat, 1943.

Kannukseen rakennettu ulkorakennus keväällä 1941. Pihalla perheemme.

Sotilashallinnon traktori kyntää pellollamme keväällä 1942. Näkymä Laatokalta päin.

Kotimme juhannuksena 1942. Taustalla naapurit vasemmalla Rapo ja oikealla Pakkanen.
Äidin kukat kukkivat jo verannalla. Leikkimökkimme on oikealla ja lampi jää sen taakse.

Suokkaan väkeä Kojonryhmästä ennen sotia.